

Facultade de Ciencias da Comunicación
Grao en Xornalismo
Curso 2022/2023

Traballo de Fin de Grao (TFG)

A cultura da cancelación en redes sociais:
análise das causas e consecuencias da exposición dunha opinión
individual distinta á opinión pública percibida

Autora: Uxía Sánchez Lorda

Titor: José Sixto García

**A cultura da cancelación en redes sociais: análise das causas e consecuencias da
exposición dunha opinión individual distinta á opinión pública percibida**

**La cultura de la cancelación en redes sociales: análisis de las causas y
consecuencias de la exposición de una opinión individual distinta a la opinión
pública percibida**

**The culture of cancellation in social networks: analysis of the causes and
consequences of the exposure of an individual opinion different from the perceived
public opinion**

Resumo

Coa irrupción de internet e das redes sociais os debates públicos pasaron a desenvolverse no espazo dixital. Os avances formais que trouxo a democratización de internet contan coas súas sombras que se reflicten en polarización, campañas de acoso, forte emocionalidade e na chamada *cultura da cancelación*. A perda de apoio cara a quen expresa unha opinión disidente e que, nun principio, debe ser sinalada, é unha das realidades máis actuais con importantes efectos na sociedade.

Na presente investigación analízase a *cultura da cancelación* nas redes sociais. Tras elaborar unha caracterización da importancia da *opinión pública* no conxunto da historia e de como se desenvolve na nova era dixital como marco teórico, para abordar a dimensión da *cultura da cancelación*, lévase a cabo unha investigación práctica constituída por cinco casos representativos. Por outra banda, desenvólvense cinco entrevistas abertas como técnica cualitativa para estudar o fenómeno da *cultura da cancelación* desde a psicoloxía, a socioloxía, a política, a comunicación e o dereito.

Os resultados do traballo evidencian que a *cultura da cancelación* reproduce o fenómeno da *espiral do silencio* ao constatarase a vixencia do silencio nas redes sociais ante disparidade de opinións, que entorpece o debate público e, por conseguinte, afecta a calidade democrática, e que existe unha tendencia dos medios de comunicación a reforzar a *cultura da cancelación*. Por outro lado, as consecuencias desiguais que viven os homes das mulleres non son exclusivas do espazo dixital pero, non obstante, evidénciase como obrigatorio analizar a *cultura da cancelación* con perspectiva de xénero.

Palabras chave: *cultura da cancelación*; redes sociais; opinión pública; democracia; espiral do silencio.

Resumen

Con la irrupción de internet y las redes sociales los debates públicos pasaron a desarrollarse en el espacio digital. Los avances formales que trajo la democratización de internet cuentan con sus sombras que se reflejan en polarización, campañas de acoso, fuerte emocionalidad y en la llamada *cultura de la cancelación*. La pérdida de apoyo hacia quien expresa una opinión disidente y que debe ser señalada, es una de las realidades más actuales con importantes efectos en la sociedad.

En la presente investigación se analiza la *cultura de la cancelación* en las redes sociales. Tras elaborar una caracterización de la importancia de la *opinión pública* en el conjunto de la historia y de cómo se desarrolla en la nueva era digital como marco teórico, para abordar la dimensión de la *cultura de la cancelación*, se lleva a cabo una investigación práctica constituida por cinco casos representativos. Por otra parte, se desarrollan cinco entrevistas abiertas como técnica cualitativa para estudiar el fenómeno de la *cultura de la cancelación* desde la psicología, la sociología, la política, la comunicación y el derecho.

Los resultados del trabajo evidencian que la *cultura de la cancelación* reproduce el fenómeno de la *espiral del silencio* al constatarse la vigencia del silencio en las redes sociales ante disparidad de opiniones, que entorpece el debate público y, por consiguiente, afecta a la calidad democrática. Asimismo, existe una tendencia de los medios de comunicación a reforzar la *cultura de la cancelación*. Por otro lado, las distintas consecuencias que viven los hombres de las mujeres no son exclusivas del espacio digital pero, no obstante, se evidencia como obligatorio analizar la *cultura de la cancelación* con perspectiva de género.

Palabras clave: cultura de la cancelación; redes sociales; opinión pública; democracia; espiral del silencio.

Abstract

With the irruption of the Internet and social networks, public debates began to take place in the digital space. The formal advances brought about by the democratization of the Internet have their shadows that are reflected in polarization, harassment campaigns, strong emotionality and the so-called culture of cancellation. The loss of support for those who express a dissenting opinion and which must be pointed out, is one of the most current realities with important effects on society.

In the present investigation, the culture of cancellation in social networks is analyzed. After developing a characterization of the importance of public opinion in history as a whole and how it develops in the new digital era as a theoretical framework, to address the dimension of cancellation culture, a practical investigation is carried out consisting of for five representative cases. On the other hand, five open interviews are developed as a qualitative technique to study the phenomenon of cancellation culture from psychology, sociology, politics, communication and law.

The results of the work show that the culture of cancellation reproduces the phenomenon of the bug of silence when verifying the validity of silence in social networks in the face of disparity of opinions, which hinders public debate and, consequently, affects the quality of democracy and that there is a tendency of the media to reinforce the culture of cancellation. On the other hand, the unequal consequences between men and women are not exclusive to the digital space but, nevertheless, it is evident how mandatory to analyze the culture of cancellation with a gender perspective.

Key words: cancellation culture; social networks; public opinion; democracy; bug of silence

Polo amor a todo:

*o amor á e da miña familia, por darme unha vida e deixarme vivila cos meus ollos;
o amor aos meus amigos, por aparecer, permanecer e por quererme con todo e con nada;
o amor ao coñecemento e aos profesores, por ensinarme que outros mundos son posibles;
e polo amor ao propio amor, por amosarme o valor das cousas pero, sobre todo, de min mesma.
O amor non pode con todo, pero sen amor non somos nada.*

Índice de contidos

1. Introducción	10
1.1. Motivacións e relevancia da investigación	10
1.2. Estrutura do traballo	11
2. Marco teórico	14
2.1. <i>Opinión pública</i>	14
2.1.1. Orixe	15
2.1.2. A <i>esfera pública</i> de Jürgen Habermas	23
2.1.3. Definición de <i>opinión pública</i>	25
2.1.4. Relevancia da <i>opinión pública</i> na sociedade	27
2.1.5. Natureza do individuo	28
2.1.6. As masas e os individuos, a través de Gustave Le Bon e Sigmund Freud	29
2.1.7. A <i>opinión pública</i> na sociedade de masas	34
2.1.8. Formación da <i>opinión pública</i>	36
2.2. Espiral do silencio	37
2.2.1. Definición e orixe	37
2.2.2. Caracterización: causas e hipóteses da <i>espiral do silencio</i>	39
2.3. Redes sociais e <i>opinión pública</i>	43
2.3.1. Punto de partida: ruptura da <i>agenda setting</i> e perda da exclusividade da información dos medios de comunicación no proceso de formación da <i>opinión pública</i> . Mediamorfose	43
2.3.2. As redes sociais	47
2.3.3. Caracterización do medio dixital	51
2.3.4. As redes sociais constitúense como a nova <i>esfera pública</i>	57
2.3.5. Consecuencias do uso: normativas, noticias falsas, posverdade, disonancia cognitiva, sesgo de confirmación, cámara de eco, <i>cultura da cancelación</i>	59
2.4. <i>Cultura da cancelación</i>	63
2.4.1. Orixe	63
2.4.2. A <i>cultura da cancelación</i> e o dereito penal	65
2.4.3. Definición de <i>cultura da cancelación</i>	71
3. Obxectivos	74
3.1. Obxectivo xeral	74
3.2. Obxectivos específicos	74
4. Hipótese de partida	76
5. Metodoloxía	77
6. Resultados	85

6.1. Resultados dos casos.....	85
6.1.1. J.K.Rowling.....	85
6.1.2. Sindy Takanashi	99
6.1.3. <i>Estirando el chicle</i>	116
6.1.4. Justin Timberlake	126
6.1.5. Chris Pratt.....	135
6.2. Resultados do conxunto da <i>cultura da cancelación</i>	148
6.2.1. Valorar a calidade do debate público en redes sociais.....	148
6.2.2. Identificar os temas que son susceptibles de <i>cultura da cancelación</i>	152
6.2.3. Valorar a <i>cultura da cancelación</i> con perspectiva de xénero	154
7. Conclusións	158
7.1. Conclusións dos resultados dos casos analizados	159
7.1.1. J.K. Rowling.....	159
7.1.2. Sindy Takanashi	163
7.1.3. <i>Estirando el chicle</i>	169
7.1.4. Justin Timberlake	172
7.1.5. Chris Pratt.....	176
7.2. Resultados conxunto da <i>cultura da cancelación</i>	181
7.3. Conclusións das hipóteses	183
8. Bibliografía	187
9. Anexo	196

1. Introducción

1.1. Motivacións e relevancia da investigación

Internet e a posterior aparición das redes sociais contribuíron a modificar transversalmente o paradigma da comunicación e das formas de relacionarse e ata de constituírse a sociedade. A democratización da información, a capacidade dos usuarios de ser consumidores e produtores de contido ao mesmo tempo, xunto coa posibilidade de comunicarse con calquera persoa con independencia de onde se localice, fixeron de internet o novo espazo público onde escoitar e ser escoitado. Os efectos positivos obsérvanse en como os medios de comunicación tradicionais xa non posúen o monopolio dos fluxos comunicativos ou en como a sociedade é capaz de mobilizarse a través das redes sociais, crear movementos e constituírse como un actor político (Castells, 2012).

Non obstante, as consecuencias negativas das regras de xogo que impón internet son altamente significativas. O fenómeno da cámara de eco, o reforzamento constante das crenzas particulares a partir do funcionamento do algoritmo, a propia estrutura intrínseca das redes sociais, o anonimato, a limitación de caracteres, a polarización ou o traslado das teorías de comunicación clásicas e das estruturas e dinámicas de poder da sociedade ao espazo dixital pero potenciado, son algunhas das realidades coas que conta o actual paradigma comunicativo en internet. A *cultura da cancelación*, como unha destas moitas consecuencias das dinámicas nas que estamos inmersos atópase agora sobre a mesa. A pretensión inicial de sinalar comportamentos reprobables a través de internet, como unha forma de empoderamento do individuo mundano e como unha alternativa a un lento sistema xudicial e penal, fan da *cultura da cancelación* unha ferramenta formalmente plausible para a consecución desas premisas. Porén, o acoso en redes sociais, a desproporción das respostas, as repercusións nas vidas persoais das persoas involucradas na *cancelación*, o predominio da emocionalidade potenciado pola estrutura das redes

sociais fan da *cultura da cancelación* un elemento que pon en xaque o debate público en internet e, por conseguinte, a calidade de calquera sistema democrático.

A presente investigación nace pola necesidade de analizar un fenómeno cuxos casos acadan unha substancial dimensión tendo como consecuencia a súa transcendencia máis alá das redes sociais. A alternativa que supuxo internet ao monopolio dos medios de comunicación tradicionais co seu control mediático e da información, atopa as súas sombras. O aperturismo e a transparencia que se presupón das redes sociais co seu impacto altamente positivo na liberdade total do individuo teñen agora un punto de inflexión. Este traballo ten como motivación unha reflexión crítica do actual debate público en redes sociais e do verdadeiro impacto da *cultura da cancelación*, para que as liberdades, dereitos e vidas das persoas poidan seguir loitándose nos novos tempos.

1.2. Estrutura do traballo

Unha vez posto sobre a mesa a relevancia do tema na actualidade e, por conseguinte, a pertinencia da presente investigación, procédese, a continuación, a ofrecer unha breve explicación da composición do traballo. O apartado 2 correspóndese co marco teórico que, a través dunha revisión bibliográfica, se realiza unha aproximación aos conceptos que converxen no fenómeno da *cultura da cancelación*. Así, no apartado 2.1. abórdase o concepto de *opinión pública*, contemplando a súa orixe (2.1.1.); a esfera pública do filósofo Jürgen Habermas (2.1.2.); a propia definición de *opinión pública* (2.1.3); a relevancia da *opinión pública* na sociedade (2.1.4.); a natureza do individuo (2.1.5) para ver como se comporta en grupo con respecto aos procesos de formación da *opinión pública*; caracterízanse as masas e os individuos a través das obras de Gustave Le Bon e Sigmund Freud (2.1.6.); a concepción da *opinión pública* enmarcada na sociedade de masas (2.1.7); e, por último, abórdanse os procesos de formación da *opinión pública* (2.1.8).

No apartado 2.2. desenvólvese o fenómeno da *espiral do silencio*. Para iso, ofreceuse unha definición e unha viaxe sobre a orixe do concepto (2.2.1.) e explícase a caracterización da tese coas súas causas e hipóteses (2.2.2.). Continuando cos apartados do marco teórico, o punto 2.3. versou sobre o desenvolvemento das redes sociais e a *opinión pública*. Nesta liña, comézase cun punto de partida, que é a ruptura da *agenda setting* e a perda da exclusividade dos medios de comunicación no proceso de formación da *opinión pública* (2.3.1.); continúaase cunha breve explicación da orixe das redes sociais (2.3.2.); caracterízase o medio dixital, a través do filósofo Byung Chul Han, principalmente (2.3.3); desenvólvese o comportamento das comunidades virtuais en internet (2.3.3.1.); conceptualízanse as redes sociais como os novos espazos da esfera pública *habermasiana* (2.3.4.); e desenvólvense as consecuencias da estrutura interna das redes sociais e do uso das mesmas, a saber, normativas ante a preocupación dos estados, a proliferación de noticias falsas, a *posverdade*, a disonancia cognitiva, o sesgo de confirmación, a cámara de eco ou a *cultura da cancelación*.

O último apartado do marco teórico focalízase na caracterización da *cultura da cancelación*, que é o tema central desta investigación. Así, fálase da orixe do concepto (2.4.1.); a confrontación da *cultura da cancelación* co dereito penal (2.4.2.); e acábase ofrecendo unha serie de definicións para acoutar o concepto de *cultura da cancelación* (2.4.3.).

O seguinte punto do traballo correspóndese coa exposición dos obxectivos da investigación: o 3.1. fai alusión ao obxectivo xeral e o 3.2. aos obxectivos específicos. A continuación, o apartado 4 está centrado en enunciado as hipóteses coas que se parte e no apartado 5 explícase a metodoloxía levada a cabo para a consecución dos obxectivos formulados.

A parte dos resultados correspóndense co punto 6, que este, á súa vez, divídese en varias partes. Por un lado, están os resultados aplicados aos casos (6.1.) que, ao mesmo tempo, están divididos en cinco apartados que se corresponden cos cinco casos que compoñen a mostra da investigación: J.K. Rowling (6.1.1.), Sindy Takanashi (6.1.2.), *Estirando el chicle* (6.1.3.), Justin Timberlake (6.1.4.) e Chris Pratt (6.1.5.). Á súa vez, cada caso está conformado por cinco subapartados que se corresponden cos obxectivos específicos que se empregan como forma de análise. Tras esta primeira parte dos resultados, centrada na análise dos casos, o apartado 6.2. versa sobre o estudo do fenómeno da *cultura da cancelación* no seu conxunto.

O seguinte apartado está centrado nas conclusións. En primeiro lugar, conclúense os resultados acadados con respecto aos casos analizados e á información que aportan os obxectivos unha vez conseguidos e, tras a súa exposición, que aspectos se conclúen con respecto ás hipóteses de partida. Así, acábase o apartado 8 coa listaxe das referencias bibliográficas e as últimas páxinas do traballo están ocupadas pola transcripción das entrevistas desenvoltas na investigación e que figuran no Anexo.

2. Marco teórico

2.1. *Opinión pública*

Para entender o concepto e o fenómeno da chamada *cultura da cancelación* é necesario saber que é a *opinión pública* e que relevancia ten dentro da sociedade e dos individuos que a conforman. A *opinión pública* constitúe un campo interdisciplinario no que converxen a ciencia política, a socioloxía, a psicoloxía social e as ciencias da comunicación (Camacho, 2012). Por outro lado, é un dos conceptos sociopolíticos máis relevantes dos últimos séculos e a súa importancia na teoría política e nas ciencias sociais é tan substancial como a complexidade para atopar sobre el unha definición sen controversias (Ramírez, 2016).

A este respecto, Harwood Childs, profesor en Princeton e director durante moitos anos antes da revista *Public Opinion Quarterly*¹, tras unha copiosa recompilación, presentou no segundo capítulo do seu libro, *Public Opinion*, 50 definicións do concepto de *opinión pública* que se manexaban no campo da literatura especializada (Childs, 1965). Phillips Davison, polo seu lado, no artigo titulado *Opinión Pública* (1968) comezaba afirmando que non hai unha definición de *opinión pública* que sexa aceptada por todas as persoas. Outros pensadores como K. Young, R. Calasso, F. Savater ou K. Kraus coinciden en que o concepto de *opinión pública* foi interpretado de maneira moi diversa e empregado de forma moi vaga (Kraus, 1992).

¹ O primeiro artigo da revista *Public Opinion Quarterly* publicado en xaneiro de 1937 e titulado *Hacia una ciencia de la opinión pública* tiña como autor ao prestixioso pai da psicoloxía social norteamericana, Floyd H. Allport, e publicouse coa intención de facer da revista un dos principais referentes dos estudos sobre a opinión pública (Whitton, 1972).

En termos xerais, a *opinión pública* é un fenómeno comunicativo e psicosocial que depende do contexto histórico e sociocultural, así como dos intereses políticos do momento e dos numerosos factores que conflúen no seu devir. É, polo tanto, un problema complexo polo que calquera modelo e criterios selectivos que se ofrezan para explicar o proceso de formación da *opinión pública*, haberá que tomalos con sentido crítico (Ferrerres, 2009).

2.1.1. Orixe

A *opinión pública* é un concepto complexo e polisémico, polo que se poden dar tantas definicións como marcos de referencia se empreguen (Camacho, 2012). Porén, antes de ofrecer unha recompilación dalgunhas das definicións máis relevantes e pertinentes para a cuestión a tratar, resulta oportuno realizar unha breve viaxe polas orixes da *opinión pública* co fin de visualizar a súa transcendencia histórica, social e política.

O concepto aparece por primeira vez en 1750 na obra de Jean Jacques Rousseau *O contrato social* (1986): “Estou falando sobre todo, da opinión pública, un factor que descoñecen os nosos teóricos da política, pero do que depende o éxito de todo o demais” (p. 58). Trátase, pois, dun concepto moderno que nace no século das luces (Camacho, 2012). Non obstante, posúe cuantiosos antecedentes históricos. A este respecto, Noëlle-Neumann na súa obra titulada *A espiral do silencio. Opinión pública: a nosa pel social* (1972), expón o seguinte:

Desde comezos dos anos oitenta sabemos que a historia do concepto «opinión pública» é moito máis longa do que se cría inicialmente. Descubriuse que se remonta a case dous mil anos atrás. Nunha carta enviada a Ático no ano 50 a.C., Cicerón descúlpase por un erro que cometeu sinalando que se deixou levar pola opinión pública, *publicam opinionem*. En textos chineses do século IV d.C. atopáronse xuntos os ideogramas que representaban os conceptos «opinión» e

«público». A eficacia da opinión pública como forza poderosa capaz de resolver conflitos, derrubar gobernos e oprimir aos individuos que se lle resisten ata que o «membro morto se desprende do corpo social» descubriuse cada vez en máis lugares novos: nos relatos da Biblia e en Homero, nas leis non escritas da Antigüidade, nos contos de fadas e na actualidade. Nos últimos anos a historia deunos unha gran lección sobre a opinión pública coa caída do marxismo en Europa Oriental. Aristóteles sostíña que un rei que perde o apoio do seu pobo deixa de ser rei. Deixa de ser rei, de ser ditador, de ser gobernante. (Neumann, 1972, p. 2)

Pese a ser un concepto moderno do século da Ilustración, a *opinión pública* nace dende unha concepción filosófica (Ramírez, 2016). Os teóricos adoitan establecer a orixe da *opinión pública* na Grecia Clásica, concretamente nos escritos de Platón e Aristóteles onde realizan a distinción entre *doxa* e *episteme*. Na obra titulada *Apología de Sócrates. Critón. As nubes* (1984), Platón expón que *episteme* é un coñecemento universal que é verdade por necesidade, mentres que *doxa*, polo seu lado, é a crenza común ou a mera opinión. Así, nas súas orixes, a *doxa* adquire connotacións eminentemente negativas posto que na filosofía platónica, a opinión é unha forma de semi-ignorancia que se opón ao saber, á ciencia filosófica. Deste xeito, Platón afirma que o exercicio do poder político e do goberno debería corresponder aos filósofos, é dicir, a aqueles que depositan a *episteme* (Blanco, 2013).

Non obstante, pese a que a opinión do vulgo sexa definida con caracteres negativos, non significa que careza de valor; a *opinión pública* constituíuse como unha instancia coa que necesariamente debían contar os gobernantes, posto que para que unha lei determinada obteña validez, debe contar co apoio do público. Refléctese perfectamente esta relación entre gobernantes e gobernados na obra de Nicolás de Maquiavelo, *O Príncipe* (1998):

“Insistirei tan só en que un príncipe necesita contar coa amizade do pobo, pois pola contra non ten remedio na adversidade” (p. 52). Maquiavelo, ademais de expoñer a co-dependencia entre o pobo e o gobernante, desenvolve o concepto da reputación, da imaxe, da importancia de coidala e de como o fin pode xustificar os medios con total de manter unha boa posición. “Ata a hipocresía pode converterse nun deber” (Arribas, 1985, p. 82).

A partir da Baixa Idade Media a *opini3n p3blica* vai ligada ao desenvolvemento das cidades e continúa unha progresiva evoluci3n do seu concepto ata a Ilustraci3n. Así:

Co Renacemento, iníciase un proceso de maior confianza no home e un uso da raz3n para percibir e solucionar os problemas que o home ten formulados aquí e agora. A raz3n libérase da fe, vólvese autónoma e afástase pouco a pouco da idea do transcendente. Os humanistas descubren novas formas de rigor intelectual, desenvolven o espírito crítico dos textos e manifestan un gran respecto pola liberdade de opini3n. (Arribas, 1985, p. 82)

Coa invenci3n da imprenta en Occidente a mediados do século XV, os historiadores sinalan un punto de inflexi3n na evoluci3n da *opini3n p3blica*. Por un lado, rómpese o monopolio cultural dos mosteiros e, por outro lado, a imprenta constituíuse como unha ferramenta de propaganda crucial pola posibilidade de multiplicar libros ou editalos. “Por primeira vez na historia moita xente podía defender e abrazar novas ideas” (Camacho, 2012, p. 3).

Máis adiante o invento da imprenta dará lugar ao nacemento do xornalismo regular. Así foron proliferando por toda Europa “follas de noticias” que falaban sobre temas ata o momento non debatidos entre as xentes, como a democracia, a felicidade ou a participaci3n, entre outros. Este incipiente xornalismo será forxador de opini3n p3blica. Pero tamén se sitúa o seu nacemento en lugares como

cafés, salóns de té e demais, onde se incubaba a axitación política, co reforzo da prensa crítica e independente. (Camacho, 2012, p. 3)

A sociedade británica do século XVIII desenvolvera por aquel entón unha *esfera pública*² moderna como condición para a materialización do debate e a crítica política. Non obstante, pese ao avance material do clima inglés respecto á *opinión pública*, “foron os autores franceses os primeiros en teorizar sobre a opinión pública como nova idea filosófica e política cuxa concepción se separa radicalmente da *doxa*, do sentido privado e errático que ata ese momento se lle atribuíra ao concepto de opinión pública” (Mañas, 2016, p. 211). Deste xeito, a noción primixenia de opinión como oposición a verdade e como termo con caracteres negativos, comeza a desaparecer e a *opinión pública* empeza a adquirir unha categoría positiva. Segundo Mañas (2016), “a opinión pública da Ilustración está pensada e articulada con vocación intelectual para ser un criterio case infalible de verdade” (p. 215).

Jean-Jacques Rousseau, na súa obra *O contrato social* (1986), constrúe un modelo de sociedade ideal; idea un Estado novo e definitivo, que intenta ser un modelo de democracia ao que o individuo entrega a súa personalidade, liberdade e moral. O individuo particular, nesta entrega espontánea e libre, convértese en público, en “cidadán”. “A nova sociedade supón unha verdadeira participación: a opinión pública convértese en democrática e colectiva” (Arribas, 1985, p. 88).

As revolucións americana e francesa, acontecidas en marcos xeográficos e culturais distintos pero influenciadas ambas as dúas polas ideas da Ilustración, reflectiron a importancia da *opinión pública*.

² Concepto sobre o que teorizou o filósofo alemán Jürgen Habermas, entre outros autores, e que expoñeremos no seguinte punto.

O resultado verase reflectido, por escrito, na Declaración de Dereitos (de Virxinia), de 1776; nas Emendas á Constitución Americana (*Bill of Rights*), que arrancan dende 1791, e na Declaración dos Dereitos do Home e do Cidadán, de 1789 (e ampliado na Declaración de 1793); e no campo político e social, na loita que iniciarán os pobos americanos e europeos, os primeiros, na loita pola independencia e, todos, na conquista das liberdades e dereitos do home. A constitución, o parlamento, o sufraxio, a democracia, a loita pola igualdade e as liberdades, etc., serán temas de opinión e de preocupación ao longo dos séculos XIX e XX. (Arribas, 1985, p. 12)

O desenvolvemento das clases medias, das revolucións mencionadas e do resto de revolucións liberais do século XIX, “determinan a definitiva aplicación práctica das ideas liberais na política e na economía” (Rodríguez-Polo & Algarra, 2011, p. 6). Como se mencionou en liñas anteriores, a *opinión pública* é un concepto produto da Ilustración, cuxa idea está ligada ao desenvolvemento das filosofías políticas de finais do século XVII e comezos do século XVIII, representada por teóricos como Jean-Jacques Rousseau, e está tamén ligado intimamente á teoría democrática e liberal do século XIX.

Son varios e coñecidos os teóricos que escribiron sobre esta cuestión. John Milton publicou en 1644 unha defensa da liberdade de expresión en que se posicionaba publicamente en contra da censura na obra titulada *Areopagítica. Pola liberdade de imprenta sen censura*.

John Stuart Mill, polo seu lado, na súa obra, *Sobre a liberdade*, desenvolve o seu parecer sobre a transcendencia da liberdade de expresión e defende o dereito do individuo maduro a actuar e pensar como queira. Segundo o teórico, o home só pode acadar a felicidade se actúa e pensa libremente (Rodríguez-Polo & Algarra, 2011).

Jhon Stuart Mill, fillo do anterior e de esmerada educación, [...] en 1859 escribe *Sobre a liberdade*, posiblemente o texto máis importante do liberalismo en torno a este tema. Como di Salvador Giner, *Sobre a liberdade* é unha defensa do dereito de cada cidadán ou grupo a disentir pacificamente, a expresar a súa disensión e a non ser prexudicado ou danado por iso. Aínda que a obra vai dirixida contra o despotismo político do Estado moderno, ten repercusións no campo da opinión pública e dos conflitos laborais: a folga, a manifestación de calquera fe relixiosa, a publicación das propias ideas políticas, etc. Ofrece argumentos en favor da liberdade do individuo, das minorías e de todos aqueles que non están no poder. Ao defender a liberdade dos máis débiles, xustifica que ninguén ten toda a verdade e que o contraste de opinións diferentes e opostas pode levar ao coñecemento de todos os aspectos da verdade. (Arribas, 1985, p. 13)

Séguese sucedendo teóricos que realizan as súas propias achegas subliñando puntos distintos da concepción da *opinión pública* e, por conseguinte, abordando distintas problemáticas. Laurence Lowell (*Opinión Pública e Goberno Popular*, 1913) considera que a *opinión pública* só debería estar conformada por opinións formadas racionalmente e tras unha reflexión previa para así poder diferencialas das opinións que poden considerarse superficiais e posible froito dun estímulo das masas. Destas exposicións dedúcese unha noción certamente elitista da *opinión pública*, ao excluír a opinión das masas. A visión de Lowell é similar á de James Bryce (*The American Commonwealth*, 1888), que expuxera anos antes na súa obra unha perspectiva pesimista da *opinión pública* ao afirmar que a masa non está suficientemente educada como para conseguir que o réxime de opinión funcione como vixilante do goberno, posto que é susceptible de ser manipulada polo poder político e polos medios de comunicación.

En *Opinión Pública* (1922), Walter Lippmann desenvolve as dificultades para configurar unha *opinión pública* racional, debido a que, por un lado, a cidadanía en moitas ocasións ten outro tipo preocupacións que non son de carácter político e, porque, por outro lado, esta cidadanía só recibe dos medios de comunicación simplificacións da realidade que responden a estereotipos e ideas preconcebidas. Nesta liña, tamén en 1922, Max Weber escribe *Economía e Sociedade*, onde alude á irracionalidade da *opinión pública* fomentada polos gobernos, que empregan aos seus líderes de partidos para transmitir á cidadanía estímulos preparados para ocasionar unha *opinión pública* baseada nos sentimentos e na irracionalidade.

Nestes anos, coa obra de Lippmann (1922), co impacto dos novos medios de comunicación como a radio e co inicio da *Communication Research* coa obra de Harold Lasswell *Propaganda Technique in the World War* (1927), o fenómeno da *opinión pública* pasa de ser estudada e analizada como unha cuestión histórica e política a ser obxecto de estudo de corte empírico. Consecuentemente, a *opinión pública* xa non se observa como o resultado do debate racional entre cidadáns, senón como consecuencia, en xeral negativa, dun novo modelo de sociedade: a sociedade de masas. Varias perspectivas van a realizar unha revisión do concepto clásico da *opinión pública*: o marxismo, a socioloxía do coñecemento, a psicoloxía das multitudes e a teoría da sociedade de masas.

Polo lado da teoría marxista, a *opinión pública* non é o reflexo do sentir dos cidadáns, senón que é a opinión dunha clase social determinada. Así, na sociedade capitalista, segundo Karl Marx, a *opinión pública* non existe, posto que non é máis que o reflexo dos intereses da clase dominante. A *opinión pública*, polo tanto, sería unha imposición, segundo Marx.

Como evolución da formulación marxista e tamén como rexeitamento ao racionalismo absoluto imperante da época, xorde a Teoría Crítica da Escola de Frankfurt. Algúns dos

teóricos máis coñecidos da primeira xeración da institución foron Theodor W. Adorno, Max Horkheimer, Walter Benjamin, Erich Fromm ou Herbert Marcuse, entre outros. Os dous primeiros, na súa obra titulada *A dialéctica da Ilustración* (1944), desenvolveron por primeira vez o concepto de *cultura de masas* e expuxeron unha análise negativa do cidadá e das propias masas, ao ser conformadas por persoas carentes de autonomía e que actúan por inercia. A este respecto, a análise máis profunda e substanciosa que desenvolveron Adorno e Horkheimer sobre a cultura contemporánea atópase no capítulo *A Industria Cultural: a Ilustración como engano das masas* onde reflexionan sobre a estandarización e a alienación da cultura e de como os cidadáns deixan de ser vistos como tal, para ser considerados consumidores na sociedade de masas.

Neste paradigma de pensamento, a *opinión pública* xa non pode ser considerada como unha forma de expresión racional e libre de persoas informadas que participan nun diálogo público, senón como unha forma de pensamento irracional, propio das masas, condicionado altamente pola acción dos líderes políticos.

Á segunda xeración da Escola de Frankfurt pertenceu, entre outros autores, Jürgen Habermas, un dos membros máis eminentes da mesma e un dos expoñentes da Teoría Crítica desenvolta no Instituto de Investigación Social. Habermas sentiu profundo interese na acción comunicativa e na importancia do discurso, elemento fundamental nos estados democráticos e, sobre todo, na transcendencia do fenómeno da *opinión pública*. Resultado deste fervor interese foi a súa obra titulada *Historia e crítica da opinión pública* publicada en 1962 e que sentou as bases para análises e estudos posteriores. Nesta achega teórica sobre a *opinión pública* hai influencias de autores que anteriormente realizaron as

súas contribucións a esta temática, como son Hannah Arendt³, Lazarsfeld/Katz⁴, Berelson/Janowitz⁵, Steinberg⁶, Plessner⁷, Hofstätter⁸ ou Mills⁹, entre outros, así como de predecesores máis afastados como Tönnies¹⁰ e E. Manheim¹¹ (Boladeras-Cucurella, 2001).

2.1.2. A esfera pública de Jürgen Habermas

Dentro do fenómeno da *opinión pública*, un concepto sumamente importante e imprescindible para coñecer a transcendencia da mesma nos individuos que conforman as sociedades é o de *esfera pública*. No pensamento contemporáneo, un dos autores que máis teorizaron sobre esta cuestión foi o alemán Jürgen Habermas, concretamente na súa obra titulada *Historia e Crítica da opinión pública*¹² (1962). Habermas sitúa a orixe da *esfera pública* na burguesía, a finais do século XVIII e comezos do século XIX e a súa desaparición total no século XX coa irrupción da sociedade de masas. A tese fundamental do filósofo alemán seguía na liña da teoría dos Estados democráticos e na importancia da *opinión pública* para a consecución dos mesmos. Para poder escoitar ao pobo e poder acadar unha democracia material deliberativa era preciso un espazo no cal a cidadanía puidese discutir entre iguais sobre asuntos sociais e, consecuentemente, regular a sociedade civil. Na súa obra *Facticidade e validez* (1998) volve a retomar este punto:

³ Arendt, H. (1993). *The Human Condition*: Chicago: The University of Chicago Press, 1958; versión castelá: *La condición humana*. Barcelona: Paidós.

⁴ Katz, E., & Lazarsfeld, P. F. (2006). *Personal Influence: The Part Played by People in the Flow of Mass Communications*. Transaction Pub.

⁵ Berelson, B., & Janowitz, M. (1966). *Reader in Public Opinion and Communication*.

⁶ Steinberg, C. S. (1958). *The Mass Communicators: Public Relations, Public Opinion, and Mass Media*.

⁷ Plessner, H. (1960). *Das Problem der Öffentlichkeit und die Idee der Entfremdung: Rede*.

⁸ Hofstätter, P. R. (1949). *Die Psychologie der öffentlichen Meinung*.

⁹ Mills, C. W., & Wolfe, A. (2000). *The Power Elite*. Oxford University Press.

¹⁰ Tönnies, F. (2013). *Kritik der öffentlichen Meinung*. Springer-Verlag.

¹¹ Manheim, E. (1933). *Die Träger der öffentlichen Meinung: Studien zur Soziologie der Öffentlichkeit*.

¹² *Historia y Crítica de la opinión pública* é o título da obra traducida ao español. A tradución literal do título orixinal en alemán é *Transformación Estructural de la Publicidad*.

O espazo da opinión pública, como mellor pode describirse é como unha rede para a comunicación de contidos e tomas de postura, é dicir, de opinións, e nel nos fluxos de comunicación quedan filtrados e sintetizados de tal sorte que se condensan en opinións públicas agavilladas en torno a temas específicos. (p. 440)

Nese espazo público e na discusión sobre temas sociais é onde reside a *esfera pública* (Aguiló-Vega, 2015). O filósofo establecía tres condicións para que se dera a *esfera pública*. En primeiro lugar, a existencia dunha antítese entre *público* -que estaría representado polo Estado- e *privado* -que residiría na sociedade-. O paradoxo é que é na sociedade, no ámbito privado, onde residiría a *esfera pública*: un espazo no que os individuos discutirían sen presións económico-políticas e libres de coaccións e censuras.

En segundo lugar, a consecución dunha formalización e, por conseguinte, dunha institucionalización das liberdades de expresión, de asociación e de prensa. Resulta lóxico que, para que se dea o exposto en liñas anteriores, é dicir, que a cidadanía se reúna para poder discutir sen ser coaccionada e censurada, debe existir unha protección dos suxeitos para a realización práctica destas accións. Deste xeito, a consecución material destas liberdades pode situarse no ano 1789 coa aprobación da *Declaración de Dereitos do Home e do Cidadán*.

E a terceira condición para a formación dunha *esfera pública* estaba nunha serie de características concretas que debían posuír os suxeitos que asistían ao espazo público a discutir sobre temas sociais, como a consciencia da realidade e o espírito crítico¹³.

En conclusión, para Habermas a *esfera pública* é o ámbito onde individuos particulares e privados conversan en público, onde se pode, consecuentemente, formar a *opinión*

¹³ Para Habermas, o criterio e intelecto da cidadanía estivo moi influenciado en gran parte pola que chamou “publicidade literario-artística” que, xunto coa tradición epistolar, permitiron ao individuo auto-coñecerse e facerse unha idea de humanidade. O filósofo alemán consideraba que para que a cidadanía loitase polos seus intereses, debía primeiro coñecer cales eran.

pública e é, polo tanto, un espazo ao que pode acceder todo o pobo (Habermas, 1962). Deste xeito, a *esfera pública* liberal burguesa constituía o marco normativo a través do cal se podía medir a calidade democrática dos Estados, segundo a teoría *habermasiana*.

Non obstante, as teorías do filósofo en relación á *opinión pública* e os estados democráticos, foi obxecto de numerosas críticas e contra-argumentacións. Nancy Fraser, por exemplo, unha filósofa e feminista estadounidense foi unha das teóricas que máis incidiu sobre a proliferación de distintos tipos de *esfera pública* e na súa obra *Dilemas da xustiza no século XXI. Xénero e globalización* (2011), expón o acoutado que tiña Habermas o concepto de *esfera pública* ao enmarcalo unicamente na burguesía e non ter en conta outras *esferas públicas* que xurdiron na mesma época. Tamén a propia autora pon sobre a mesa a idealización da *esfera pública* burguesa *habermasiana* ao ser contemplada polo filósofo como un espazo de diálogo entre iguais, cando a realidade era que a sociedade estaba estratificada e atravesada por relacións de poder en todos os estamentos.

Por outro lado, como expón Castrelo (2018), a irrupción do dixital e a consecuente ampliación da *esfera pública* obrigou a reformular a contraposición do espazo público e espazo privado de Habermas para adaptarse ás circunstancias materiais e teóricas contemporáneas. Non obstante, o valor da obra *Historia e Crítica da Opinión Pública* (1962) é incuestionable, ao mesmo tempo que o seu estudo aportou á investigación da *esfera pública* un novo marco teórico a través do cal analizar a calidade democrática.

2.1.3. Definición de *opinión pública*

Como se observa e se expuxo en liñas anteriores, o concepto de *opinión pública*, dado a súa relevancia e transcendencia na sociedade, é complexo e polisémico, e pódense dar tantas definicións como marcos de referencia se empreguen (Camacho, 2012). Porén, unha vez visto, sucintamente, o percorrido ao longo da Historia da Humanidade como as

discusións e achegas de diferentes teóricos sobre o fenómeno da *opinión pública*, a continuación ofrécense algunhas das definicións máis salientables e pertinentes para a investigación.

Segundo a Real Academia Española a *opinión pública* é:

1. Sentir da sociedade cerca de determinados asuntos a través da interrelación entre os criterios e actividades dunha estrutura social.
2. Percepción dun grupo social sobre asuntos que teñen relevancia para a sociedade.

“A opinión pública remite a tarefas de crítica e de control, que o público dos cidadáns dun estado exercen de maneira informal (tamén de maneira formal nas eleccións periódicas) fronte ao dominio organizado a través do estado” (Habermas, 1973, pp. 61-62). Polo seu lado, Alonso (2016), afirma que:

O concepto de opinión pública utilízase para facer referencia ás diferentes formas de expresión que unha comunidade pode ter respecto de temas públicos. Con todo, non existe un consenso relacionado coa súa definición e, neste sentido, hai tantas definicións como atención acaparou de estudosos das distintas disciplinas, desde sociólogos ata filósofos, pasando por politicólogos, historiadores, psicólogos e comunicólogos. (p. 96)

Elisabeth Noëlle-Neumann, na súa obra titulada *A espiral do silencio. A nosa pel social* (1972), comeza o cuarto capítulo da mesma obra, onde se aborda a definición de *opinión pública*, co seguinte parágrafo:

«Pois eu aínda non se que é a opinión pública», dixo un participante na sesión matutina dunha conferencia sobre a opinión pública cando saía da sala para a pausa do mediodía. Iso foi en 1961 en Baden-Baden, nun simposio de profesionais e investigadores dos medios de comunicación. Non era o único que sentía

incómodo. Xeracións de filósofos, xuristas, historiadores, politicólogos e investigadores do xornalismo tiráronse dos pelos tentando formular unha definición clara da opinión pública. (p. 43)

No conxunto da súa obra, como veremos no seguinte punto, desenvolve a teoría da *espiral do silencio*, coa que expón que o individuo vive en sociedade e ante o medo de quedar illado, analiza a súa contorna para concluír que tendencias son aceptadas e cales rexeitadas para saber se debe ou non expoñer a súa opinión. Deste xeito, Elisabeth Noëlle-Neumann afirma que a *opinión pública* é aquela que pode expresarse sen medo ás consecuencias.

Nos capítulos anteriores intentei identificar elementos que parecen estar relacionados co proceso da opinión pública e son investigables empiricamente: 1. A capacidade humana de percibir o crecemento ou enfraquecemento das opinións públicas; 2. As reaccións ante esta percepción, que impulsan a falar máis confiadamente ou a calar; 3. O temor ao illamento que fai que a maior parte da xente tenda a someterse á opinión allea. Con estes tres elementos podemos construír unha definición operativa da opinión pública: opinións sobre temas controvertidos que poden expresarse en público sen illarse. Esta definición vai servir de pauta inicial para as nosas investigacións posteriores. (1972, p. 47)

2.1.4. Relevancia da *opinión pública* na sociedade

Para entender a relevancia e transcendencia da *opinión pública* na sociedade é preciso coñecer como se forma a *opinión pública*. Tratándose dun concepto complexo, como se precisou en liñas anteriores, o proceso a través do cal se forma segue, tamén, a liña da complexidade. Para entendelo na súa totalidade debemos partir do máis básico, a saber, a natureza do individuo, que converxe na dualidade entre el mesmo e o grupo; como se forman os grupos ou masas; que caracterizan ás masas; como se comportan; e, por último,

como os xuízos de valor de persoas particulares acaban constituíndo unha *opinión pública* xeral.

Para abordar este punto e, polo tanto, caracterizar o fenómeno das masas, aludiremos, principalmente, á psicoloxía das masas e con ela, a dous autores: Gustave Le Bon (1841-1931), en cuxa obra se atopa as orixes da psicoloxía das multitudes (*Psicoloxía das multitudes*, 1895), e a Sigmund Freud (1856-1939). Na súa obra titulada *Psicoloxía das masas e Análise do eu* (1921), asenta as bases teóricas desta cuestión en dúas direccións: por un lado, a psicoloxía das masas explicaríase a partir dos cambios na psicoloxía da mente individual; e, por outro lado, esta obra constituiría un avance na investigación sobre a anatomía estrutural da psique, introducida en obras previas do autor.

2.1.5. Natureza do individuo

A tan célebre cita de “O home é un ser social por natureza” débémola a Aristóteles (384-322, a. de C.). Segundo o filósofo se “é” en tanto que se “co-é”, é dicir, que a identidade individual sería resultado da dualidade entre a dimensión individual e intrínseca do individuo e a dimensión social do grupo ao que pertence. O ser humano precisa ter unha identidade ao mesmo tempo que necesita sentirse membro dun grupo.

Noëlle-Neuman, na súa obra *A espiral do silencio. A nosa pel social* (1972), alude ao simposio¹⁴ realizado en 1992 do psicólogo da Universidade de Chicago, Mihaly Csikszentmihalyi, para poñer sobre a mesa que o ser humano experimenta un sentimento de desgracia cando está en soidade:

¹⁴ A comunicación recibía o título de *Public Opinion and the Psychology of Solitude* (1992)

O medo ao illamento que se experimenta nos casos de desviacións procede do estímulo que sente nas experiencias compartidas en grupo. Os investigadores supoñen que estas reaccións formáronse no curso do desenvolvemento humano para garantir unha cohesión suficiente das sociedades humanas. A proba empírica desta suposición constitúea o «método de mostraxe de experiencias» (*experience sampling method* ou EMS), que amosa que a soidade vai unida coa depresión e o desalento para a maioría das persoas (Csikszentmihalyi 1992). (p. 202)

2.1.6. As masas e os individuos, a través de Gustave Le Bon e Sigmund Freud

Sigmund Freud comeza a introdución da súa obra *Psicología das masas e Análise do eu* (1921) aludindo á idea coa que rematamos o apartado anterior, é dicir, á co-dependencia do individuo do grupo:

Na vida anímica individual, aparece integrado sempre, efectivamente, «o outro», como modelo, obxecto, auxiliar ou adversario, e deste xeito, a psicología individual é, ao mesmo tempo e desde un principio, psicología social, nun sentido amplo, pero plenamente xustificado. (p. 3)

A psicología colectiva concibe ao individuo como un membro dun grupo -xa sexa dunha determinada clase social, dunha tribo ou dunha institución- ou como un elemento dentro dunha multitude humana, “que nun momento dado e cun determinado fin, se organiza nunha masa ou colectividade” (Freud, 1921, p. 4). Partindo desta circunstancia, Freud formula as seguintes preguntas retóricas: “Que é unha masa? Por que medios adquire a facultade de exercer unha tan decisiva influencia sobre a vida anímica individual? E en que consiste a modificación psíquica que impón ao individuo?” (1921, p. 5). O teórico intenta responder ás preguntas comezando pola última e valéndose da obra de Gustave Le Bon:

A peculiaridade máis sobresaínte que presenta unha masa psicolóxica é a seguinte: sexan quen foran os individuos que a compoñen, máis alá de semellanzas ou diferencias nos modos de vida, das ocupacións, dos caracteres ou da intelixencia destes individuos, o feito de que foran transformados nunha masa ponos en posesión dunha especie de mente colectiva que os fai sentir, pensar e actuar dunha maneira bastante distinta da que cada individuo sentiría, pensaría e actuaría se estivese illado. (Le Bon, 1895, p. 27)

Le Bon considera, pois, que a multitude, conformada por individuos, constitúese como unha unidade heteroxénea. Alegoricamente o teórico compara a multitude coas células do organismo humano: un conxunto de todas elas posúen características moi distintas ás que presentan de xeito individual.

2.1.6.1. Características dos individuos dentro das masas

Nun intento de caracterización, Le Bon establece unha serie de características xenéricas que posúen os individuos enmarcados na multitude. En primeiro lugar, o teórico considera que, a masa ao ser *per se* de gran tamaño en termos cuantitativos, e que se traduce nun anonimato e irresponsabilidade xenéricos, fai que o individuo que forma parte dela, experimente un sentimento “de potencia invencible que lle permite ceder a instintos que, por si só, frearía forzosamente” (Le Bon, 1895, p. 18). Sigmund Freud, a este respecto, engade: “A desaparición, nestas circunstancias, da consciencia ou do sentimento da responsabilidade, é un feito cuxa comprensión non nos ofrece dificultade algunha, pois fai xa moito tempo, observamos que o nódulo do que denominamos consciencia moral era a «angustia social»” (p. 8).

En segundo lugar, dentro da masa todo acto e todo sentimento son contaxiosos. Le Bon afirma que nunha multitude, os individuos reciben estímulos de xeito irreflexivo como se dun contaxio se tratase, de modo que as persoas parecen a estar dispostas “a sacrificar o

seu interese persoal en aras do interese colectivo. Esta é unha actitude moi contraria á súa natureza e da cal o ser humano é escasamente capaz, excepto cando forma parte dunha masa” (p. 30).

E, en terceiro e último lugar, está a “suxestión” que, segundo Le Bon, é tamén un efecto do contaxio. Expón, en definitiva, que baixo o contaxio irreflexivo que sofren dentro das masas, nos individuos desaparece a personalidade consciente e paralizan a súa vida cerebral para pasar a un estado de fascinación. Equipara dito estado ao dun hipnotizado, posto que as persoas dentro da multitude son susceptibles de ser manipuladas por un hipnotizador.

Paralizada a actividade mental no caso do suxeito hipnotizado, este convértese nun escravo de todas as actividades inconscientes que o hipnotizador dirixe á súa vontade. A personalidade consciente desapareceu por completo; a vontade e o discernimento perdéronse. Todos os sentimentos e pensamentos inclínanse na dirección determinada polo hipnotizador. (Le Bon, 1895, p. 31)

Freud, ao longo da súa obra, intentaría explicar, mediante a lívido e os lazos afectivos, que o individuo comportándose así dentro dunha masa, actuando como se estivera baixo os efectos da hipnose, padece de xeito similar a como se se atopase nun estado de namoramento (1921). Tanto el como Le Bon redundarán na idea de como a moral e o carácter civilizado do individuo diminúen atopándose este enmarcado na multitude.

En conclusión, o comportamento do individuo dentro da masa resumírase do xeito seguinte:

Vemos, pois, que a desaparición da personalidade consciente, o predominio da personalidade inconsciente o contaxio de sentimentos e ideas postas nunha única dirección, a tendencia a transformar inmediatamente as ideas suxeridas en acción; estas son, como vemos, as principais características do individuo formando parte dunha masa. Xa non é el mesmo senón que se converteu nun autómatas que deixou de estar guiado pola súa propia vontade (Le Bon, 1895, pp. 31-32)

2.1.6.2. Características das masas

Tras a caracterización do individuo dentro da masa, Sigmund Freud e Le Bon realizan outro intento de caracterizar a alma colectiva da multitude equiparándoa coa vida anímica dos primitivos e dos nenos. En primeiro lugar, a masa deixándose levar case exclusivamente polo inconsciente, é impetuosa, vehemente e impensada. “Os impulsos aos que obedece poden ser, segundo as circunstancias, nobres ou crueis, heroicos ou covardes, pero son sempre tan imperiosos que a personalidade ou incluso o instinto de conservación desaparecen ante eles” (Freud, 1921, p. 10). Como consecuencia, a masa é incauta, impresionable e suxestionable, sen criterio e sen espírito crítico. Non concede posibilidade ao imposible. E “os sentimentos da multitude son sempre simples e exaltados. Deste xeito, non coñece dúbidas nin incertezas” (Freud, 1921, p. 11).

Por outro lado, as multitudes flutúan entre os extremos e os contrastes. “A sospeita enunciada transfórmase *ipso facto* en indiscutible evidencia. Un principio de antipatía pasa a constituír, en segundos, un odio feroz” (Freud, 1921, p. 11). Le Bon, ilustra esta idea da seguinte forma:

O heroe a quen a masa aclamou onte é insultado hoxe se foi vítima do fracaso. Máis aínda, a reacción será proporcionalmente tanto máis grande mentres máis alto fose o prestixio. Neste caso a masa considera ao heroe como a un igual e tómase a súa vinganza por inclinarse ante unha superioridade cuxa existencia xa non admite máis. (1895, p. 129)

Guiándose polos extremos, os estímulos altamente intensos son o único que farán reaccionar ás masas. Deste xeito, calquera intento de influír sobre a multitude mediante razoamentos lóxicos constituirán un esforzo inútil (Freud, 1921). Por outro lado:

O autoritarismo e a intolerancia son sentimentos dos cales as masas teñen unha noción moi clara; os conciben con facilidade, e os asumen coa mesma espontaneidade coa que os poñen en práctica unha vez que lles foran impostas. As masas exhiben un dócil respecto pola forza e se deixan impresionar tan só debilmente pola amabilidade que, para elas, é escasamente algo máis que unha forma de debilidade. (Le Bon, 1895, p. 52)

Rematando a listaxe das características das masas, Freud engade que, “baixo a influencia da suxestión, as masas son tamén capaces de desinterese e de sacrificio por un ideal” (1921, p. 10). E, por último, o teórico, agrega que:

As multitudes non coñeceron xamais a sede de verdade. Demandan ilusións, ás cales non poden renunciar. Dan sempre a preferencia ao irreal sobre o real, e o irreal actúa sobre elas coa mesma forza que o real. Teñen unha visible tendencia a non facer distinción entre ambos. (Freud, 1921, p. 12)

Nunha última instancia, Le Bon, a esta caracterización engade o punto dos condutores das masas. A este respecto, afirma que todo grupo, xa sexa un rabaño de animais ou un conxunto de seres humanos, permanecerán baixo o control e autoridade dun xefe de xeito involuntario e instintivo:

No caso das masas humanas, o xefe con frecuencia non é nada máis que un pandillero ou un axitador, pero como xefe xoga un papel importante. A súa vontade é o núcleo arredor do cal obtén identidade e se agrupan as opinións das masas. Constitúe o primeiro elemento para a organización de masas heteroxéneas e allana o camiño para a súa organización en sectas (...). Unha masa é un rabaño servil, incapaz de estar sen un amo. (Le Bon, 1895, p. 109)

2.1.7. A *opinión pública* na sociedade de masas

Gustavo Le Bon foi un dos primeiros intelectuais que estudou e describiu de forma específica o concepto de masa. Xunto a el, outros teóricos realizaron as súas aportacións adoptando, nun primeiro momento, unha postura crítica, fomentada polas preocupacións ante os cambios nas formas de vida social.

Na liña do teórico francés, está tamén Gabriel Tarde que na súa obra titulada *A opinión e a masa* (1901) aborda a teoría dos medios de comunicación de masas, da súa influencia e do control e manipulación que exercen na sociedade. En 1908, Graham Wallas publica unha obra que baixo o título *Human Nature in Politics* incide na cuestión emocional sobre a que tamén teorizara Le Bon. Wallas reflexiona sobre a importancia que ten nas relacións sociais o carácter emocional e como, consecuentemente, no exercicio político teñen substancial peso os instintos, a apelación ás emocións ou os prexuízos. Polo seu lado, Ortega y Gasset, no seu célebre ensaio, *A rebelión das masas* (1930), comparte unha consideración negativa e acuña ao cidadán contemporáneo como “home-masa” ao definilo como conformista, pasivo, anónimo, sen autoestima e sen personalidade.

Así, como se deduce, a *opinión pública*, que no modelo da democracia clásica tiña unha forte consideración positiva por ter tamén unha visión do cidadán como un ser racional e pensante, cuxa discusión pública con outros individuos constituía a base do marco legal e xurídico, agora, percíbese como a consecuencia negativa dun novo modelo, o da sociedade de masas. Deste xeito, todos os autores coinciden en que, na sociedade de masas, o público racional pasa a ser substituído pola masa, que está conformada por individuos sen capacidade crítica e altamente influenciados polos medios polo que, por conseguinte, resulta dificilmente plausible o antigo debate público do modelo clásico.

Vicent Price, na súa obra titulada *A opinión pública* (1994), aborda esta cuestión caracterizando algúns das problemáticas que posúe a *opinión pública* na sociedade de masas. En concreto, fala das cinco seguintes (Price, 1994, pp. 34-38):

Falta de competencia. A cidadanía non posúe as capacidades suficientes para a responsabilidade que se lle demanda.

Falta de recursos. Esta problemática dáse tanto da propia cidadanía, por non posuír a base intelectual e educativa necesaria para recibir e interpretar información, como nos propios sistemas democráticos, que carecen dos métodos precisos para ofrecer unha comunicación eficaz ao público.

Tiranía da maioría. “Un terceiro problema (...) é o perigo de que prevaleza unha especie de mediocridade na vontade popular -o mínimo común denominador-, creada e mantida pola presión da maioría”. É dicir, “(...) o perigo é que á vista das grandes maiorías, os puntos de vista importantes da minoría, aínda sendo válidos, non sexan fortemente sostidos” (Price, 1994, p.37).

Susceptibilidade á persuasión. Considerando á masa como unidade conformada por seres irracionais e irreflexivos, esta é susceptible de verse afectada pola

propaganda e pola persuasión levadas a cabo polos gobernos e, consecuentemente, é tamén susceptible de ter conviccións democraticamente cuestionables. Price, para ilustrar esta idea, exemplifica o éxito dos réximes fascistas europeos do período comprendido entre as Guerras Mundiais, os cales se basearon no uso extensivo das comunicación en masa.

Dominio das elites. Partindo tamén dunha consideración dos individuos dentro das masas como conformistas e pasivos, resulta perigosamente doado que a *opinión pública* sexa dominada polas opinións e intereses das clases dominantes.

Tras esta caracterización, Price, engade o seguinte:

Nun nivel xeral, a pregunta chave é se os procesos de opinión pública na súa operación natural son de feito democráticos no sentido implicado polas nocións iniciais da Ilustración; en outras palabras, se a opinión pública “verdadeira”, ou a que inflúe as eleccións públicas (Key, 1961), está en realidade moldeada por un igualitarismo, a comunicación de base de asuntos públicos e as ideas de quen fan as políticas. (Price, 1994, p. 40)

2.1.8. Formación da *opinión pública*

Craig Calhoun, na súa obra titulada *Habermas e a Esfera Pública* (1992), pregúntase: “Cando e baixo que condicións os argumentos entre diferentes cidadáns poden converterse en bases lexítimas para a acción política. Habermas amosa que esta pregunta é crucial para a teoría da democracia” (p. 1).

Como se mencionou en liñas anteriores, o concepto de *opinión pública* posúe tantas definicións como marcos de referencia se establezan. Do mesmo xeito, atopámonos con diversas aportacións de diferentes teóricos sobre o proceso de formación da *opinión pública*. En 1974, Karl W. Deutsch propón o chamado *Modelo en cascada*, que describe

como o proceso de información cae de forma descendente (en cascada) formando unha secuencia dende as elites ata os cidadáns que constitúen a masa. Describe a forma na que se orixina e circula a información e describe cinco niveis (elites económicas e sociais, elites políticas e de goberno, medios de comunicación, líderes de opinión a nivel local e cidadáns) entre os que hai conflitos, *feedback* e múltiples canles de comunicación.

Giavanni Sartori, propuxo o chamado modelo *bubble-up*, referíndose a que, cando a sociedade padece problemas de cerca, a *opinión pública* é inmediata e segue unha dirección de abaixo cara arriba, emerxe como un chorro a borbollóns seguindo a dirección vertical do pobo cara as elites. Pola súa parte, en 1932, McCombs e Shaw propuxeron a chamada *Agenda Setting*, un modelo que establecía que eran os medios de comunicación os que formaban a verdadeira *opinión pública*, posto que influían, de xeito decisivo, na percepción da cidadanía respecto a temas importantes. A escolma de noticias dos medios e o espazo que se lle dá a cada información inflúen na forma en que o público recibe as noticias.

2.2. Espiral do silencio

2.2.1. Definición e orixe

Segundo Erik Zimen, os lobos aúllan principalmente pola tarde, antes de ir de caza, e á primeira hora da mañá como preparación para as actividades matutinas. «O aullido dun lobo é un estímulo poderoso para que outro lobo se lle una... Pero isto non sucede sempre. O aullido inicial dun animal de categoría inferior, por exemplo, é un estímulo menos eficaz que o dun animal de rango superior» (Zimen 1981, 71). Dos aullidos quedan excluídos todos os lobos oprimidos, os descartados e os rexeitados. A semellanza entre a situación dos oprimidos e os descartados e a dos lobos de rango inferior amosa o importante que é non illarse e poder participar no que o investigador estadounidense dos lobos, Adolph Murie

(1944), chamaba «a reunión amigable», é dicir, aullar en coro. Ser un lobo descastado ten a desvantaxe concreta de que lle quitan a comida (Zimen 1981, 243). (Noëlle-Neumann, 1972, pp. 83)

Dentro de todas as teorías da *opinión pública*, unha das máis destacadas é a chamada *Espiral do silencio*. Esta investigación foi formulada na década de 1970 pola politóloga Elisabeth Noëlle-Neumann e tiña como principal obxectivo determinar cales son os factores e as características do proceso a través do cal se constitúe a *opinión pública*.

Noëlle-Neuman, para formular esta teoría, parte de Alexis de Tocqueville. A este respecto, nas primeiras páxinas da súa obra titulada *A espiral do silencio. Opinión pública: a nosa pel social* (1972), explica que cando comezou a súa busca sobre esta cuestión en escritos de grandes autores históricos, se topou cunha descrición do proceso da *espiral do silencio* na historia da Revolución Francesa de Alexis de Tocqueville, publicada en 1856. Nela, o francés fai unha descrición sobre a situación decadente da Igrexa na Francia da metade do século XVIII e como o rexeitamento da relixión se constituíu como unha tendencia repleta de paixón entre a poboación francesa.

O silencio da Igrexa francesa, cóntanos, foi un factor de primeira importancia: «Os que seguían crendo nas doutrinas da Igrexa tiñan medo de quedar sós coa súa fidelidade e, temendo máis a soidade que o erro, declaraban compartir as opinións da maioría. De modo que o que era só a opinión dunha parte... da nación chegou a ser considerado como a vontade de todos e a parecer, por iso, irresistible, mesmo aos que contribuíran a darlle esta falsa aparencia». (Noëlle-Neumann, 1972, p. 3)

Partindo de Alexis de Tocqueville, Noëlle-Nuemann, continua co seu propósito de atopar máis referencias do proceso da *espiral do silencio* mediante a análise doutros célebres autores como Rousseau ou Hume. En 1968, esta busca de referencias históricas,

completáa con traballos de orde empírico. Así, en 1972, todo este traballo verá a luz na *Teoría da espiral do silencio* no Congreso Internacional de Psicoloxía celebrado en Tokio (Martínez *et al.*, 2005). Esta teoría apóiase no suposto de que a sociedade ameaza co illamento e a exclusión aos individuos que se desvían do consenso. Por conseguinte, as persoas, con temor a ser illadas, están constantemente buscando que opinións son as aceptadas (Martínez *et al.*, 2005).

Como observamos, esta teoría ten a súa orixe na ciencia política e na comunicación de masas e engade e contempla mecanismos psicolóxicos individuais para analizar o proceso de formación da *opinión pública*. A formulación de Noëlle-Neuman supuxo unha das aportacións máis suxestivas e influentes da investigación do impacto dos medios de comunicación social.

2.2.2. Caracterización: causas e hipóteses da *espiral do silencio*

O obxectivo que tiña Noëlle-Nuemann era entender por que algúns individuos optan polo silencio en determinados contextos que perciben como dispares ás súas conviccións. Coa súa investigación afirmou que a *espiral do silencio* se debía principalmente polo temor ao illamento e distingue dous tipos de medos: o medo a sentir que estamos illados socialmente e o medo a ter consecuencias máis significativas.

Parece que o medo ao illamento é a forza que pon en marcha a espiral do silencio. Correr en pelotón constitúe un estado de relativa felicidade; pero se non é posible, porque non se quere compartir publicamente unha convicción aceptada aparentemente de modo universal, polo menos pódese permanecer en silencio como segunda mellor opción, para seguir sendo tolerado polos demais. Thomas Hobbes (1969, véxase especialmente a páx. 69) escribiu sobre o significado do silencio no seu libro *The Elements of Law*, publicado en 1650. O silencio, dicía, pode interpretarse como sinal de conformidade, xa que é fácil dicir non cando non

se está de acordo. Hobbes está sen dúbida equivocado cando afirma que é fácil dicir non, pero ten razón ao supoñer que o silencio pode interpretarse como conformidade. Iso é o que o fai tan tentador. (Noëlle-Neumann, 1972, p. 12)

Pero precisamente este medo tan grande de ser excluídos da sociedade está fundado na propia natureza do individuo. Nun apartado anterior, abordábamos o punto do comportamento do individuo e como este está nunha constante dualidade entre el e a súa contorna. Noëlle-Nuemann tamén salienta esta variable para entender o posterior proceder das persoas individuais.

O individuo non vive só nese espazo interior no que pensa e sente. A súa vida tamén está volta cara a fóra, non só cara ás outras persoas, senón tamén cara á colectividade como un todo. En determinadas circunstancias (penso na famosa distinción de Ferdinand Tönnies entre *Gemeinschaft* e *Gesellschaft* -comunidade e sociedade-), o individuo exposto queda protexido pola intimidade e familiaridade infundida, por exemplo, por unha relixión compartida. Pero nas grandes civilizacións o individuo está aínda máis exposto ás esixencias da sociedade (Tönnies 1922, 69, 80). Que é iso que «expón» continuamente ao individuo e lle esixe que atenda á dimensión social do seu medio? É o medo ao illamento, á mala fama, á impopularidade; é a necesidade de consenso. (Noëlle-Nuemann, 1972, p. 46)

Tras esta circunstancia, a politicóloga continúa explicando que, ante esta premisa, o individuo permanece nun estado constante de alerta para, antes de expoñer a súa propia opinión, saber cales son as opinións aceptadas e cales son as rexeitadas e medir as posibles consecuencias da súa final exposición. Este concepto foi acuñado por Noëlle-Neumann como *órgano cuasiestadístico* e fai referencia á sensibilidade humana de percibir informalmente (a saber, sen empregar ferramentas estatísticas) as distribucións de

frecuencia e os cambios de opinión do medio, é dicir, analizar o clima de opinión (Noëlle-Neumann, 1972).

A *espiral do silencio* baséase nos seguintes catro supostos (Noëlle-Nuemann, 1972, p. 180):

1. A sociedade ameaza aos individuos desviados co illamento.
2. Os individuos experimentan un continuo medo ao illamento.
3. Este medo ao illamento fai que os individuos intenten avaliar continuamente o clima de opinión.
4. Os resultados desta avaliación inflúen no comportamento en público, especialmente na expresión pública ou no ocultamento das opinións.

A teórica engade un quinto suposto que sería “afirmar que os anteriores están relacionados entre si, o que proporciona unha explicación da formación, o mantemento e a modificación da opinión pública” (Noëlle-Nuemann, 1972, p. 180). Nesta investigación tamén houbo outras afirmacións como a tendencia das sociedades democráticas a considerar que un maior apoio dunha opinión adoita identificarse cun mellor criterio e consecuentemente se corre o perigo de desbotar puntos de vista válidos ou con moito valor polo simple feito de ser apoiados por unha minoría. A esta última, Noëlle-Neumann denominou *núcleo duro*, esa “minoría que queda ao final dun proceso de espiral do silencio desafiando a ameaza de illamento” (p. 150). Engade que “o núcleo duro está, en certo sentido, relacionado coa vangarda, xa que considera o illamento como un prezo que debe pagar” (p. 150).

Outra das afirmación que Noëlle-Nuemann expón é a forma na que a *opinión pública* exerce un latente control social. Sobre este punto, agrega o seguinte:

Algúns teóricos do dereito como Ihering e von Holtzendorff marabilláronse ante o asombroso poder da opinión pública para facer que o individuo se someta aos regulamentos, ás normas e ás regras morais sen recorrer á axuda dos lexisladores, gobernos ou tribunais. «É barata» así eloxiou á opinión pública o sociólogo estadounidense Edward Ross en 1898 (1969, 95). (Noëlle-Neumann, 1972, p. 46)

A filósofa Adela Cortina Orts, no seu ensaio titulado *A espiral do silencio e a presunta moralización da sociedade* (2021), empregando de pretexto a tese de Noëlle-Neumann, afirma que “en todas as sociedades, tamén nas democráticas e tolerantes, funciona a autocensura daquelas opinións que non van a ser ben acollidas” (p.4). Extrapolando plenamente a hipótese da *espiral do silencio* ao contexto actual, enmarcado polas redes sociais e o mundo dixital, Cortina Orts ratifica as consecuencias máis absolutas deste fenómeno:

As cifras de confirmación da hipótese son abrumadoras e máis o serían actualmente co rápido funcionamento das redes sociais, capaz de «viralizar» as afirmacións non aceptadas pola opinión pública tal como caracterizamos, non digamos xa desde o nacemento do pensamento Woke e da chamada «cultura da cancelación», que –como é sabido– consiste en sinalar a determinadas persoas co fin de destruír a súa reputación e de provocar a súa morte social. Non só se teme ao illamento, senón, no caso de celebridades, témesese á perda dos medios de vida, un asunto do que se ocupou con tanto acerto entre nós Fernando Vallespín (...). A dimensión interpretadora do cerebro pode calar a voz da conciencia, pero a reputación e o status están en mans doutros e perdelos pode significar o ostracismo e a falta de oportunidades vitais. (Cortina, 2021, p.5)

2.3. Redes sociais e *opinión pública*

No punto actual do século XXI en que nos atopamos non é preciso acudir a unha cafetería para coñecer a opinión do resto de persoas sobre un tema nin tampouco ter que mercar un xornal para ler as noticias, e xa non só son os medios de comunicación os que unicamente teñen a capacidade de producir contidos (García-Galindo, 2010). Vivimos nun punto da historia onde o paradigma da comunicación global e interpersoal deu un xiro de 180º respecto ás sociedades das que o alemán Jürgen Habermas partía para realizar as súas análises. O cambio é transversal e estrutural e o seus efectos tamén se ven na forma de relacionarnos (Burch, 2005) e, por conseguinte, de formar a *opinión pública*. Deste xeito, para entender o fenómeno da *cultura da cancelación* non só é preciso partir da noción de *opinión pública* en todas as súas dimensións, senón que tamén debemos contemplar a cultura dixital na que estamos inmersos.

2.3.1. Punto de partida: ruptura da *agenda setting* e perda da exclusividade da información dos medios de comunicación no proceso de formación da *opinión pública*. Mediamorfose

Debemos partir de dúas premisas: a primeira é que a realidade é produto da persoa e esta se constrúe a través da linguaxe (De Dios *et al.*, 2020) e, en segundo lugar, que a maior parte do coñecemento que temos sobre o mundo procede do relato que outras persoas construíron e non da experiencia propia e directa. Esta última idea foi acuñada polo xornalista e intelectual estadounidense Walter Lippmann como *pseudocontorna* (Lippmann, [1922] 2003).

Estas dúas premisas atópanse materializadas no proceder dos medios de comunicación, posto que, como afirma Lippmann (1922), a través da construción das informacións sobre feitos acontecidos no mundo, a sociedade adquire unha idea dos sucesos a través dos relatos que os xornalistas, neste caso, constrúen. Teñen nas súas cabezas as

pseudocontornas, recentemente mencionadas, construídas polos medios informativos. E, por outro lado, os medios de comunicación constrúen a realidade e, en consecuencia, o imaxinario social e colectivo (De Dios *et al.*, 2020). Deste xeito, dedúcese o gran poder e responsabilidade dos medios de comunicación a respecto da sociedade:

O xornalismo e os medios de comunicación foron dende o século XVIII os instrumentos máis importantes da opinión pública, da imaxe colectiva que a sociedade tiña das cuestións sociais. Filósofos, politicólogos, sociólogos ou comunicólogos (Noëlle-Neumann, Luhmann, Mc Leod, McCombs, etc.) coincidiron nesta idea e no papel desempeñado polos medios de comunicación, aínda que diferiran na determinación do factor ou factores principais da opinión pública. (García, 2010, p. 280).

McCombs e Shaw (1972) recolleron estas ideas na chamada *Teoría da agenda setting*, unha conceptualización do impacto que os medios de comunicación teñen na *opinión pública* e na súa formación. A selección das informacións que se converten en noticia e que son escollidas polos propios medios poñen enriba da mesa os temas sobre os que a cidadanía debe debater e opinar. Ademais, non só o feito de seleccionar uns temas e desbotar outros (*agenda setting*) infire nos debates públicos, senón tamén a prioridade e relevancia (*frammin*) que se lle outorgan, como pode observarse nas distintas extensións das diferentes noticias dun xornal (Gómez, 2009).

Os medios de comunicación son tradicionalmente concibidos como actores políticos que mediante a xerarquización (*agenda setting*) e enfoque (*framing*) da realidade, estrutúrana (Pareja & Echevarría, 2014; Civilia de Dios & Romero-Rodríguez, 2018). Precisamente por esta circunstancia reiterouse ao longo da historia -incluso na actualidade- a idea de que aqueles que controlen os medios, controlan a sociedade (De Dios *et al.*, 2020).

Porén, na actualidade, protagonizada pola revolución científico-tecnolóxica -ou tamén coñecida como Terceira Revolución Industrial- o paradigma das comunicacións mudou substancialmente. Este contexto de convivencia entre os medios de comunicación tradicionais de masas e os medios dixitais foi denominado por Roger Fidler como *mediamorfose*. A *esfera pública habermasiana* exposta en apartados anteriores, onde teñen lugar os debates públicos e o proceso de formación da *opinión pública*, trasládase agora ao dixital:

Os medios sociais contribuíron a democratizar a información xerando un proceso comunicativo bidireccional que cambia de forma significativa a participación política, xa que se converten nun ágora virtual onde o cidadán pode expoñer problemáticas non recollidas na axenda pública e mostrar as súas opinións de maneira libre. (Alonso, 2016, p. 96)

Esta transformación da esfera e do espazo público (Carriquiry, 2022) supón a perda da hexemonía da *agenda setting* dos medios de comunicación tradicionais (Alfonso, 2020). Co declive dos xornais das noticias e da súa distribución en favor das redes sociais -e o seu conseguente auxe- os usuarios anónimos de Internet aprópanse da axenda pública e política (Bell, 2016). Pérez-Escoda e Esteban (2021), na liña desta idea poñen sobre a mesa o seguinte:

Ante o cambio nas pautas de consumo mediático progresivamente mediatizadas polo *smartphone*, o *streaming* e as propias interaccións nos escenarios virtuais de participación e interacción (Gutiérrez García e Barrios Rubio, 2021), a prensa, a radio e a televisión non só deixaron de ser fonte preferente para informarse, senón tamén para dar forma á opinión pública da cidadanía. Como apuntan Caseiro-Ripollés e García-Gordillo, “a súa autoridade deteríorase e a súa influencia social dilúese; ademais, están a perder a centralidade na conversación política nas redes

sociais, coa consecuente redución da súa capacidade de influencia nese escenario”
(2020: 157). (p.69)

Conclúese, entón, que os cambios tecnolóxicos enmarcados na Revolución Dixital cambiaron o paradigma da comunicación (Castañeda & Gutiérrez, 2010). Estas transformacións supuxeron un punto de inflexión no *statuos quo* das democracias deliberativas, sobre todo, ante o traslado do debate público ao terreo intanxible de internet (Anstead & O’Loughlin, 2015). Nesta liña, Escribano (2020) expresa o seguinte:

Remodelamos a cultura adecuándoa a novas situacións e a súa produción é un proceso social. Este espazo cultural virtual segue transformándose unha vez creado, xa que os usuarios e usuarias tenden a innovar novas tecnoloxías para satisfacer as súas necesidades ou desexos (Castells, 2012). Esta cultura emprendedora e comunicadora é a que se impón no mundo e converte a Internet no eixo de comunicación das nosas vidas (Castells, 2012). Desta forma, eclosionan millóns de páxinas web, redes sociais e comunidades virtuais de todo tipo diariamente para satisfacer as múltiples demandas dos consumidores e consumidoras. E mesmo para crear novas demandas e necesidades. (p. 305)

Para ofrecer datos que permitan establecer unha maior aproximación da situación actual, aludimos ao informe anual realizado pola axencia creativa *We Are Social* e o xestor de redes sociais *Hootsuite*, chamado *Digital 2022*. Do documento despréndese que o 60% da poboación mundial emprega as redes sociais, o que supón un total de aproximadamente 4.700 millóns de persoas e que, respecto ao ano anterior, supoñen un incremento do 4,2% (ou 190 millóns de persoas). Por outro lado, entre os principais usos das redes sociais por parte dos usuarios, o informe afirma que o 58,4% emprégaa para informarse; o 54,2% para comunicarse coa súa rede afectiva; o 50,8% para estar ao día da actualidade; e o 49,8% para consumir contido multimedia. Con todo, segundo Alfonso (2020), este auxe

das redes sociais implica o declive dos medios de comunicación tradicionais como referentes, a súa perda do control hexemónico da *agenda setting* e, por conseguinte, existe unha obriga de reformular, reinterpretar e matizar o novo significado do concepto de *opinión pública* (De Dios *et al.*, 2020).

Con todo, parece sensato recoñecer a existencia e o impacto dun xiro dixital, polo que hai que entender simultaneamente un proceso de dixitalización das economías, da cultura e da política, así como unha atención crecente das ciencias sociais cara ao mesmo. A súa verosimilitude aséntase, polo menos, nas seguintes razóns: i) as nosas vidas están cada vez máis medidas polas tecnoloxías dixitais e a propia subxectividade está a cambiar en consecuencia; ii) as formas tradicionais de organización política, cultural e económica están a se transformar por efecto da dixitalización; iii) a produción e reprodución social do coñecemento están a verse alteradas e adoptan formas ata o de agora inéditas; e iv) a dixitalización produce ideoloxías propias que modifican a nosa percepción da realidade e de nós mesmos, así como novos costumes e formas de interacción. (Maldonado, 2016, p. 32)

2.3.2. As redes sociais

Ao longo da historia de internet hai copiosas datas relevantes con feitos de substancial peso no devir da sociedade. Podemos mencionar a propia orixe de internet, que se sitúa a finais da década de 1960 e un nome, Lawrence (Larry) Roberts, cobra importancia, ao ser acuñado como o *pai de internet*. Esta consideración ven por ser o director do equipo de enxeñeiros que crearon ARPANET (*Advanced Research Projects Agency Network*), que acabaría converténdose en Internet (*Internacional Net*) en 1982 coa adopción do protocolo TCP/IP (Luján-Mora, 2002).

Na década de 1990 aparece a *World Wide Web* de Tim Berners-Lee, que “é un sistema hipertexto distribuído, accesible a través de Internet, que permite navegar con facilidade

por unha enorme cantidade de información” (Adell, 1995, p. 1). A WWW está conformada por catro elementos fundamentais:

Un novo protocolo de comunicación (HTTP ou *HyperText Transfer Protocol*);
Unha linguaxe para escribir documentos hipermedia (HTML ou *Hypertext Markup Language*); un sistema notacional para designar obxectos na Internet e as operacións para realizar sobre eles (URL ou *Uniform Resource Locator*); E, finalmente, un conxunto de aplicacións (os clientes ou *browsers WWW* e os servidores http) que se dividen o traballo de servir e presentar a información multimedia ao usuario. (Adell, 1995, p. 1)

Así, a primeira etapa da World Wide Web é a que se coñece como Web 1.0 que aparece en 1991 e evolucionará cara a web 2.0 ou web social no ano 2004 (García-Aretio, 2014). Precisamente a comezos dos 2000 comezan a constituírse as redes sociais tal e como as coñecemos hoxe en día. Deste xeito, algunhas das diferencias máis significativas que se dan entre a web 1.0 e a web 2.0 son as seguintes: i) a chave da web 1.0 era o navegador e na web 2.0, un lector RSS (que realiza unha busca e selecciona para nós contido, mentres que no caso do navegador, é o usuario quen realiza a busca e a selección); ii) na web 2.0 os editores son todos os usuarios, dando lugar a novos servizos como o chamado *software* social, mentres que na web 1.0 os editores eran os *webmasters*; iii) como consecuencia do anterior, na web social os protagonistas son todos os usuarios que comparten e crean contido, e na web 1.0 só as persoas con avanzados coñecementos informáticos podían interactuar; iv) outra diferenza substancial estaba en que na web 1.0 a mínima unidade de contido era a propia páxina web e só o *webmaster* tiña a capacidade de modificar a información e, por conseguinte, nesta primeira etapa a web era estática, pero, polo lado da web 2.0, esta ten un estado dinámico, posto que a mínima unidade de contido agora é unha mensaxe ou un artigo e estes poden ser modificados polos usuarios; e outra

diferencia fundamental é o carácter asíncrono da web 2.0 ao ofrecer ao usuario a posibilidade de intercambiar mensaxes en tempo real con outros usuarios (Santiago-Campión & Navaridas-Nalda, 2012).

Débese agregar que, a capacidade do usuario de ser, ao mesmo tempo, consumidor e produtor de contido (Herreros, 2008), rompendo así o monopolio que exercían as empresas sobre a información na rede e a accesibilidade da mesma, ocasionou un cambio no modelo de negocio. Mentres o modelo económico da web 1.0 estaba baseado no contido xerado polas empresas, na web 2.0 o modelo económico reside no chamado, *User Generated Content* (UGC), é dicir, no contido xerado polos usuarios. Deste xeito, o valor das redes sociais obtense polo prezo de cada un dos usuarios da mesma, constituíndose este como o principal capital social das redes sociais (Brett G. Johnson & Caroline Dade, 2019).

Tras abordar unha breve aproximación da orixe e evolución, así como caracterización da web 2.0 ou rede social, o seguinte paso é ofrecer unha definición. García e Fernández (2014) puntualizan o seguinte:

As redes sociais non deben entenderse como simples ferramentas tecnolóxicas para o intercambio de mensaxes, se nalgún momento da súa curta historia o foron, senón como auténticos medios para a comunicación, a interacción e a participación global. Hoxe resulta innegable que as súas consecuencias comportan un cambio que as transcende. (p. 36)

Freites e Trejo (2019) engaden a esta idea de non considerar ás redes sociais como simples ferramentas tecnolóxicas que o dixital posúe unha múltiple e substancial utilidade comunicacional que vai “dende considerala como lugar de encontro ou reencontro entre persoas, conservar a comunicación ou nexos con familiares ou amigos, un espazo para

reunións breves con grupos exclusivos; así como tamén no ámbito laboral ao constituírse en xanelas de oportunidades” (p. 32). Fernández (2018), polo seu lado, agrega o seguinte:

Como alternativa conceptual podemos seguir a Van Dijck (2016), quen as define ao mesmo tempo como plataformas e como microsistemas. No primeiro caso, se deixamos de lado a arquitectura computacional, trátanse de “espazos políticos e infraestruturas performativas” (p. 54). Como plataformas son sistemas *multimodality* (Fernández, 2017), pero mesmo así son irreducibles aos seus usos mediáticos. Co termo microsistema a investigadora holandesa pretende definir un trazo dominante da sociabilidade en liña: a interconectividade das diversas plataformas. Así, a totalidade das plataformas constituirían un “ecosistema de medios conectivos” (Van Dijck, 2016, p. 43) que nutre e á súa vez nútrese de normas sociais e culturais que pasan por un proceso de evolución simultáneo dentro do mundo cotián. (p. 6)

Unha definición que contempla o total significado do concepto de redes sociais é a proporcionada polo Observatorio Nacional das Telecomunicacións e da Sociedade da Información (ONTSI), que as define como “un sitio na rede cuxa finalidade é permitir aos usuarios relacionarse, comunicarse, compartir contido e crear comunidades”, ou como unha ferramenta de “democratización da información que transforma ás persoas en receptores e en produtores de contidos” (Urueña *et al.*, 2011, p.12). Para matizar a caracterización, o *Journal of Computer-Mediated Communication* no seu informe titulado *Sitios de Redes Sociais: Definición, historia e erudición* (2007), expresa que nas redes sociais o usuario pode “(1) construír un perfil público ou semipúblico dentro dun sistema acoutado, (2) articular unha listaxe doutros usuarios cos que comparten unha conexión, e (3) ver e percorrer a súa lista de conexións e as realizadas por outros dentro do sistema” (p. 2).

2.3.3. Caracterización do medio dixital

O filósofo Byung Chul Han na súa obra titulada *No enxame* (2014), onde analiza como a revolución dixital cambiou a sociedade e as formas de relacionarse, escribe o seguinte sobre a dimensión temporal de Internet:

(...) o medio dixital, atópase en conexión con outra forma de vida, na que están extintos tanto o devir como o envellecer, tanto o nacemento como a morte. Esa forma de vida caracterízase por un permanente presente e actualidade. A imaxe dixital non florece ou resplandece, porque o florecer leva inscrito o marchitarse, e o resplandecer leva inherente a negatividade do ensombrecer. (p. 37)

As explicacións sobre as características que enmarcan a web 2.0 -que foron expostas nun anterior punto- poden ser, á súa vez, as características do medio dixital. Deste xeito, a elas, sumaranse as seguintes observacións sobre o medio dixital e apelaremos, sobre todo, á obra Byung Chul Han, por contar con pertinencia as súas aportacións.

Como expuxemos o auxo das redes sociais e do mundo dixital permitiu romper coa unidireccionalidade histórica dos medios de comunicación. Agora os usuarios non só teñen a posibilidade de consumir senón tamén de producir contidos. A esta nova realidade Manuel Castells acuñouna como *autocomunicación de masas* (2012):

A esta nova forma histórica de comunicación chámola autocomunicación de masas. É comunicación de masas porque potencialmente pode chegar a unha audiencia global, como cando se colga un vídeo en Youtube, un blog con ligazóns RSS a unha serie de webs ou unha mensaxe a unha listaxe enorme de direccións de correo electrónico. Ao mesmo tempo, é autocomunicación porque un mesmo xera a mensaxe, define os posibles receptores e selecciona as mensaxes concretas

ou os contidos da web e das redes de comunicación electrónica que quere recuperar. (p. 88)

A capacidade do usuario de ser produtor de contidos que acabamos de expoñer, trae diversas consecuencias. En primeiro lugar, que todas as persoas poidan crear contidos significa que teñen as ferramentas para materializado e, por conseguinte, protagonizar unha comunicación sen intermediarios, é dicir, unha comunicación non-mediada. Han (2014) a este respecto di que “a comunicación dixital distínguese polo feito de que as informacións se producen, envían e reciben sen mediación dos intermediarios. Non son dirixidas e filtradas por mediadores. A instancia intermedia que intervén é eliminada sempre” (p. 22). Á súa vez, esta non-mediación propia do medio dixital trae consigo a perda das distancias e, polo tanto, un fomento do anonimato e a complexidade de distinguir o público do privado. Estas premisas trátanse de circunstancias que acaban potenciando as faltas de respecto nas redes sociais:

(...) O respecto presupón unha mirada distanciada, un *pathos da distancia* (...). O respecto constitúe a peza fundamental para o público. Onde desaparece o respecto, decae o público. A decadencia do público e a crecente falta de respecto se condicionan reciprocamente. O público presupón, entre outras cousas, apartar a vista do privado baixo a dirección do respecto. O distanciamento é constitutivo para o espazo público. Hoxe, en cambio, reina unha total falta de distancia, na que a intimidade é exposta publicamente e o privado faise público. Tamén o entendemento presupón unha mirada distanciada. A comunicación dixital desfai, en xeral, as distancias. A destrución das distancias espaciais vai da man coa erosión das distancias mentais. A *medialidade* do dixital é prexudicial para o respecto. (p. 7)

Así mesmo, que a produción e o consumo de contidos sexan posibilidades simultáneas no usuario e que o medio dixital se rexa pola comunicación *desmediatizada*, trae consigo que os xornalistas, “estes representantes en tempos elitistas, estes facedores de opinión (...) parezan superfluos e anacrónicos (...). Hoxe cada un quere estar *presente* el mesmo, e *presentar* a súa opinión sen ningún intermediario. A representación cede o paso á presenza” (Han, 2014, p. 23). Á súa vez, este poder dos usuarios de crear contido leva, lxicamente a que se incremente o volume de información e, segundo Han (2014), dispoñer de máis información non implica necesariamente tomar mellores decisións. A este respecto, o filósofo fala de “ruído comunicativo” e dun concepto bastante suxestivo, o *Information Fatigue Syndrom* (IFS). Segundo expón, “o cansazo da información, é a enfermidade psíquica que se produce por un exceso de información (...). Hoxe todos estamos afectados polo IFS. E a razón é que todos nós estamos confrontados cunha cantidade de informacións que aumenta velozmente” (2014, p. 65). Continúa agregando que unha das formas máis comúns de representarse esta síndrome é mediante a perda da capacidade analítica e esta é a que constitúe o pensamento. “A capacidade analítica (...) é a capacidade de distinguir o esencial do non esencial. O diluvio de información ao que hoxe estamos expostos diminúe, sen dúbida, a capacidade de reducir as cousas ao esencial” (p. 65). Nesta liña, Maldonado (2016), engade as seguintes palabras:

Para moitos comentaristas, a desorde conversacional que seguiu á consolidación das novas tecnoloxías quizá non compensa a ganancia en liberdade de expresión e de acceso á información que sen dúbida supoñen. A perda das mediacións e os filtros que exercían os medios tradicionais de comunicación e a propia restrición estrutural que impoñía unha tecnoloxía máis limitada terminaría por xerar unha cacofonía dixital. Desde este punto de vista, o cidadán non faría tanto uso da razón como se embarcaría nun uso expresivo das redes, satisfacendo as súas necesidades

emocionais pero dificultando o debate público racional sobre os asuntos de interese xeral. Máis que unha conversación, teríamos ruído: todos falan á vez, pero ninguén escoita aos demais. (pp. 39-40)

Outra circunstancia que fomenta a perda de análise é a “cultura da brevidade” que se dá nas redes sociais que, segundo Blanco Alfonso (2020), se caracteriza pola “simplificación de problemas complexos en mensaxes sinxelas e curtas que se propagan rapidamente sen tempo para a asimilación e a reflexión” (p. 181). Esta dinámica trae como consecuencia, entre outras cuestións, o escenario perfecto para a desinformación -que trataremos en puntos seguintes- (Blanco, 2020).

A brevidade xunto coa perda da racionalidade para poder analizar e discernir contidos no medio dixital, vai acompañado co regreso da hexemonía das emocións. *Medio do afecto* acuñou Han (2014) ao mundo dixital. Mentres nas décadas dos setenta e oitenta, as ciencias sociais optaron por relegar ás emocións a un segundo plano, porque considerábase, en primeiro lugar, que entorpecían a investigación científica e, por outro lado, porque se asumía que a modernización social enmarcaría tamén as emocións a un papel secundario, o transcurso dos acontecementos amosou a tendencia contraria (Maldonado, 2016).

A polarización política e a influencia das novas tecnoloxías da información, en conxunción cunha cultura cada vez máis audiovisual e menos escrita, devolveron ás emocións un papel prominente na articulación da opinión pública á vez que se producía unha relexitimación das formas emocionais de expresión na esfera privada e aínda na expresión artística. (Maldonado, 2016, p. 33)

2.3.3.1. A masa dixital, o enxame dixital, as comunidades virtuais

Outra das cuestións que caracterizan ao medio dixital é que a nova masa nel é a denominada por Han (2014) como *ensexame dixital*. Segundo o filósofo, esta multitude posúe características moi distintas á masa tradicional e clásica. Entre as máis salientables, afirma que o *ensexame dixital* consta de individuos illados, sen alma nin espírito colectivos e sen desenvolver un *nós*. “O exame dixital, por contraposición á masa, non é coherente en si. Non se manifesta nun *vós*. Por iso é percibido como *ruído*” (Han, 2014, p. 16). Por outro lado, na masa do mundo dixital, o individuo -o *homo digitalis*- mantén a súa identidade privada ao presentarse de xeito anónimo e sente estranxeza polos lugares multitudinarios, posto que na masa que conforma, non se ten consciencia da “intimidade da congregación”:

O mundo do *homo digitalis* amosa, ademais, unha topoloxía distinta. Sonlle estraños os espazos como os estadios deportivos ou os anfiteatros, é dicir, lugares de congregación de masas. Os habitantes dixitais da rede non se congregan. Fáltalles a *intimidade da congregación*, que produciría un *nós*. Constitúen unha concentración sen congregación, unha *multitude sen interioridade*, un *conxunto sen interioridade*, sen alma ou espírito (...). Os individuos dixitais configúranse ás veces como colectivos, por exemplo, as multitudes intelixentes (*smart mobs*). Pero os seus *modelos colectivos do movemento* son moi fugaces e inestables (...). Eles non *marchan*. Disólvense tan ás presas como xurdiron. En virtude desta fugacidade non desenvolven enerxías políticas. (pp. 17-18)

A nova masa dixital ou *ensexame dixital* para Han, pode tamén acuñarse como *comunidade virtual*, que foi definida por Reingold (1993) como “agregacións sociais que emerxen da rede cando un número suficiente de persoas establecen discusións públicas durante un tempo o suficientemente longo, con suficiente sentimento humano, para formar redes de

relacións persoais no ciberespazo” (p.5) e que para Castells (2012) se caracteriza por dúas cuestións: pola horizontalidade e liberdade comunicativas que outorga a web 2.0 -en contraposición coa web 1.0- e capacidade que ofrecen as ferramentas *on-line* ao usuario para atopar o seu destino e en caso de non ter éxito na busca, contar coa posibilidade de crear a súa propia rede para satisfacer as súas necesidades.

A estas dúas características, os traballos realizados por Christakis e Fowler (2010) e Garzón (2020) engaden, entre outras observacións, as dúas seguintes. Nun primeiro momento salientan o carácter democrático dos servizos que ofrece internet, posto que calquera persoa pode acceder e desfrutar deles, ademais de ter liberdade para usalos segundo se desexa. E en segundo lugar, “debido á especificidade, amplitude e inmediatez da cultura da participación das redes sociais virtuais, pódense propagar prácticas e mensaxes negativas rapidamente pero tamén positivas como, por exemplo, experimentar coa identidade creando novos avatares ou difundir causas sociais” (Escribano, 2020, p. 308).

Precisamente por estas circunstancias, para Castells (2012) na “sociedade rede” se rompen as relacións de poder hexemónicas que viñan exercendo os grandes monopolios dos medios de comunicación. Segundo Elizalde (2020):

Este feito contraponse á capacidade de produción discursiva de institucións tradicións, identificadas por Foucault (1971) como grandes aparellos políticos ou económicos, nos cales constan os medios de comunicación, a universidade ou o exército, entidades que xogan un rol dominante ao momento de producir discursos sobre a verdade. (p. 573)

2.3.4. As redes sociais constitúense como a nova *esfera pública*

Chegados a este punto, pódese observar a gran repercusión que tiveron as redes sociais no devir da sociedade. A este respecto, tras observar a penetración das mesmas e o seu uso, é correcto afirmar que o seu valor reside tamén en constituírse como a nova *esfera pública* (Villegas & Castro, 2018), posto que:

Se ata finais do século pasado, a opinión pública, é dicir, o que opina a sociedade, formábase fundamentalmente a partir de a opinión publicada, é dicir, daquela que se atopaba nos medios de comunicación impresos ou audiovisuais, na actualidade isto está a cambiar substancialmente. A opinión pública actual non se constrúe só a partir do que din os medios, senón a través da interacción cos medios e, o que é máis importante, e a avaliar no futuro, constrúese á marxe dos propios medios. (García, 2010, p. 275)

Fernández (2018) no seu traballo titulado *Un complexo salvaxe. Persistencias do espazo público na era das redes sociais*, ofrece tres motivos específicos polos que podemos considerar as redes sociais -como Twitter e Facebook- como espazos públicos nos que emerxe a *opinión pública* contemporánea, con independencia de ser “plataformas (é dicir, como superficies de conexión e sociabilidade)” ou “microsistemas (en tanto esferas que operan con lóxicas específicas pero que están, porén, interconectadas e interpenetradas)” (p. 6).

En primeiro lugar, Fernández (2018) salienta o carácter heteroxéneo co que contan as discusións en redes como Twitter e Facebook; persoas diferentes, pertencentes a ámbitos socioeconómicos distintos, “poden interactuar *fronte* a un público” (p. 6). É dicir, todas as redes sociais teñen o común denominador de ter un “destinatario colectivo”.

En segundo lugar, no mundo dixital poténciase a creación de microesferas públicas. As mensaxes que se publican en redes sociais poden non ter outro alcance que na nosa rede de amigos pero xa se constitúen como un público:

Ao producir un enunciado actívase un horizonte de destinación que, máis aló da escala dos destinatarios, toma a forma dun público. Ese horizonte pode non ser, como sinala Cardon (2017), a opinión pública senón un círculo circunscripto de coñecidos, pero se producen, en escalas variables, dous fenómenos que xa estaban asentados na era previa: *a imprevisibilidade dos efectos (...)* e *a esixencia consecuente de poñer en circulación puntos de vista xeneralizables*, sostibles publicamente. (Fernández, 2018, pp. 6-7)

E, en terceiro lugar, Twitter ou Facebook, son plataformas que contan con regulacións - formais ou informais- como poden ser os propios algoritmos, “que converten as actividades das persoas en fenómenos formais, xestionables e manipulables, o que permiten ás plataformas dirixir a sociabilidade das rutinas cotiás dos usuarios” (Fernández, 2018, p. 7). A exposición selectiva de información que ten como consecuencia o proceder dos algoritmos, leva a fenómenos como a cámara de eco ou a disonancia cognitiva, do que falaremos no seguinte punto.

Na sociedade da información, o consumo de noticias nunha gran parte da poboación non é o froito dunha procura de información nos distintos medios de comunicación senón que hoxe a xente consome noticias desde a súa canle de contidos de Facebook, Google ou outras redes sociais que as escollen en función dos datos que posúen dos seus usuarios —basicamente, o fluxo de información seleccionado por amigos, contactos e achegados— e procesan por algoritmos secretos. A través destas fórmulas contrólase a información que consomen os usuarios das redes sociais. (Pauner-Chulvi, 2018, p. 302)

2.3.5. Consecuencias do uso: normativas, noticias falsas, posverdade, disonancia cognitiva, sesgo de confirmación, cámara de eco, *cultura da cancelación*

Chegados a este punto, podemos comezar este apartado realizándonos a seguinte pregunta: “De que maneira ven potenciados ou atenuados estes trazos afectivos na esfera pública por efecto da influencia das novas tecnoloxías que, sobre todo mediante as redes sociais, convertéronse en mediacións decisivas na relación do cidadán coa vida política?” (Maldonado, 2016, p. 39). Noutras palabras, tras ver como son as redes sociais e como son empregadas por parte dos usuarios, é preciso observar as súas consecuencias, sobre todo, no relacionado co debate público.

Segundo Alfonso (2020), unha das consecuencias máis latentes do cambio de paradigma mediático foi o auxe da *posverdade* e das *fake news*. Segundo o Dicionario de Oxford, que a elixiu como palabra do ano en 2016 -polo latente fenómeno da *desinformación* acontecida durante as eleccións norteamericanas-, e que no ano 2017 foi rexistrada polo Dicionario da RAE, define *posverdade* como aquela “circunstancia na que os feitos obxectivos inflúen menos na formación da opinión pública que os chamamentos á emoción e á crenza persoal”. As *fake news* -que foi elixida en 2017 como palabra do ano nos Dicionarios británicos Collins e Oxford (Pérez-Escoda e Esteban, 2021)-, segundo Pauner-Chulvi (2018),

[*Son*] informacións publicadas deliberadamente en medios dixitais que non foron comprobadas nin verificadas, carecen de fontes identificadas e sen supervisión dun editor. O seu obxectivo é influír na opinión pública e crear inseguridade, sospeitas, desestabilización para apoiar ou desacreditar ou, ás veces, simplemente diversión. En última instancia, son un medio para obter seguidores, perfís e usuarios de redes sociais para alentar un movemento, un interese económico ou

de marca ou a unha persoa. As canles que distribúen esta información teñen aparencia de xornais o que contribúe a crear confusión nun intento de aproveitarse da credibilidade que acompaña a moitos medios profesionais de comunicación dixital. (pp. 300-301)

A colación destes dous termos, outro concepto do que resulta pertinente ofrecer unha definición é o de *desinformación*. Segundo Pérez-Escoda e Esteban (2021):

A desinformación, descrita pola Comisión Europea (2018) como a “información falsa, imprecisa ou enganosa, presentada e promovida para obter ingresos ou causar dano público intencionadamente”, resulta unha elocuente ameaza ao protagonismo de medios e xornalistas. A Organización Mundial da Saúde, pola súa banda, xa alertara antes da pandemia dos perigos da infodemia, cuxo significado se equipara á “sobreabundancia de información sobre un tema, xa sexa rigorosa e veraz ou falsa e confusa, que dificulta á xente atopar fontes de confianza” (WHO, 2020). (p. 69)

O auxe das *fake news* e da *desinformación* supoñen un reto que deben de afrontar as sociedades democráticas, posto que atentan contra unha condición *sine qua non* destes sistemas políticos, a saber, que a cidadanía estea correctamente informada e tome unha decisión consciente, razoada e acorde aos seus valores. Pauner-Chulvi (2018) afirma precisamente como as *fake news* propician unha sociedade incapaz de debater e concluír sobre cuestións de interese público. A este respecto, expón o seguinte:

O perigo das noticias falsas é que crean unha sociedade que non é capaz de poñerse de acordo sobre feitos básicos o que impide construír unha democracia funcional. A desinformación afecta directamente ós fundamentos das sociedades democráticas que se constrúen sobre a presunción de que os seus cidadáns toman

decisións informadas no momento de acudir a votar. Grazas á información que os cidadáns recibimos acerca dos asuntos públicos, acerca do labor dos nosos representantes ou do traballo que desenvolven as institucións públicas podemos formarnos unha opinión sobre os mesmos e exercer un control sobre a súa xestión. Pero este obxectivo pode verse truncado se a información é falsa, enganosa, nunha palabra, inveraz. Só a información veraz e sobre materias de interese xeral, polos asuntos e as persoas que nela interveñen, contribúe á formación da opinión pública, serve como mecanismo de control democrático e pode gozar, polo tanto, de protección xurídica. (p. 299)

Noutras palabras, o medio dixital e as actuais dinámicas, propiciaron dende hai aproximadamente seis anos, o fenómeno da *desinformación* e, por conseguinte, unha latente dificultade da realización do debate público mediante as redes sociais. Por outro lado, nesta liña pero focalizándonos no proceso mediante o cal a sociedade se informa, en puntos anteriores expuxemos como a *agenda setting* xa non é dominio dos medios de comunicación tradicionais e as redes sociais acabaron por constituírse como fontes de información para gran parte da cidadanía e, por conseguinte, “a opinión pública actual non se constrúe só a partir do que din os medios, senón a través da interacción cos medios e, o que é máis importante, e a avaliar no futuro, constrúese á marxe dos propios medios” (García, 2010, p. 275). Expuxemos, tamén que esa busca de información nas redes sociais, non é activa, senón que é ofrecida polos propios algoritmos das redes sociais en función das nosas buscas anteriores, dando lugar a un control absoluto sobre a información que se consome (Pauner-Chulvi, 2018). Esta dinámica fomenta os fenómenos da disonancia cognitiva¹⁵ ou a cámara de resonancia.

¹⁵ En 1957, Leon Festinger formulará a teoría de disonancia cognitiva para explicar que o ser humano enfrenteado a un conflito —disonancia— entre as súas crenzas e os feitos, tratará de interpretalos de modo congruente coa súa opinión. Este mecanismo de defensa podería levarlle a idear explicacións ou

Tanto a exposición selectiva como o xa mencionado efecto de cámara de eco ou a disonancia cognitiva, que foran teorizados a metade do século XX, resultan agora reforzados pola capacidade de personalización da oferta habilitada pola automatización de algoritmos. A propia lóxica intrínseca que goberna o funcionamento das plataformas (tanto para ordenar o caudal de información producida como para garantirlle ao usuario unha experiencia de navegación pracenteira) redunda nun ensimismamento que limita gravemente a exposición a miradas alternativas ou contraditorias. (Fernández, 2018, pp. 16-17)

Por outro lado, volvendo á idea de Han (2014) sobre internet como o *medio do afecto* e á Teoría do contaxio de Le Bon, debemos ter en consideración a dimensión emocional e a subxectividade que se dan en redes sociais (Robles *et. al.*, 2020). En referencia a esta idea, Alfonso (2020) afirma o seguinte:

«A verdade, para ser aceptada, ten que encaixar nos marcos da xente. Se os feitos non encaixan nun determinado marco, os marcos mantéñense e os feitos ignóranse» (Lakoff, 2007: 110). Este concepto de marco lembra ao de crenza descrito páxinas atrás. «Os feitos pódense nos mostrar, pero para que nós podamos darlles sentido teñen que encaixar co que xa está na sinapse do cerebro. Pola contra, os feitos entran e saen inmediatamente» (ibid.: 39), o que lembra á tese do sesgo de confirmación. (p. 182)

En última instancia e para rematar de reforzar esta idea, segundo Maldonado (2016) é imprescindible contemplar a variable dixital coa afectividade, para poder comprender os procesos nos que a sociedade actual está inmersa. Así mesmo, salienta os perigos de outorgar “de maneira estrutural” maior preponderancia aos contidos afectivos que aos

razoamentos que eliminen a incoherencia e reforcen as súas conviccións en detrimento dos datos obxectivos. (Alfonso, 2020, p. 177)

racionais, podendo ser estes a “polarización do debate público, [a] dificultade para o acordo político, [a] tendencia ao hiperliderazgo e o plebicisto *de facto*”.

Dixitalidade e afectividade aparécense así como fenómenos cuxa comprensión se fai imprescindible para iluminar o proceso de cambio que están a experimentar as nosas sociedades; un proceso impulsado en gran medida polo primeiro deles, pero cuxo curso pode verse influído considerablemente polo segundo: unha sociedade que outorgue de maneira estrutural máis importancia aos contidos afectivos que aos racionais —ben sexa espontaneamente ou a través do proceso político— corre certos riscos que convén ter presentes e empezamos a apreciar: polarización do debate público, dificultade para o acordo político, tendencia ao hiperliderazgo e o plebicisto *de facto*. (Maldonado, 2016, p. 30)

2.4. Cultura da cancelación

2.4.1. Orixe

Como se expuxo en anteriores liñas, estamos inmersos na cuarta revolución industrial ou industria 4.0 que resulta profundamente caracterizada pola dixitalización. Unha das realidades máis substanciais dentro deste novo paradigma, e que se expuxo en liñas anteriores, é a denominada por Manuel Castells (2008) como *autocomunicación de masas* que alude á perda da unidireccionalidade dos medios de comunicación tradicionais. Tamén como se mencionou en liñas anteriores, este poder de comunicación que se trasladou aos usuarios foi propiciado polo auxe das redes sociais, constituíndose estas como unha canle para que as persoas poidan opinar, expresar pareceres ou comunicarse cos demais. Polo tanto, as redes sociais constituíronse, á súa vez, como medios para a liberdade de expresión (Cabrera & Jiménez, 2021).

Unha consecuencia directa altamente positiva do poder que outorgan as redes sociais aos usuarios é a posibilidade de visibilizar e dar voz a minorías. Agora os colectivos minoritarios poden participar nas conversas públicas (García-Galera, Del-Hoyo-Hurtado & Fernández-Muñoz, 2014) a través de canles como Twitter e Facebook e, ao mesmo tempo, as súas mensaxes e realidades aparecen cada vez máis representadas en plataformas como YouTube ou Netflix, que contribúen a democratizar os contidos, ofrecer diversidade cultural e expandir os debates públicos (Cabrera & Jiménez, 2021). Por todo o anterior, e como afirman Amatriain *et al.* (2021), a forma na que interactúa a sociedade alterouse e as normas de convivencia que a mesma sociedade percibe e aplica tamén se alteraron.

Porén, aínda que son certos os impactos positivos das redes sociais na sociedade como ilustran os exemplos do parágrafo anterior, a estas luces acompañan unhas sombras que non se deben pasar por alto (Díez-Bueso, 2018). Un claroscuro que aparece nesta liña é a chamada *cultura da cancelación* que, segundo Cabrera e Jiménez (2021), é un movemento ou fenómeno que conseguiu incorporar ao debate público grandes problemáticas como pode ser a cuestión racial, que se reflectiu, por exemplo, nas protestas de *Black Lives Matter* en 2020. O sensible vídeo do asasinato de Goerge Floyd a mans dun policía de Mineápolis circulou polas redes sociais e conseguiu que a poboación mundial simpatizase coas vítimas, se denunciase o abuso da forza das autoridades públicas e que o mundo conversase e reivindicase sobre unha problemática de capital importancia.

Deste xeito, a *cultura da cancelación* xorde pola necesidade de denunciar comportamentos e ideoloxías consideradas obrigatorias de ser corrixiadas a través das redes sociais posto que os sistemas de xustiza resultan lentos para o rápido que avanza os feitos e a sociedade. Ante a impunidade que se dá nalgúns casos, a *cultura da*

cancelación supón unha alternativa para sancionar os comportamentos que urxen ser reprochados polo conxunto da cidadanía (Cabrera & Jiménez, 2021).

Pero o lado positivo de visibilizar cuestións sociais importantes a través das redes sociais, posúe unha serie de aspectos negativos igual de reais e importantes. A este respecto, o feito de que a interacción dos usuarios nas redes sociais sexa con persoas afíns que comparten a súa liña de pensamento (e que, como en liñas anteriores se expuxo, debido a isto se produza, en moitos casos o fenómeno da cámara de eco) (Burgos & Hernández, 2021), sumado a temas como a política, a relixión ou a materia sexual, que son temas con moita carga emocional e altamente polarizados, acarree unha serie de desvantaxes (Cornejo & Tapia, 2011), como a creación de conflitos ante discordancias e violencia por sentir feridas as susceptibilidades (Cabrera & Jiménez, 2021).

2.4.2. A cultura da cancelación e o dereito penal

Deste xeito a *cultura da cancelación* que nace nun primeiro momento por rexeitar comportamentos moralmente cuestionables e ante a lentitude dun sistema xudicial incapaz de atender ás necesidades da sociedade, as persoas que son canceladas teñen consecuencias dun nivel igual ou maior que o que aplicarían os órganos xurisdiccionais. Cabrera e Jiménez, no seu *paper* titulado *A cultura da cancelación en redes sociais: Un reproche perigoso e inxusto á luz dos principios do dereito penal* (2021), describen as incidencias do fenómeno nos dereitos fundamentais das persoas.

No traballo expoñen como, en moitos casos, a *cultura da cancelación* se traduce nunha violación ao dereito de defensa, posto que non sempre se lles permite ser escoitadas ás persoas canceladas e moito menos no vórtice das dinámicas das redes sociais. Concretamente aluden ós artigos 10 e 11 da Declaración Universal dos Dereitos Humanos (1948):

Artigo 10.

Toda persoa ten dereito, en condicións de plena igualdade, a ser oída publicamente e con xustiza por un tribunal independente e imparcial, para a determinación dos seus dereitos e obrigacións ou para o exame de calquera acusación contra ela en materia penal.

Artigo 11.

1. Toda persoa acusada de delito ten dereito a que se presuma a súa inocencia mentres non se probe a súa culpabilidade, conforme á lei e en xuízo público no que se lle aseguraron todas as garantías necesarias para a seu defensa.

2. Ninguén será condenado por actos ou omisións que no momento de cometerse non foron delituosos segundo o Dereito nacional ou internacional. Tampouco se impondrá unha pena máis grave que a aplicable no momento da comisión do delito.

Tamén mencionan como a *cultura da cancelación* ten unha incidencia no Pacto Internacional de Dereitos Cívís e Políticos (1976). En concreto, a vinculación dáse nos artigos 9.4, 14.1 e 14.3:

Artigo 9.4.

Toda persoa que sexa privada de liberdade en virtude de detención ou prisión terá dereito a recorrer ante un tribunal, a fin de que este decida á brevidade posible sobre a legalidade da súa prisión e ordene a súa liberdade se a prisión fose ilegal.

Artigo 14.1.

Todas as persoas son iguais ante os tribunais e cortes de xustiza. Toda persoa terá dereito a ser oída publicamente e coas debidas garantías por un tribunal competente, independente e imparcial, establecido pola lei, na substanciación de calquera acusación de carácter penal formulada contra ela ou para a determinación dos seus dereitos ou obrigacións de carácter civil. A prensa e o público poderán ser excluídos da totalidade ou parte dos xuízos por consideracións de moral, orde pública ou seguridade nacional nunha sociedade democrática, ou cando o esixa o interese da vida privada das partes ou, na medida estritamente necesaria en opinión do tribunal, cando por circunstancias especiais do asunto a publicidade puidese prexudicar aos intereses da xustiza; pero toda sentenza

en materia penal ou contenciosa será pública, excepto nos casos en que o interese de menores de idade esixa o contrario, ou nas acusacións referentes a preitos matrimoniais ou á tutela de menores.

Artigo 14.3.

b) A dispoñer do tempo e dos medios adecuados para a preparación do seu defensa e a comunicarse cun defensor da súa elección;

c) A ser xulgado sen dilacións indebidas;

d) A acharse presente no proceso e a defenderse persoalmente ou ser asistida por un defensor da súa elección; a ser informada, se non tivese defensor, do dereito que lle asiste a telo, e, sempre que o interese da xustiza o esixa, a que se lle nomee defensor de oficio, gratuitamente, se carece de medios suficientes para pagalo;

e) A interrogar ou facer interrogar ás testemuñas de cargo e a obter a comparecencia das testemuñas de descargo e que estes sexan interrogados nas mesmas condicións que as testemuñas de cargo;

f) A ser asistida gratuitamente por un intérprete, se non comprende ou non fala o idioma empregado no tribunal;

g) A non ser obrigada a declarar contra si mesma nin a confesarse culpable.

Outra cuestión de capital importancia que expresan Cabrera e Jiménez (2021) é que na *cultura da cancelación* non se ten en consideración o principio de necesidade da sanción, contemplado no artigo 8 da Declaración dos Dereitos do Home e do Cidadán, e que é importante no momento de impoñer unha pena. Nesta liña, os autores lembran que as autoridades estatais están obrigadas a proceder de xeito rigoroso na obtención de probas antes de declarar ou non inocente a unha persoa. Alegan que na *cultura da cancelación* se ignora esta circunstancia. Do mesmo xeito, poñen sobre a mesa a importancia do principio de proporcionalidade dentro do dereito penal, que fai referencia a buscar que as restricións co dereito fundamental intervido deben ser o máis benignas posibles. Porén, afirman que na *cultura da cancelación* non se respectan os límites e excédese dos fins propostos polo sistema punitivo, posto que na busca de denunciar o *erro* dun personaxe

público ou persoa do común, as redes sociais viralízano e táchano ata o punto de deixalo desprotexido de xeito inxustificado. Nesta liña, afirman que a *cultura da cancelación* podería tamén supoñer unha violación á Convención Americana sobre Dereitos Humanos (1969), concretamente ao terceiro apartado do artigo 5, que fai referencia a que a pena non debe transcender do delinciente:

Artigo 5. Dereito á Integridade Persoal

1. Toda persoa ten dereito a que se respecte a súa integridade física, psíquica e moral.
2. Ninguén debe ser sometido a torturas nin a penas ou tratos crueis, inhumanos ou degradantes. Toda persoa privada de liberdade será tratada co respecto debido á dignidade inherente ao ser humano.
3. A pena non pode transcender da persoa do delinciente.
4. Os procesados deben estar separados dos condenados, salvo en circunstancias excepcionais, e serán sometidos a un tratamento adecuado á súa condición de persoas non condenadas.
5. Cando os menores poidan ser procesados, deben ser separados dos adultos e levados ante tribunais especializados, coa maior celeridade posible, para o seu tratamento.
6. As penas privativas da liberdade terán como finalidade esencial a reforma e a readaptación social dos condenados.

Engaden os autores que o xulgamento e a condena, que pertencen exclusiva e unicamente ao dereito penal e ás autoridades, pasa a exercerse polos usuarios das redes sociais. É neste punto onde convén preguntarse cal é a finalidade concreta da *cultura da cancelación*. Juan Soto Ivars, no seu libro titulado *Arden as redes* (2017), comenta a diferenza entre crítica e linchamento. Polo lado da crítica, expón que esta é a resposta de xeito argumentado a unha obra ou opinión, é dicir, ten unha dimensión individual e intelectual e busca estar enmarcada nun debate. O linchamento, polo seu lado, é unha

resposta masiva, colectiva, irracional, que en lugar de centrarse no feito e no argumento, focalízase na persoa implicada e apela a sentimentos colectivos para lexitimarse.

Burgos e Hernández (2021), na liña co anterior, establecen un paralelismo entre a *shitstorm* do filósofo Byung-Chul Han (2014) e as dinámicas da *cultura da cancelación*, posto que esta “só persegue como fin último o aniquilamiento do outro, silenciar calquera elemento que se opoña ao ditame da tendencia do día. Na *cultura da cancelación*, non hai unha procura da verdade, fálase máis de vinganzas e da negación do outro” (p. 150). Con esta idea os autores apelan á cultura da brevidade que se dá no mundo dixital e que mencionamos en liñas anteriores, ao aseverar que os usuarios nas redes sociais só se quedan cos titulares das noticias, tendo como consecuencia informacións descontextualizadas e que poden levar a interpretacións sesgadas, a lexitimar *fake news* e convertendo a realidade en *posverdade* sen pararse a reflexionar sobre os argumentos expostos. Burgos e Hernández (2021) afirman que a *cultura da cancelación* busca denunciar e criticar inxustizas sociais, pero iso non implica lexitimar “o uso de maniqueísmos, moralinas tóxicas que non conducen a ningún proceso reflexivo crítico” (p. 150). O funcionamento dos algoritmos nas redes sociais e a carga emocional que implica o debate sobre problemáticas sociais cunha gran dimensión de vulnerabilidade traen como consecuencia que a *cultura da cancelación* funcione dun xeito similar á Teoría do Contaxio que Gustavo Le Bon (1895) e Sigmund Freud (1921) postularon ao explicar a Psicoloxía de masas.

Quen defende a cultura da cancelación, consideran que actúan imitando a dinámica dos enxames. Mobilizar a individuos en puntos específicos e vinculalos de maneira coordinada con outros grupos. Só que no caso das redes sociais, trátase de converter un suceso, persoa ou evento en tendencia (a través de *likes* e *retweets*). Viralizar unha mensaxe de rexeitamento e cancelación. Loitar contra

calquera acto de inxustiza social ou simplemente seguir a tendencia do que unha maioría estableceu como a verdade. Insistimos: non negamos o poderoso que pode ser o poder da indignación como arma para mobilizar e concienciar, o asunto estriba en que a cancelación dista moito do que supón xerar procesos de reflexión e debate. (...) Probablemente, a diferenza entre a cultura da cancelación en liña e a que non depende da mediación da Internet, estriba no feito de que o poder das redes sociais pode cuestionar a integridade moral dunha persoa ou a maneira de actuar o Estado, con só globalizar a denuncia nas redes sociais. En menos dun segundo, todo o planeta decátase, con facer *click* ao rato, que un recoñecido produtor de Hollywood, Harvey Weinstein, é un violador e acosador sexual que logo sería condenado a 23 anos de prisión por parte da xustiza estadounidense. Non así sucede coa cancelación offline que non conta coa cobertura mundial que garante Internet. (Burgos e Hernández, 2021, pp. 151-152)

Na investigación ambos autores tratan tamén a cuestión de por que unhas opinións prevalecen sobre as outras e aluden que son moitas as variables que interveñen, como a realidade de que nos deixamos influír por persoas carismáticas e con afán de líderes, pola influencia da coacción ou polas dinámicas dos medios masivos que sobredimensionan os seus puntos de interese sen ter en consideración outras opinións. Así mesmo, Burgos e Hernandez (2021) fan alusión á obra de Michel Foucault titulada *Microfísica del poder* (1993), na que o filósofo afirma que o poder é a capacidade de impoñer unha verdade e que este non é unicamente institucional, senón que o poder é periférico, é dicir, exercémolo todos os cidadáns. Mencionan, tamén, a obra de Elizabeth Noëlle-Neumann, *A espiral do silencio* (1972), dicindo que ante o auxe das dinámicas da *cultura da cancelación*, moitas persoas perciben que non hai cabida para as minorías e por medo ás consecuencias de expoñer unha opinión que non encaixa coa *opinión pública* percibida,

optan polo silencio, dando lugar á hipótese de Noëlle-Neumann (1995), e que foi exposta nun apartado anterior desta investigación.

2.4.3. Definición de *cultura da cancelación*

Tras ofrecer unha caracterización do concepto e do seu impacto a nivel penal e social, resulta pertinente poñer sobre a mesa unha definición da *cultura cancelación*. Poderíamos comezar por subliñar a terceira aceptación que a Real Academia Española contempla do termo *cancelar*: “Borrar da memoria, abolir ou derrogar algo”. Polo lado da Real Academia Galega a primeira acepción do termo di o seguinte: “Declarar que [un contrato, proxecto, compromiso etc.] deixa de ter vixencia”. Así mesmo, Burgos e Hernández (2021) fan a alusión á definición da xornalista Victoria De Masi sobre a *cultura da cancelación*:

Denomínase “cultura da cancelación” retirar apoio público ou financeiro a aquilo que vaia en contra dun precepto moral ou unha causa social, ou que interpele á corrección política cun devandito ou unha acción. “Cancelar” é activar campañas en contra dunha persoa, unha empresa, un produto ou un grupo identificado cunha actividade, como a arte ou a política. O obxectivo é marcar, deixar un signo de alerta no presente e a futuro. As iniciativas para “cancelar” potencianse nas redes sociais a través de *hashtags*, fotos e vídeos ou “escraches” que se volven campañas en contra de “ese” ou “iso” que atenta contra ideas ou institucións. Un linchamento virtual e público. (De Masi, 2020) (p. 146)

Os mesmos autores tamén botan man da conceptualización que ofrece a revista *Afroféminas*, un medio de comunicación antirracista e independente creado no 2014 e afincado en España. Así, poñen sobre a mesa o feito de que a *cultura da cancelación* outorga á sociedade ferramentas para identificar e proceder consecuentemente ante inxustizas sociais, como pode ser o fomento do odio, da homofobia ou calquera outra

discriminación. Porén, engaden que “o problema de darlle á xente a capacidade de linchar ao que está en falta publicamente, fai que non se respecte a presunción de inocencia, porque na actualidade ser acusado publicamente convértete en culpable, sen posibilidade de defensa” (Burgos e Hernández, 2021, p. 146). Por último, ofrecen unha definición de Jonathan Rauch, autor do libro *Kindly inquisitors: The new attacks on free thought* (1993) e membro emérito do *Brookings Institution*, que recompila todas as vertentes que supón a *cultura da cancelación*:

Entón, en que consiste a cancelación? En que se distingue do exercicio da liberdade de expresión e o debate crítico fundamentado? A diferenza é clara a nivel conceptual. A crítica presenta probas e argumentos nun esforzo por persuadir. A cancelación, en contraste, busca organizar e manipular o ámbito social ou mediático co propósito de illar, privar dunha plataforma ou intimidar aos opoñentes ideolóxicos. Non tenta buscar a verdade, senón moldear o campo de batalla da información; a súa intención –ou polo menos a súa secuela máis predicible– é forzar ao conformismo e reducir o espectro de posibilidades críticas que non foron sancionadas polo consenso predominante dalgunha maioría local (Rauch, 2020). (Burgos e Hernández, 2021, p. 146)

Para rematar con este apartado, debemos lembrar unha cuestión suxestiva sobre este tema. En agosto de 2020, na revista *Harper's Magazine*, publicouse unha carta asinada por 150 intelectuais. Figuraban nomes como Jonathan Rauch, anteriormente mencionado, Gloria Steinem, Margaret Atwood, JK Rowling, Wynton Marsalis ou Noam Chomsky. Baixo o título *A Letter on Justice and Open Debate* expresaban a súa preocupación sobre o que a *cultura da cancelación* está provocando na esfera pública. Deste xeito, nesa carta subliñan como as protestas pola xustiza racional e social conseguiron que se debatesese sobre problemáticas que levaban tempo sendo silenciadas, pero engaden que esa dinámica

reivindicativa trouxo consigo un conxunto de actitudes morais e compromisos políticos que están a debilitar o debate aberto e tolerante e minimizando a pluralidade ideolóxica. No último parágrafo sintetizan toda a casuística:

Esta atmosfera asfixiante danará en última instancia as causas máis vitais do noso tempo. A restrición do debate, xa sexa por parte dun goberno represor ou dunha sociedade intolerante, invariablemente prexudica a quen carece de poder e fai que todos sexan menos capaces de participar democraticamente. A forma de derrotar as malas ideas é mediante a exposición, o argumento e a persuasión, non tratando de silencialas ou desexalas. Rexeitamos calquera falsa elección entre xustiza e liberdade, que non poden existir a unha sen a outra. Como escritores, necesitamos unha cultura que nos deixe espazo para a experimentación, a asunción de riscos e mesmo os erros. Necesitamos preservar a posibilidade dun desacordo de boa fe sen consecuencias profesionais nefastas. Se non defendemos aquilo do que depende o noso traballo, non deberíamos esperar que o público ou o estado deféndano por nós. (Harper's Magazine, 2020)

3. Obxectivos

O auxe de internet e das redes sociais supuxo cambios substanciais no paradigma da comunicación. Dende romper coa hexemonía dos medios de comunicación tradicionais, pasando pola democratización da información ata chegar a ofrecer ao conxunto da cidadanía unha canle para poder expresarse e ser escoitada. Porén, o funcionamento dos algoritmos das redes sociais, a cultura da brevidade das mesmas e o contexto de *desinformación* no que a sociedade está inmersa, ten como consecuencias a aparición de fenómenos como a *cultura da cancelación* que obrigan a poñer en reflexión os actuais debates e procesos de formación da opinión pública. Nesta liña, propóñense un obxectivo xeral e unha serie de obxectivos específicos para esta investigación.

3.1. Obxectivo xeral

OX1. Analizar como se materializa a *cultura da cancelación* nas redes sociais e nas súas rutinas de publicación

3.2. Obxectivos específicos

OE1. Explorar os motivos da *cultura da cancelación*

OE2. Cuantificar o número de seguidores en redes sociais das persoas implicadas na *cultura da cancelación*.

OE3. Analizar as consecuencias da *cultura da cancelación* en canto á súa actividade en redes sociais.

OE4. Cuantificar os distintos indicadores de participación nas redes sociais do feito obxecto da *cultura da cancelación*.

OE5. Examinar o papel dos medios de comunicación na *cultura da cancelación* en redes sociais.

OE6. Valorar a calidade do debate público en redes sociais.

OE7. Identificar os temas que son susceptibles de derivar en *cultura da cancelación*.

OE8. Valorar a *cultura da cancelación* con perspectiva de xénero.

4. Hipótese de partida

Cos obxectivos xerais e específicos sobre a mesa e as referencias teóricas expostas en liñas anteriores, para a presente investigación pártense dunha serie de hipóteses que intentarán ser confirmadas ou rexeitadas con este traballo de investigación.

H1. *A cultura da cancelación funciona como a espiral do silencio* de Elisabeth Noelle-Neumann.

H2. *A cultura da cancelación* que se produce nas redes sociais dificulta o debate social nas plataformas dixitais.

H3. *A cultura da cancelación* afecta á calidade democrática da sociedade.

H4. *A cultura da cancelación* vese fomentada polos medios de comunicación.

H5. *A cultura da cancelación* afecta máis ás mulleres que aos homes.

5. Metodoloxía

Tendo como finalidade a consecución dos obxectivos descritos, para esta investigación levouse a cabo unha triangulación metodolóxica, que, segundo Jiménez (2020) “é o uso de múltiples métodos, teorías, datos e/ou investigadores no estudo dun fenómeno” (p. 2). A mesma autora indica que coas técnicas trianguladas conséguese o equilibrio entre diferentes tipos de investigación e “o propósito da triangulación é aumentar a credibilidade e validez dos resultados da investigación. O obxectivo é obter confirmación dos achados a través da converxencia de diferentes perspectivas” (Jiménez, 2020, p. 2). A este respecto, desenvolveuse unha revisión de literatura abordando a orixe, evolución, formación e concepto de *opinión pública*, agregouse e explicouse unha das teorías máis importantes sobre a *opinión pública*, que é *espiral do silencio* de Elisabeth Noëlle-Neumann, tamén se caracterizaron as redes sociais e como as usa o individuo e, finalmente, ofrecéronse algunhas das consecuencias do uso das redes sociais como poden ser a cámara de resonancia e a *cultura da cancelación*. Respecto a este último concepto e que resulta ser o obxecto principal desta investigación, destinouse todo un apartado a desenvolver e caracterizar as súas dinámicas. Toda a bibliografía empregada para a elaboración do marco teórico foi extraída de bases de datos como Wos, Dialnet, Scopus ou Google Académico.

Ademais da parte teórica que supoñen os estudos previos, dentro da triangulación metodolóxica, desenvolvéronse, á súa vez, técnicas de análise cualitativas e cuantitativas aplicadas a unha mostra de carácter non probabilístico. Segundo López e Sandoval (2016), “a investigación cualitativa é a que produce datos descritivos, coas propias palabras das persoas, faladas ou escritas e a conduta observable. (...) As técnicas cualitativas visualízanse como o único instrumento para captar o significado auténtico dos fenómenos sociais” (pp. 2-3). Por outro lado, respecto á investigación cuantitativa, as

mesmas autoras afirman que esta “se basea en técnicas moito máis estruturadas, xa que busca a medición das variables previamente establecidas” (López & Sandoval, 2016, p. 5). Por outro lado, a selección da mostra de tipo non probabilístico é pertinente por tratarse dunha técnica axeitada para esta investigación ao estar enmarcada en escenarios onde a poboación é pequena e variable (López, Roldán & Fachelli, 2015; Otzen & Manterola, 2017). Ademais, as técnicas de mostraxe non probabilísticas desenvolvidas foron intencionais e por conveniencia; é unha técnica intencional posto que a selección dos casos analizados versou nas súas propiedades características, que ademais están desenvolvidos en escenarios compostos por unha poboación moi variable e, por conseguinte, dando lugar a unha mostraxe pequena, e é unha técnica por conveniencia porque para poder analizar os casos, estes precisaban cumprir unha serie de requisitos que permitiran acadar os obxectivos propostos na presente investigación (Otzen & Manterola, 2017).

Deste xeito, a mostra da investigación está composta por cinco casos representativos e simbólicos. A selección final radica en catro motivos principais: son personaxes públicos, contan con máis de 100 mil seguidores nas súas contas de Instagram, desenvolven parte da súa actividade en redes sociais e estiveron implicados en controversias que causaron debates nas redes sociais. Por outro lado, pretendeuse que a mostra estivese composta tanto por homes como por mulleres para poder estudar posibles disparidades nas dinámicas da *cultura da cancelación*. Polo exposto, os cinco casos da presente investigación son os seguintes:

- J.K. Rowling, escritora, produtora de cine e guionista británica, coñecida por ser a autora da saga de *Harry Potter*.
- Sindy Takanashi, *influencer*, activista e divulgadora feminista, ademais de ser a presentadora do programa *Las Uñas de Flooxer* e co-presentadora dos podcast *Utameda* e *Queridas Hermanas*.
- *Estirando el chicle*, un dos podcast máis escoitados en España e que está presentado polas humoristas Carolina Iglesias e Victoria Martín.
- Justin Timberlake, compositor, produtor discográfico, cantante e actor estadounidense.
- Chris Pratt, autor e produtor estadounidense, membro do Universo cinematográfico de *Marvel*.

A investigación consta de dúas partes. A primeira delas é a análise dos cinco casos que compoñen a mostra e que consistiu en aplicar os cinco obxectivos específicos que se formulan neste traballo. Nesta liña desenvolveuse unha análise de contido das redes sociais dos personaxes públicos que compoñen a mostra nos momentos chave das polémicas nas que estiveron enmarcados. A análise de contido é unha técnica de investigación cualitativa que ten como obxectivo “observar e recoñecer o significado dos elementos que conforman os resultados” (López & Sandoval, 2016, pp. 14-15). Por tanto, mediante esta técnica procurouse estudar a actividade dos casos nas súas redes sociais para coñecer o impacto da *cultura da cancelación* nas súas dinámicas. Doutra banda, desenvolveuse unha análise cuantitativa mediante a consulta de datos da evolución do número de seguidores nas redes sociais das persoas que conforman os casos para, posteriormente, elaborar gráficos para visualizar os datos. A continuación, especifícase a metodoloxía aplicada a cada obxectivo específico:

OE1. Explorar os motivos da *cultura da cancelación*. Para desenvolver a análise enmarcada neste obxectivo levouse a cabo unha análise de contido das principais redes sociais das persoas que compoñen a mostraxe, así como dos medios de comunicación que contextualizaron o suceso, permitindo para esta investigación explorar os motivos polos que se produciu a *cancelación* do caso.

OE2. Cuantificar o número de seguidores en redes sociais durante o fenómeno da *cultura da cancelación*. A metodoloxía aplicada á consecución deste obxectivo consistiu na consulta de datos do número de seguidores das redes sociais dos personaxes públicos que compoñen os casos. Por conseguinte, os datos foron extraídos da plataforma de auditoría de redes *Social Media Audit*, unha ferramenta que permite visualizar as analíticas de diversos indicadores, como pode ser o número de seguidores e do sitio web *Social Blade*, que rastrea estatísticas e análises de redes sociais, outorgando tamén datos de indicadores como seguidores e contas seguidas. Cos datos elaboráronse gráficos para visualizar a información.

OE3. Analizar as consecuencias da *cultura da cancelación* en canto á actividade en redes sociais. Nesta ocasión procedeuse mediante unha análise de contido das redes sociais así como dunha observación do *timeline* das contas en redes sociais das persoas que conforman os casos nos momentos chave da polémica. Tamén se desenvolveu unha análise de contido da cronoloxía dos rexistros de actividade nas redes sociais para estudar o posible impacto da *cultura da cancelación*.

OE4. Cuantificar os distintos indicadores de participación nas redes sociais do feito obxecto da *cultura da cancelación*. Para acadar este obxectivo desenvolveuse unha observación das cifras dos principais indicadores de

participación das redes sociais das persoas que conforman os casos. Cuantificáronse, pois, os *likes*, *retweets* e comentarios no caso de Twitter, os *me gustas* e comentarios no caso de Instagram e, nalgúñas ocasións, os *me gustas*, visitas e comentarios en YouTube das publicacións obxecto do feito da *cancelación*.

OE5. Examinar o papel dos medios de comunicación na *cultura da cancelación* en redes sociais. Para dilucidar o papel dos medios no fenómeno da *cultura da cancelación* realizouse unha recompilación das primeiras catro noticias das datas que aparecen no buscador de Google, os seus titulares e os puntos característicos dos corpos das mesmas.

A segunda parte desta investigación está enmarcada pola consecución dos obxectivos que abordan a *cultura da cancelación* no seu conxunto. Os correspondentes obxectivos son: OE6) Valorar a calidade do debate público en redes sociais; OE7) Identificar os temas que son susceptibles de derivar en *cultura da cancelación*; e OE8) Valorar a *cultura da cancelación* con perspectiva de xénero. Para poder chegar a eles empregouse como técnica cualitativa a entrevista que, segundo López e Sandoval (2016), “é a comunicación interpersoal establecida entre o investigador e o suxeito de estudo a fin de obter respostas verbais aos interrogantes formulados sobre o tema proposto” (p. 10). Así, realizáronse cinco entrevistas abertas a cinco expertos que, a continuación, se concreta o tempo e forma no que se desenvolveron cada unha delas:

- Elena de la Vara, graduada en Dereito e letrada da administración de Xustiza, ademais de ser vicepresidenta da Red Feminista de Albacete. A entrevista foi efectuada o mércores 26 de abril de 2023 a través da plataforma *Google Meet*.
- Agustín Godás Otero, doutor pola Universidade de Santiago de Compostela e pertencente ao departamento de Psicoloxía Social, Básica e Metodoloxía. A entrevista foi efectuada o martes 2 de maio de 2023 de xeito presencial na Facultade de Psicoloxía da Universidade de Santiago de Compostela.
- José Manuel Sabucedo, psicólogo social español e catedrático da Universidade de Santiago de Compostela. A entrevista foi efectuada o xoves 4 de maio de 2023 de xeito presencial na Facultade de Psicoloxía da Universidade de Santiago de Compostela.
- Paulo Carlos López López, doutor pola Universidade de Santiago de Compostela e pertencente ao departamento de Ciencia Política e Socioloxía, ademais de presidente de ICOMTA. A entrevista foi efectuada o luns 8 de maio de 2023 de xeito presencial na Facultade de Ciencias da Comunicación da Universidade de Santiago de Compostela
- Fernando Vallespín Oña, profesor universitario e politicólogo español que presidiu o Centro de Investigacións Sociolóxicas entre os anos 2004 e 2008. A entrevista foi efectuada o xoves 11 de maio de 2023 mediante a plataforma *Google Meet*.

Como se observa, todos os expertos pertencen a distintos ámbitos posto que se pretendeu acadar os obxectivos dende unha visión interdisciplinar e o máis completa posible. Deste xeito, mediante as entrevistas tratouse de abordar o estudo da *cultura da cancelación* dende o campo da psicoloxía, da socioloxía, da política, da comunicación e do dereito. Por outro lado, e como se expuxo en liñas anteriores, a entrevista foi aberta e as preguntas

estaban enmarcadas en tres bloques temáticos. A continuación ofrécese a listaxe dos distintos bloques temáticos e as correspondentes preguntas:

1. Bloque temático: *cultura da cancelación* respecto á democracia

1.1. Internet e as redes sociais democratizaron a información e permitiron que as minorías agora poidan ter voz. Con todo, o funcionamento das propias redes, cos algoritmos, o fenómeno da cámara de eco e os caracteres limitados, ofrecen unhas regras de xogo que determinan o desenvolvemento do debate público en redes sociais. Como valoras a calidade do debate público en redes sociais?

1.2. Ante casos como os de Sindy Takanashi ou Vitoria Martín (de *Estirando el chicle*), que acabaron pechando a súa conta de Twitter, ou o exemplo da actriz Jedet que chegou a afirmar que nunca máis falaría do tema, consideras que poderían enmarcarse dentro da teoría da espiral do silencio de Elisabeth Noëlle-Neumann? É dicir, hai unha tendencia actual a omitir opinións que non encaixan coa opinión maioritaria?

2. Bloque temático: perspectiva de xénero

2.1. Na Super Bowl do ano 2004, durante unha actuación, Justin Timberlake arrincoulle parte da tea á actriz Janet Jackson deixando ao descuberto un peito. O feito, tivo gran impacto mediático. Con todo, as consecuencias para Justin Timberlake e Janet Jackson foron significativamente distintas. Exemplo disto é que mentres a artista foi rexeitada da seguinte gala dos Grammy, Timberlake non só asistiu senón que tamén actuou e recibiu un premio. Son as mulleres máis susceptibles de sufrir consecuencias maiores que os homes?

2.2. Débese analizar a *cultura da cancelación* con perspectiva de xénero?

3. Bloque temático: saúde mental

3.1. Consideras que a tendencia actual da *cultura da cancelación*, ten un impacto sobre a saúde das persoas que ven implicadas?

6. Resultados

6.1. Resultados dos casos

6.1.1. J.K.Rowling

6.1.1.1. Explorar os motivos da *cultura da cancelación*

Joanne Rowling (1965) é unha escritora, guionista e produtora de cine británica, coñecida por ser a autora da saga de libros titulada *Harry Potter*. Vendeu máis de 500 millóns de exemplares, a revista *Sunday Times Rich List* de 2008 situouna como a undécima muller máis rica de Reino Unido e un ano antes a revista *Time* seleccionouna como personaxe do ano, subliñando a inspiración social, moral e política que caracterizou nas personaxes da saga de *Harry Potter*.

O 26 de xuño de 1997 publicou o primeiro libro da saga, *Harry Potter e a pedra filosofal* e dende ese día Joanne Rowling, quen escribe baixo os pseudónimos de J.K Rowling e Robert Galbraith, está dentro do circuío editorial do mundo e nunha esfera de substancial relevancia social. A finais do ano 2019 comezan a darse unha serie de acontecementos nas redes sociais da autora que foron obxecto de atención e crítica por parte da sociedade occidental e, especialmente, en Reino Unido e cuxas consecuencias na escritora foron catalogadas como *cultura da cancelación* por parte de medios de comunicación. O contido do conflito versa nunha cuestión altamente complexa, tanto polas súas copiosas e diversas liñas teóricas e históricas como por converxer nesta disputa sensibilidades e realidades de persoas vulnerables na sociedade. Sintetizando o máximo posible, posto que o obxecto desta investigación non é outro que analizar o fenómeno da *cultura da cancelación*, a discusión enfronta a dous sectores do feminismo: o coñecido como feminismo radical ou *RadFem* (que formula que o patriarcado é o principal sistema de opresión, interpretado en termos de homes sobre mulleres, e que considera o sexo como unha realidade material observable e o xénero como unha construción social que debe

abolirse para acabar coa opresión das mulleres e para a consecución real da igualdade entre homes e mulleres) e o feminismo transxénero ou transfeminismo (que pon sobre a mesa un punto de inflexión no concepto de xénero e escapa da visión determinista de que dun sexo se pertence a un xénero concreto).

Deste xeito, a visión do feminismo radical de ponderar a morfoloxía do sexo biolóxico e reafirmar a perspectiva binaria do xénero, ocasionou a popularización do acrónimo “TERF” (en inglés *Trans-Exclusionary Radical Feminist* e en español coñécese como Feminismo Radical Transexcluínste). A continuación, ofrécese unha táboa cronolóxica cos sucesivos acontecementos e mensaxes en redes sociais da escritora que foron obxecto de ser punto de mira polo conxunto da sociedade.

Táboa 1: Cronoloxía das polémicas en redes sociais de J.K. Rowling

Data	Contexto da mensaxe	Mensaxe
19/12/2019	J.K. Rowling apoia a Maya Forstater, unha investigadora que foi despedida da empresa na que traballaba, o <i>Centre for Global Development</i> , por expresar en Twitter que as mulleres transxénero non poden cambiar o seu sexo biolóxico.	“Vístanse como queiran por favor. Chámense como queiran chamarse. Déitense con calquera adulto ao que brinden consentimento. Vivan a súa vida en paz e con seguridade, pero non forcen a que despidan ás mulleres dos seus traballos por dicir que o sexo é algo real”
6/6/2020	J.K. Rowling comparte unha ligazón a un artigo titulado <i>Opinión: Creando un mundo post-Covid-19 máis igualitario para a xente que menstrúa</i> seguida da mensaxe da columna da dereita.	“‘Persoas que menstrúan’. Estou segura de que adoitaba haber unha palabra para esas persoas. Alguén que me axude. Wumben? Wimpund? Woomud?”
10/6/2020	J.K. Rowling escribe no seu blog persoal un artigo titulado <i>J.K. Rowling escribe sobre as súas razóns para falar sobre temas de sexo e xénero</i> , como contestación a todas as críticas recibidas tras o seu último <i>tweet</i> . Así mesmo, expón cinco razóns polas cales considera que debe falar desta cuestión.	Alguís fragmentos do artigo: • “Durante todo o tempo que estiven investigando e aprendendo, as acusacións e ameazas de activistas trans estiveron burbuxeando no meu <i>timeline</i> de Twitter. Isto foi inicialmente provocado por un <i>me gusta</i>. Cando comecei a interesarme pola identidade de xénero e os asuntos transxénero, comecei a facer capturas de pantalla dos comentarios que me interesaban, como unha forma de lembrarme o que podería querer investigar máis adiante. Nunha ocasión, distraidamente deille <i>me gusta</i>

		en lugar de facer unha captura de pantalla”. • “Afasteime de Twitter durante moitos meses, tanto antes como despois de <i>twittear</i> o meu apoio a Maya, porque sabía que non estaba a facer nada bo pola miña saúde mental”. • “A terceira é que, como autora moi prohibida, estou interesada na liberdade de expresión e defendina publicamente, mesmo ante Donald Trump”. • “Se puidédeses entrar na miña cabeza e entender o que sinto cando leo sobre unha muller trans que morre a mans dun home violento, atoparíades solidariedade e parentesco. Teño unha sensación visceral do terror polo que esas mulleres trans pasarían os seus últimos segundos na terra, porque eu tamén coñecín momentos de medo cego cando me dei conta de que o único que me mantiña con vida era o tambaleante autocontrol do meu atacante”. • “Creo que a maioría das persoas identificadas como trans non só representan unha ameaza cero para os demais, senón que son vulnerables por todas as razóns que esbocei. As persoas trans necesitan e merecen protección. Do mesmo xeito que as mulleres, é máis probable que sexan asasinadas polas súas parellas sexuais. As mulleres trans que traballan na industria do sexo, en particular as mulleres trans de cor, corren un risco especial. Como calquera outra sobrevivinte de abuso doméstico e agresión sexual que coñezo, non sinto máis nada que empatía e solidariedade coas mulleres trans que foron abusadas por homes”.
7/7/2020	J.K. Rowling asina a carta titulada <i>A Letter on Justice and Open Debate</i> publicada na revista <i>Harper’s Magazine</i> . Nela, 150 intelectuais expresan o seu rexeitamento á <i>cultura da cancelación</i> que está dándose nas redes sociais.	A carta foi exposta e explicada no marco teórico desta investigación.
14/8/2020	Prolifera en Twitter o <i>hashtag</i> #RIPJKRowling co que se busca “matar simbolicamente” ou <i>cancelar</i> as obras de J.K. Rowling	

27/8/2020	J.K. publica no seu blog persoal un artigo titulado <i>Declaración de J.K. Rowling sobre o premio Robert F Kennedy Human Rights Ripple of Hope</i> no que expón os motivos polos que rexeita o galardón.	Algúns fragmentos do artigo: • “Kerry Kennedy, presidente de Robert F Kennedy Human Rights, recentemente considerou necesario publicar unha declaración denunciando os meus puntos de vista no sitio web de RFKHR. A declaración implicaba incorrectamente que eu era transfóbica e que son responsable do dano ás persoas trans. Como doante de longa data de organizacións benéficas LGBT e partidaria do dereito das persoas trans a vivir sen persecución, rexeito absolutamente a acusación de que odio ás persoas trans ou de que lles desexo o mal, ou que defender os dereitos das mulleres é incorrecto, discriminatorio ou incita ao dano ou á violencia da comunidade trans”. • “En solidariedade con aqueles que se puxeron en contacto comigo pero que loitan por facer oír a súa voz, e debido ao gravísimo conflito de puntos de vista entre RFKHR e eu, sinto que non teño máis opción que devolver o premio <i>Ripple of Hope</i> que me outorgaron o pasado ano. Entristécese profundamente que RFKHR se sentise obrigado a adoptar esta postura, pero ningún premio ou honra, sen importar a miña admiración pola persoa pola que foi nomeado, significa tanto para min que perder o dereito de seguir os ditados da miña propia conciencia”.
27/8/2020	58 figuras británicas asinan unha carta titulada <i>Cartas ao editor: Desterrar o 'imperio' e enorgullecernos a todos</i> publicada na revista <i>The Sunday Times</i> expresando publicamente o seu apoio a J.K. Rowling.	Un fragmento da carta: • “Rowling sempre demostrou ser unha persoa honorable e compasiva, e o espantoso hashtag #RIPJKRowling é só o último exemplo de discurso de odio dirixido contra ela e outras mulleres que Twitter e outras plataformas permiten e apoian implicitamente”. Tweet ao día seguinte de J.K. Rowling expresando o seu agradecemento: • “A miña fin de semana foi pesada (no mellor sentido!) en familia e lixeira en ler as noticias, así que recentemente deime conta esta mañá que esta carta apareceu onte no <i>Sunday Times</i>. Estou profundamente agradecida a todos os asinantes, non só a nivel persoal, (aínda que, créanme, estou EXTREMADAMENTE agradecida

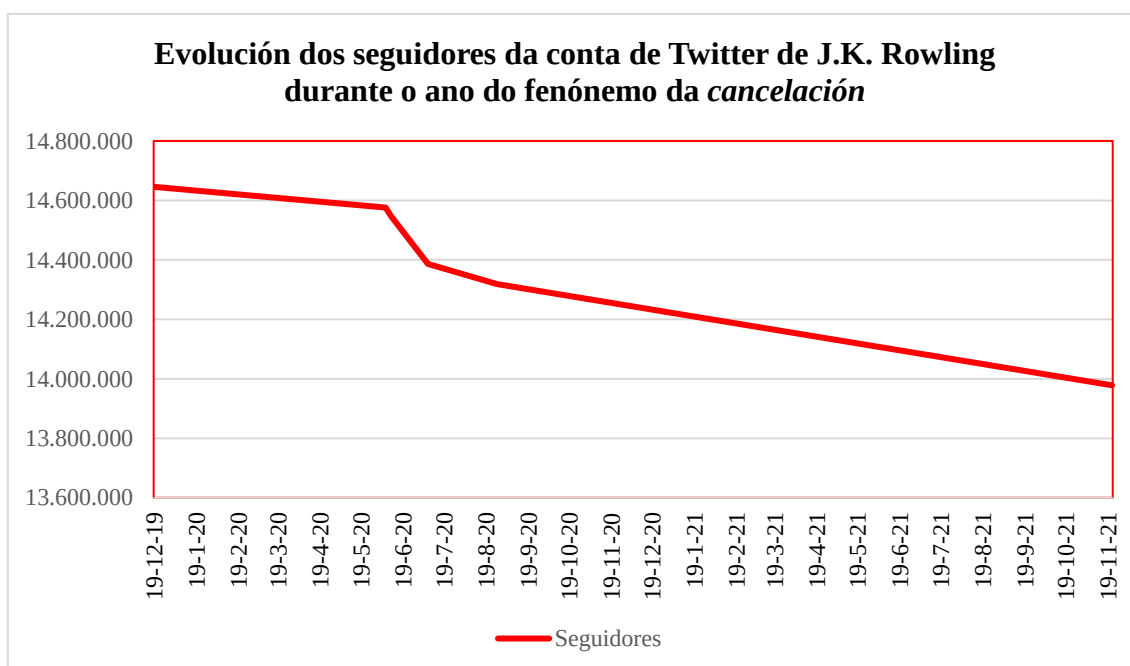
		nese nivel), senón porque os signatarios están a mostrar solidariedade con todas as mulleres que actualmente están a falar polos seus propios dereitos e enfrontan ameazas de violencia e mesmo de morte a cambio”.
22/11/2021	J.K. Rowling transmite que unhas persoas se fotografaron xunto a súa casa e difundiron as imaxes por internet dando a coñecer a localización do seu domicilio.	“O venres pasado, a dirección da miña familia foi publicada en Twitter por tres actores activistas que se tomaron fotos fronte á nosa casa, colocándose coidadosamente para asegurarse de que a nosa dirección fose visible”.

Fonte: elaboración propia.

6.1.1.2. Cuantificar o número de seguidores en redes sociais das persoas implicadas na cultura da cancelación

A continuación ofrécese un gráfico co número de seguidores da conta de Twitter da autora (posto que a controversia tivo lugar, principalmente, nesta rede social) nos días específicos da polémica. Os datos dos usuarios están extraídos da plataforma de auditoría de redes *Social Media Audit*, unha ferramenta que permite visualizar as analíticas de diversos indicadores, como pode ser o número de seguidores.

Gráfico 1: Evolución do número de seguidores da conta de Twitter de J.K. Rowling

Fonte: elaboración propia con datos extraídos da auditoría Social Media Audit.

6.1.1.3. Analizar as consecuencias da *cultura da cancelación* en canto á súa actividade en redes sociais

Para recoller a actividade de J.K. Rowling na súa conta de Twitter, que é a rede social onde tivo lugar a disputa, empregouse a ferramenta *Wayback Machine*, unha base de datos que contén copias dunha gran cantidade de páxinas de Internet. Este servizo permite consultar a historia ou modificacións das páxinas a través do tempo polo que grazas a ela puidemos analizar o *timeline* da conta de Twitter de J.K. Rowling. Analizouse o *timeline* das datas máis significativas do fenómeno da *cancelación* e os sete días posteriores de cada unha desas datas. Deste xeito, ofrécese a continuación cinco táboas coas cinco datas máis significativas e a cuantificación do número de *tweets*, do número de *retweets* e do número de *likes*.

Táboa 2: Cuantificación da actividade de J.K. Rowling na súa conta de Twitter durante a primeira data sinalada

Data	Número de <i>tweets</i>	Número de <i>retweets</i>	Número de <i>likes</i>
19/12/2019 ás 21:12:46	1	0	0
20/12/2019 ás 19:40:56	0	0	0
21/12/2019 ás 23:16:05	0	0	0
22/12/2019 ás 20:08:57	0	0	0
23/12/2019 ás 18:17:30	0	0	0
24/12/2019 ás 20:14:53	0	0	0
25/12/2019 ás 20:09:56	0	0	0
26/12/2019 ás 21:47:17	0	0	0

Fonte: elaboración propia con datos extraídos de Wayback Machine.

Táboa 3: Cuantificación da actividade de J.K. Rowling na súa conta de Twitter durante a segunda data sinalada

Data	Número de <i>tweets</i>	Número de <i>retweets</i>	Número de <i>likes</i>
6/6/2020 ás 23:05:30	65	1	0

7/6/2020 ás 21:11:05	0	0	0
8/6/2020 ás 23:44:40	0	0	0
9/6/2020 ás 19:24:15	0	0	0
10/6/2020 ás 22:37:36	1 <i>tweet</i> fixado con ligazón á entrada do seu blog. “TERF wars”	0	0
11/6/2020 ás 20:36:07	0	0	0
12/6/2020 ás 18:55:05	0	0	0
13/6/2020 ás 23:29:22	0	0	0
14/6/2020 ás 22:07:46	0	0	0
15/6/2020 ás 19:31:42	0	0	0
16/6/2020 ás 21:58:10	20 <i>tweets</i> contestando a mensaxes de debuxos dos seus seguidores	0	0
17/6/2020 ás 23:10:04	19	1	0

Fonte: elaboración propia con datos extraídos de Wayback Machine.

Táboa 4: Cuantificación da actividade de J.K. Rowling na súa conta de Twitter durante a terceira data sinalada

Data	Número de <i>tweets</i>	Número de <i>retweets</i>	Número de <i>likes</i>
14/08/2020 ás 23:59:59	0	0	0
15/08/2020 ás 15:55:20	0	0	0
16/08/2020 ás 12:50:12	0	0	0
17/08/20 ás 08:33:04	0	0	0
18/08/2020 ás 11:08:44	1	0	0
19/08/2020 ás 23:59:59	0	0	0
20/08/2020 ás 23:04:08	0	0	0
21/08/2020 ás 04:38:55	0	1	0

Fonte: elaboración propia con datos extraídos de WayBack Machine.

Táboa 5: Cuantificación da actividade de J.K. Rowling na súa conta de Twitter durante a cuarta data sinalada

Data	Número de tweets	Número de retweets	Número de likes
27/08/2020 ás 09:05:57	0	0	0
28/08/2020 ás 18:53:24	0	0	0
29/08/2020 ás 10:25:14	0	0	0
30/08/2020 ás 13:43:17	0	0	0
31/08/2020 ás 15:49:38	0	0	0
01/09/2020 ás 17:02:10	0	0	0
02/09/2020 ás 16:58:53	0	0	0
03/09/2020 ás 23:59:59	0	0	0

Fonte: elaboración propia con datos extraídos de Wayback Machine.

Táboa 6: Cuantificación da actividade de J.K. Rowling na súa conta de Twitter durante a quinta data sinalada

Data	Número de tweets	Número de retweets	Número de likes
22/11/2021 ás 23:43:37	8	0	0
23/11/2021 ás 23:59:59	1	0	0
24/11/2021 ás 08:59:50	0	0	0
25/11/2021 ás 23:59:59	0	0	0
26/11/2021 ás 08:03:57	0	0	0
27/11/2021 ás 23:59:59	0	0	0
28/11/2021 ás 23:59:59	0	0	0
29/11/2021 ás 23:59:59	0	0	0

Fonte: elaboración propia con datos extraídos de Wayback Machine.

6.1.1.4. Cuantificar os distintos indicadores de participación nas redes sociais do feito obxecto da *cultura da cancelación*

A continuación ofrécese unha táboa cos principais *tweets* enmarcados dentro do fenómeno da *cancelación*, coa data de cada un deles e co reconto dos seus correspondentes *likes*, *retweets* e comentarios.

Táboa 7: Cuantificación dos *likes*, *retweets* e comentarios das mensaxes de J.K. Rowling en Twitter que foron obxecto das polémicas

Data	Mensaxe	Likes	Retweets	Comentarios
19/12/2019	“Vístanse como queiran por favor. Chámense como queiran chamarse. Déitense con calquera adulto ao que brinden consentimento. Vivan a súa vida en paz e con seguridade, pero non forcen a que despidan ás mulleres dos seus traballos por dicir que o sexo é algo real”	283,3 mil	76.000	37,3 mil
6/6/2020	“Persoas que menstruan’. Estou segura de que adoitaba haber unha palabra para esas persoas. Alguén que me axude. Wumben? Wimpund? Woomud?”	81,8 mil	10,8 mil	34,3 mil
28/8/2020	“A miña fin de semana foi pesada (no mellor sentido!) en familia e lixeiro en ler as noticias, así que recentemente deime conta esta mañá que esta carta apareceu onte no Sunday Times. Estou profundamente agradecido a todos os asinantes, non só a nivel persoal, (aínda que créanme, estou EXTREMADAMENTE agradecida nese nivel), senón porque os signatarios están a mostrar solidariedade con todas as mulleres que actualmente están a falar polos seus propios dereitos e enfrontan ameazas de violencia e mesmo de morte a cambio”	31,6 mil	2.548	316
22/11/2021	“O venres pasado, a dirección da miña familia foi publicada en Twitter por tres actores activistas que se tomaron fotos fronte á nosa casa, colocándose coidadosamente para asegurarse	67,2 mil	12,8 mil	7.800

	de que a nosa dirección fose visible”			
--	---	--	--	--

Fonte: elaboración propia.

6.1.1.5. Examinar o papel dos medios de comunicación na *cultura da cancelación* en redes sociais

Neste obxectivo analizaremos como os medios de comunicación recolleron a polémica acontecida en Twitter nas datas máis sinaladas do fenómeno. Para iso, ofrécense a continuación catro táboa correspondentes ás catro datas máis sinaladas da polémica. En cada unha delas, recompilouse as primeiras catro noticias desas datas que aparecen no buscador de Google, os seus titulares e os puntos característicos dos corpos das mesmas.

Táboa 8: Cobertura mediática do primeiro momento polémico en redes sociais relacionado con J.K. Rowling

Primeira data: 19/12/2019		
“Vístanse como queiran por favor. Chámense como queiran chamarse. Déitense con calquera adulto ao que brinden consentimento. Vivan a súa vida en paz e con seguridade, pero non forcen a que despidan ás mulleres dos seus traballos por dicir que o sexo é algo real”		
Nome do medio	Titular	Puntos significativos da noticia
Infobae	“Indignación entre os seus lectores por un tuit de JK Rowling: acúsana de transfóbica”	• Tanto no titular como no subtítulo faise fincapé na reacción dos lectores da autora mediante expresións “Indignación entre os seus lectores” e “Desilusión por parte dos seus fans”. • Concrétase que a maior reacción está focalizada entre os seus lectores pertencentes ao colectivo LGTBIQ+. • Afírmase que é acusada de transfóbica. • Explícase quen é Maya Forstater, a investigadora á que autora expresou publicamente o seu apoio, e a razón pola que a apoia, que é a indignación de que perdera o seu posto de traballo por expresar o seu rexeitamento á lei que permite elixir libremente a identidade sexual. • Introdúcense as ligazóns directas aos <i>tweets</i>. • Exprésase que entre os seus lectores cualificárona de “TERF”. • Acábase o corpo da noticia con <i>tweets</i> de dous seguidores seus nos que expoñen a súa vivencia persoal: un que a súa filla é unha persoa trans e o outro que o propio autor do <i>tweet</i> é unha persoa trans. Ambos expresan indignación.

Expansión	“J.K. Rowling é tachada de transfóbica a causa dun polémico tuit”	- No titular exprésase que a autora recibiu o cualificativo de “transfóbica”. - Explicase o apoio público de J.K. Rowling á investigadora Maya Forstater tras perder o seu traballo e expónse o contexto. - Aportan unha ligazón directa ao <i>tweet</i> de J.K. Rowling.
Marca	“J.K. Rowling, no punto de mira do colectivo LGTB por un <i>tweet</i> transfóbico”	- No titular alúdese aos seguidores da autora pertencentes ao colectivo LGTB. - Expoñen as razóns polas cales J.K. Rowling apoiou publicamente á investigadora Maya Forstater. - Transcriben o <i>tweet</i> da escritora e ofrecen información sobre o número de <i>likes</i>, <i>retweets</i> e comentarios que tivo.
Nius	“Acusan a J.K. Rowling, creadora de 'Harry Potter', de "tránsfoba" e "feminista radical" por esta opinión”	- No titular afirman que a autora é acusada de “tránsfoba” e de “feminista radical”. - Explican o feito de que J.K. Rowling xerou polémica por apoiar publicamente á investigadora Maya Forstater e introducen ligazóns directas a <i>tweets</i> da autora e da investigadora. - Introducen as siglas “TERF” e o seu significado, ademais de explicar que foi cualificada como tal entre gran parte dos seus seguidores. - Remata o corpo da noticia cunha transcripción dun <i>tweet</i> dun seguidor que expresa que a súa filla é trans, que se ve afectada pola súa visión e que insta á escritora a actualizarse sobre as evidencias científicas.

Fonte: elaboración propia.

Táboa 9: Cobertura mediática do segundo momento polémico en redes sociais relacionado con J.K. Rowling

Segunda data: 6/6/2020		
“Persoas que menstruan”. Estou segura de que adoitaba haber unha palabra para esas persoas. Alguén que me axude. Wumben? Wimpund? Woomud?”		
Nome do medio	Titular	Puntos significativos da noticia
El País	“J. K. Rowling, acusada de tránsfoba por disentir da expresión “a xente que menstrúa””	- No titular exprésase que a autora é acusada de tránsfoba por unha opinión que introducen entre comiñas. - No subtítulo alúdese ao colectivo transexual. - No comezo do corpo da noticia apórtanse algúns dos insultos que a autora recibiu polo seu <i>tweet</i>, especificando que o máis repetido foi o de “tránsfoba”. Así mesmo, expresan que tamén foi cualificada como “TERF” e explican o significado das siglas. - Explican que a autora respondeu a todos os comentarios expresando que leva anos lendo sobre o tema, que non está en contra

		das persoas trans, as cales tamén sofren coma ela, e expoñendo que leva toda a súa vida condicionada por ser muller. • Ao final da noticia, engade a resposta dunha celebridade facendo fincapé na discriminación das persoas trans racializadas. • No último parágrafo lembran que a polémica de J.K. Rowling sobre esta cuestión non é novidade, e aluden ao pasado caso de apoio á investigadora Maya Forstater.
El Mundo	““Feminazi”, bruxa”... chuvia de críticas a J.K. Rowling polos seus comentarios transfóbicos”	• No titular apórtanse algunhas das palabras que recibiu a autora como críticas, ademais de empregar a expresión “comentarios transfóbicos”. • Introducen o <i>tweet</i> que xerou a polémica e acto seguido explican o significado dalgunhas das súas críticas, como o emprego das siglas “TERF”. • Agregan tamén as opinións de varias celebridades que están en desacordo con J.K. Rowling. • No último parágrafo expresan que a autora aínda non se desculpou pese a seguir activa na súa conta de Twitter.
20 Minutos	“J. K. Rowling, autora de 'Harry Potter', acusada de transfobia por un polémico comentario sobre a menstruación”	• Expoñen o motivo da polémica, é dicir, que J.K. Rowling compartiu un artigo en Twitter e o acompañou cunha mensaxe facendo unha ironía sobre o concepto de “persoas que menstrúan”. • Introducen ligazóns directas a dous dos seus <i>tweets</i>: no que comparte o artigo e ironiza e, por outro lado, ao que expresa que mediante todos os insultos que recibe se constata o eterno odio cara as mulleres.
La Vanguardia	“J.K. Rowling acusada de transfobia en Twitter por comentario sobre menstruación”	• O inicio do corpo da noticia é similar ás demais: expónse o feito de que J.K. Rowling xerou polémica polo <i>tweet</i> que publicou e engaden a ligazón directa. • Dividen o corpo da noticia co seguinte ladiño: “Rowling ironizou ao dicir que “esa xente que menstrúa” ten un nome, en alusión á muller”. Tras el, transcriben varios dos <i>tweets</i> que seguen ao primeiro <i>tweet</i> que xerou a polémica. • No último parágrafo aluden a unha das críticas que recibiu a autora, que é en referencia á desconsideración dela por desviar o debate á cuestión trans, cando o mundo está focalizado actualmente na traxedia acontecida con George Floyd.

Fonte: elaboración propia.

Táboa 10: Cobertura mediática do terceiro momento polémico en redes sociais relacionado con J.K. Rowling

Terceira data: 10/6/2020		
J.K. Rowling escribe no seu blog persoal un artigo titulado <i>J.K. Rowling escribe sobre as súas razóns para falar sobre temas de sexo e xénero</i>		
Nome do medio	Titular	Puntos significativos da noticia
Marca	“JK Rowling confesa ser vítima de agresión sexual e violencia de xénero en plena polémica sobre a súa transfobia”	- No primeiro parágrafo da noticia expónse que dentro do momento de maior polémica relacionada coa autora, decide transmitir que foi vítima de violencia de xénero. - Nos seguintes parágrafos continúan contextualizando o feito. Explican que J.K. Rowling expresou todas estas cuestións nunha entrada do seu blog persoal. Transcriben algúns fragmentos. - Ao final, ofrecen uns fragmentos nos que a autora expresa que os dereitos das persoas trans son dereitos humanos pero que non se inclinará cara o movemento trans por erosionar o concepto de “muller”.
Expansión	“JK Rowling defende a súa postura sobre o xénero e revela abuso na súa xuventude”	- Explican que a autora publicou no seu blog persoal os motivos polos cales cree que pode falar sobre a cuestión trans sen ter que sentir medo polas consecuencias. - Especifican que algunhas das consecuencias en redes sociais das discordancias se traduciron “en linguaxe abusivo e en ameazas de violencia”. - Introducen unha ligazón directa a un dos <i>tweets</i> da autora. - Continúa a noticia incluíndo fragmentos da entrada do blog de J.K. Rowling. Entre eles, agregan aquel no que expresa estar do lado “de homes e mulleres, homosexuais, heterosexuais e trans, que defenden a liberdade de expresión e pensamento e os dereitos e a seguridade dos máis vulnerables da nosa sociedade”.
Heraldo	“JK Rowling basea a súa opinión sobre xénero en ter sufrido violencia machista”	- O titular acouta a opinión de J.K. Rowling sobre o xénero na súa experiencia como vítima de violencia machista. - No corpo da noticia comézase expoñendo o feito de que a autora publicou na súa web persoal unha resposta sobre a polémica. Introducen os fragmentos da súa resposta que fan referencia á súa crítica sobre a posibilidade de cambiar de sexo sen operación e sen hormonas. - Tamén agregan algunhas das consecuencias máis significativas que expresa J.K. Rowling, como que os homes accedan aos baños públicos e vestiarios femininos. - Mencionan que días antes a autora tamén causou grandes reaccións co seu <i>tweet</i>

		ironizando sobre as persoas que menstrúan e introducen a ligazón directa a el. No último parágrafo introducen a valoración do actor británico Daniel Radcliffe, que amosaba a súa inquietude pola posibilidade de que a polémica da autora transcendera negativamente na historia de <i>Harry Potter</i>.
Latercera	“A batalla de Hogwarts: Emma Watson defende á comunidade trans ante declaracións de J.K. Rowling”	- A noticia comeza expoñendo a situación, aludindo ao <i>tweet</i> que J.K. Rowling publicou o 6 de xuño de 2020 ironizando sobre as persoas que menstrúan. - Inclúen a opinión do actor Daniel Radcliffe, que expresou a súa desconformidade coa autora e pedía aos lectores que esta problemática non ensuciase o agarimo das historias de <i>Harry Potter</i>. - Explican a contestación de J.K. Rowling no seu blog persoal e acaban cun <i>tweet</i> de Emma Watson no que expresa o seu desacordo coa opinión da autora.

Fonte: elaboración propia.

Táboa 11: Cobertura mediática do cuarto momento polémico en redes sociais relacionado con J.K. Rowling

Cuarta data: 22/11/2021		
“O venres pasado, a dirección da miña familia foi publicada en Twitter por tres actores activistas que se tomaron fotos fronte á nosa casa, colocándose coidadosamente para asegurarse de que a nosa dirección fose visible”		
Nome do medio	Titular	Puntos significativos do corpo da noticia
Cadena Ser	““Recibín tantas ameazas de morte”: J.K. Rowling denuncia a filtración da súa dirección”	- No primeiro parágrafo expónse que J.K. Rowling denunciou por Twitter que se filtrara a súa dirección postal a través de “activistas trans”. Tamén explican que a autora critica as “campañas de intimidación” que se están desenvolvendo ao tratar a cuestión das persoas trans. - Inclúen a ligazón ao fío de Twitter da autora e fragmentos concretos das mensaxes, como a referencia ás moitas ameazas que J.K. Rowling afirma ter recibido. - Acaba a noticia con esta transcripción dunha das mensaxes: “A mellor maneira de amosar que o seu movemento non é unha ameaza para as mulleres é deixar de acosarnos e ameazarnos”.
As	“J.K. Rowling denuncia a filtración da dirección da súa casa: “Recibín ameazas de morte””	- Na primeira parte da noticia expoñen que J.K. Rowling compartiu un <i>tweet</i> no que confesaba que a súa dirección postal fora filtrada en redes sociais, como unha das consecuencias de expresar a súa opinión sobre a problemática das persoas trans. - Introducen a ligazón directa a ese <i>tweet</i>.

		• Incorpórase o seguinte ladiño no medio da noticia: “A súa actitude coas persoas transxénero, o problema”. • Inclúen fragmentos dos <i>tweets</i> da autora referidos á súa desconformidade de que o concepto sociopolítico da identidade de xénero reemplace ao do sexo. • Expoñen tamén as consecuencias que J.K. Rowling afirma sufrir, como “o acoso en redes e presións sobre os seus traballos hasta a revelación de datos e ameazas directas de violencia, incluíndo a violación”.
20 minutos	“J. K. Rowling responde á filtración da súa dirección en internet a causa do seu posicionamento sobre as mulleres trans”	• No subtítulo expresan que J.K. Rowling asegura que o acoso en redes sociais é consecuencia da súa opinión sobre o sexo e o xénero. • Expoñen que J.K. Rowling non asistirá á reunión de todo o equipo de <i>Harry Potter</i> e que denunciou por Twitter as “campañas de intimidación” que ela e outras mulleres están sufrindo. • No resto do corpo da noticia introducen varios dos <i>tweets</i> nos que a autora expresa a dimensión da polémica.
El Mundo	“J. K. Rowling: “Recibín tantas ameazas de morte que podería empapelar a miña casa con elas””	• No primeiro parágrafo introducen o concepto de <i>doxxing</i> e explican que é a filtración en redes sociais de información persoal e que se constitúe como unha forma de acoso <i>online</i>. Afirman que J.K. Rowling foi vítima de <i>doxxing</i>. • Expoñen o agradecemento da autora a todas as persoas que borraron as informacións persoais sobre ela e que ela mesma afirma que por moitas ameazas que reciba, non optará polo silencio. • Inclúen a ligazón directa do <i>tweet</i>. • Acaban a noticia recordando como comezou a polémica de J.K. Rowling referenciando o seu <i>tweet</i> ironizando sobre as persoas que menstrúan.

Fonte: elaboración propia.

6.1.2. Sindy Takanashi

6.1.2.1. Explorar os motivos da *cultura da cancelación*

Sindy Takanashi é unha das *influencers* máis coñecidas de España que conta con máis de 273 mil seguidores na súa conta de Instagram. Os seus primeiros pasos foron como manicurista no seu propio salón de beleza en Madrid, chamado *Be Boo* que rapidamente comezou a gañar seguidores na súa conta de Instagram. O éxito acadado acabou

convertendo o salón de beleza nun plató de televisión, no cal se gravaron os primeiros programas da serie *Las Uñas*, un dos espazos da plataforma de vídeo *Flooxer*, pertencente a *Atresplayer*. O programa consta de entrevistas dunha hora de media de duración e ata o momento desenvolveu seis temporadas. Á súa vez, Takanashi co-presenta dous programas de podcast, *Utameda* e *Queridas Hermanas*, os cales están enmarcados dentro da plataforma Podimo e, simultaneamente, crea contido nas redes sociais, fundamentalmente en Instagram, sobre diversas problemáticas que viven as mulleres.

Destacamos tres momentos concretos que son significativos dentro da *cultura da cancelación* na que estivo implicada Takanashi. O primeiro deles data do 21 de xuño de 2022 e focalízase na entrevista que a *influencer* lle realizou á actriz, cantante e activista trans, Jedet, no programa *Las Uñas* de Flooxer. Concretamente a polémica veu por tratar o tema da actual Lei 4/2023, de 28 de febreiro, para a igualdade real e efectiva das persoas trans e para a garantía dos dereitos das persoas LGTBI. En concreto, Takanashi expresou o seu parecer de que a autodeterminación de sexo que figura na lei trans atenta directamente contra a lei de violencia de xénero. A este respecto, a *influencer* no episodio 18 do podcast *Club 113* (publicado o 5 de xullo de 2022 en YouTube), do minuto 1:06:02 ao 1:07:00 declara o seguinte: “Agora mesmo estou sufrindo unha cancelación e unha onda de odio por un dos capítulos [de *Las Uñas*]”.

O segundo momento significativo do fenómeno data do 11 de novembro de 2022. A *influencer* lanza un comunicado aos seus seguidores a través da súa conta de Instagram, e nel expresa que dende o 25 de novembro de 2020¹⁶ leva sufrindo unha gran *cancelación*

¹⁶ Por falta de recursos, xa que as publicacións en Instagram sobre o tema da lactancia que publicou Takanashi na súa conta foron borradas por ela, non puidemos analizar ese momento concreto. Porén, nesta investigación, atopamos [esta noticia](#) do xornal *As* no que se explica que varias celebridades defenderon publicamente a lactancia feminina, entre elas Cindy Takanashi, e referencian un vídeo da *influencer* no que fala sobre o tema, ademais de ofrecer unha ligazón directa do mesmo, pero foi borrado da conta de Instagram.

por defender a lactancia materna. Nese comunicado tamén referencia á onda de mensaxes negativos que recibiu a raíz da entrevista á actriz Jedet e que precisa afastarse das redes sociais. A partir dese 11 de novembro de 2022 non publicará nada no seu *feed* de Instagram ata o 4 de xaneiro de 2023.

O terceiro momento que poñemos sobre a mesa enmárcase no 12 de abril de 2023, cando se publica a entrevista que Takanashi realiza á ministra de Igualdade, Irene Montero, no seu podcast *Queridas Hermanas* de *Podimo*. Durante o programa tratan diversas cuestións, pero o foco do debate posterior veu pola autodeterminación de xénero e os intentos de fraude de lei. Takanashi acaba borrando a súa conta de Twitter tras as mensaxes recibidas despois de publicarse a entrevista.

A continuación ofrécese unha táboa sintetizando toda a información máis relevante da exploración dos motivos da *cancelación* da *influencer*.

Táboa 12: Cronoloxía das polémicas en redes sociais de Sindy Takanashi

Data	Contexto	Referencia dixital
21/06/2022	Publícase un dos capítulos da Temporada 6 do programa <i>Las Uñas de Flooxer</i> . Trátase dunha entrevista á actriz, <i>influencer</i> e activista Jedet e durante o programa, que ten unha hora de duración, conversan sobre diversos temas, entre eles, a súa desconfianza coa actual lei trans de España. Isto último será obxecto de que Takanashi e Jedet reciban unha enorme cantidade de mensaxes negativas.	A entrevista de Jedet en <i>Las Uñas</i> na Temporada 6. Declaracións de Sindy Takanashi a partir do minuto 01:06:02 no episodio 18 do podcast <i>Club 113</i> publicado en YouTube o 5 de xullo de 2022, sobre a gran cantidade de mensaxes negativas que está recibindo a raíz dun fragmentos de 50 segundos sobre a entrevista realizada a Jedet. Declaracións de Jedet no episodio 56 do podcast <i>Animales Humanos</i> publicado o 4 de outubro de 2022.
11/11/2022	Sindy Takanashi emite un comunicado na súa conta de Instagram expresando a presión que sente dende fai meses en relación ao acoso recibido nas redes sociais. Alude á súa defensa pública da lactancia	Captura de pantalla do comunicado que transmitiu nunha historia de Instagram e que se introducirá no apartado de análise das consecuencias da <i>cultura da cancelación</i> en canto

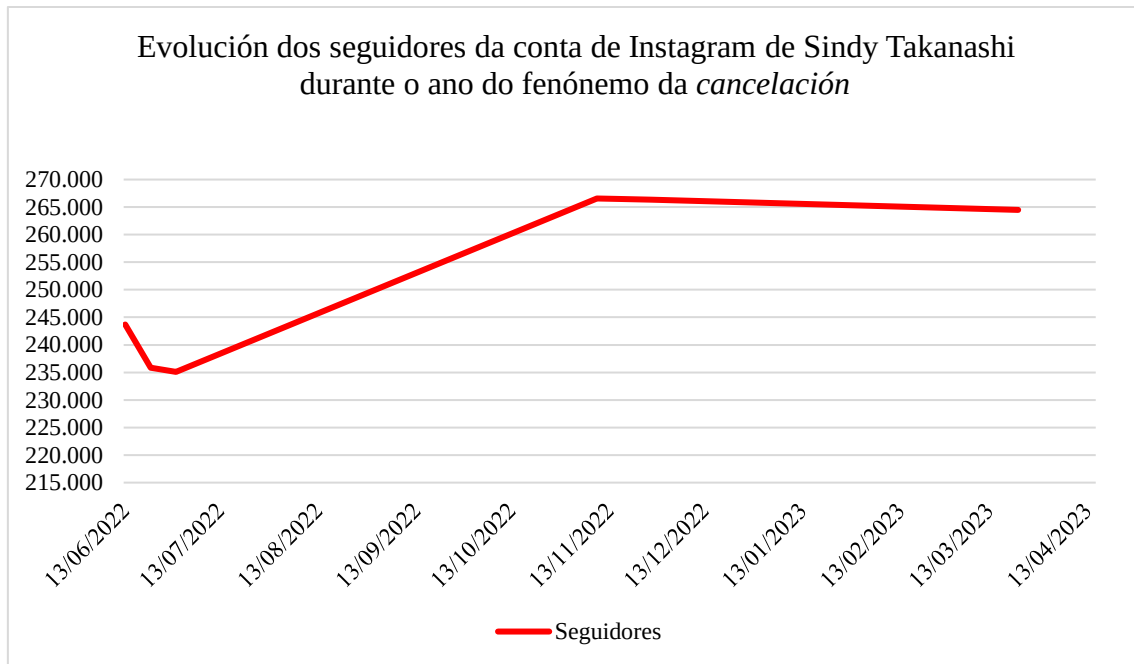
	materna e á <i>cancelación</i> que tamén recibiu por expresar a súa desconformidade coa actual lei trans. A partir dese día permanecerá inactiva a súa conta de Instagram durante case dous meses.	á actividade en redes sociais da <i>influencer</i> . Ligazón á publicación do seu <i>feed</i> de Instagram que data do 11 de novembro de 2022. A seguinte publicación a esa data do 4 de xaneiro de 2023, e conta coa seguinte ligazón .
12/04/2023	Publícase en <i>Podimo</i> o episodio do podcast que co-presenta <i>Sindy Takanashi</i> , chamado <i>Queridas Hermanas</i> , no que entrevista á ministra de Igualdade, Irene Montero. Tratan varios temas que competen á realidade das mulleres e o foco central da súa conversa reside nos pareceres da lei trans e as súas compatibilidades (ou incompatibilidades) con respecto á lei contra a violencia de xénero.	Poucos días despois de publicarse a entrevista, Sindy Takanashi borra a súa conta de Twitter por todas as mensaxes que está recibindo en relación ao programa con Irene Montero. Algúns dos principais medios de comunicación dixitais españois informan do acontecido, como pode ser El Mundo , 20Minutos , El Español ou El Correo .

Fonte: elaboración propia.

6.1.2.2. Cuantificar o número de seguidores en redes sociais das persoas implicadas na cultura da cancelación

A continuación ofrécese unha gráfica coa evolución do número de seguidores da conta de Instagram de Sindy Takanashi no período de tempo enmarcado no momento da *cancelación*. A elaboración deste gráfico foi con información extraída da plataforma *Social Blade*, un sitio web que rastrea estatísticas e análises de redes sociais, outorgando datos de indicadores como seguidores e contas seguidas. Por outro lado, para esta investigación, pretendeuse tamén cuantificar a evolución do número de seguidores da conta de Twitter da *influencer*, posto que a súa actividade desenvólíase fundamentalmente en Instagram aínda que tamén estaba activa en Twitter, mais fai menos dunha semana, Takanashi borrou a súa conta e por conseguinte resúltanos imposible poder acceder a esa información.

Gráfico 2: Evolución do número de seguidores da conta de Instagram de Sindy Takanashi

Fonte: elaboración propia con datos extraídos do sitio web Social Blade.

6.1.2.3. Analizar as consecuencias da *cultura da cancelación* en canto á súa actividade en redes sociais

Para conseguir este obxectivo analizáronse as súas redes sociais nos tres momentos destacados nesta investigación no referido á *cancelación* na que se enmarcou a *influencer* Sindy Takanashi.

O primeiro momento, que data do 21 de xuño de 2022, é o referido á entrevista que Takanashi realizou á actriz Jedet, no seu programa de *Flooxer*, titulado *Las Uñas*. No estudo deste caso observamos o seguinte. No momento actual (a 16 de abril de 2023), Takanashi ten na súa conta de Instagram 273 mil seguidores e 230 publicacións no seu *feed*. A meirande parte delas son divulgando información na que trata problemáticas das mulleres e publicacións que promocionan o traballo da *influencer* noutras plataformas,

como pode ser a súa actividade nos podcast que co-presenta (*Utamedas* e *Queridas Hermanas*, ambos de *Podimo*) ou o seu programa de *Las Uñas* da plataforma *Flooxer*. Este último traballo estreou a súa sexta temporada o 19 de xuño de 2022 e nela desenvolvéronse dez entrevistas a grandes celebridades do panorama español: Keka, Devermut, Luc Loren, Miare, Carlota Bruna, Natalia Osona, Alba Paul, Jedet, Paula Gonu e Ana Peleteiro. Das 230 publicacións coas que conta actualmente Takanashi no seu *feed* de Instagram, 14 son promocionando a sexta temporada de *Las Uñas*. A continuación ofrécese unha táboa coa información sobre as publicacións.

Táboa 13: Publicacións na conta de Instagram de Sindy Takanashi sobre a sexta temporada do programa *Las Uñas*

Publicacións	Data	Contido
1ª Publicación	30/05/2022	Promoción da seguinte temporada de <i>Las Uñas</i> facendo unha recompilación de fragmentos de entrevistas da quinta temporada.
2ª Publicación	01/06/2022	Adianto de dúas das entrevistas que terán lugar na sexta temporada do programa, que son as de Jedet e Keka.
3ª Publicación	06/06/2022	Infórmase que outra das persoas entrevistadas será Luc Loren.
4ª Publicación	09/06/2022	Trátase dunha publicación na que se informa, mediante un vídeo, de todas as persoas entrevistadas que haberá na sexta temporada. Aparece Jedet.
5ª Publicación	21/06/2022	Publicación promocionando a entrevista a Ana Peleteiro.
6ª Publicación	03/07/2022	Publicación promocionando a entrevista a Alba Paul.
7ª Publicación	10/07/2022	Publicación promocionando a entrevista a Natalia Osona.
8ª Publicación	20/07/2022	Publicación promocionando a entrevista a Carlota Bruna.
9ª Publicación	24/07/2022	Publicación promocionando a entrevista a Miare.
10ª Publicación	25/07/2022	Outra publicación promocionando a entrevista a Miare.
11ª Publicación	01/08/2022	Publicación promocionando a entrevista a Luc Loren.

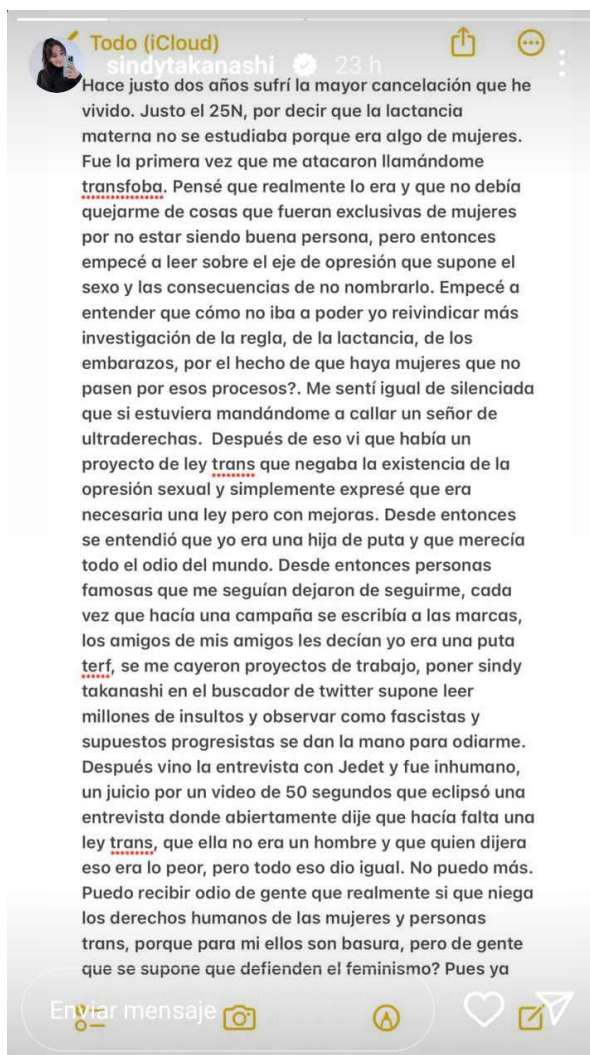
12ª Publicación	02/08/2022	Publicación que consta de dúas imaxes (unha é un <i>frame</i> da entrevista de Ana Peleteiro e a segunda é unha imaxe dunha marca de esmalte de unllas, coa que Takanashi aproveita para agradecer o seu apoio no programa) na que a <i>influencer</i> expresa estar feliz porque a temporada estea gustando.
13ª Publicación	08/08/2022	Publicación promocionando a entrevista a Devermut.
14ª Publicación	15/08/2022	Publicación promocionando a entrevista a Keka, que é a última da sexta temporada.

Fonte: elaboración propia.

Na táboa obsérvase que todas as persoas entrevistadas contaron cunha publicación específica no *feed* de Sindy Takanashi promocionando á mesma, exceptuando a *influencer* Paula Gonu e a actriz Jedet. Ambas as dúas só aparecen en dúas publicacións nas que se promociona en xeral o comezo da sexta temporada de *Las Uñas*.

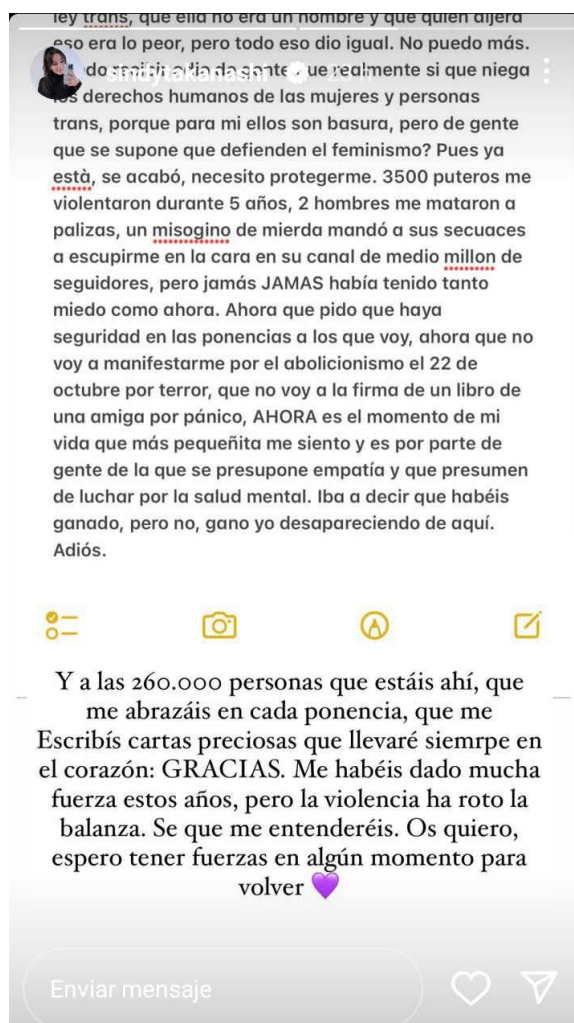
O segundo momento que salientamos nesta investigación data do 11 de novembro de 2022. A *influencer* emite un comunicado a través de dúas historias de Instagram que se corresponde coas Imaxes 1 e 2 desta investigación.

Imaxe 1: Captura de pantalla da historia de Instagram de Sindy Takanashi coa primeira parte do comunicado

Fonte: perfil de Instagram de Sindy Takanashi.

Imaxe 2: Captura de pantalla da historia de Instagram de Sindy Takanashi coa segunda parte do comunicado

Fonte: perfil de Instagram de Sindy Takanashi.

Todas estas palabras que Takanashi expresou de xeito escrito por dúas historias da súa conta de Instagram, serían a última actividade dela nesta rede social ata o xoves 4 de xaneiro de 2023. De publicar contido varias veces ao día, a *influencer* pasou a estar 56 días coa súa conta de Instagram inactiva por completo.

O terceiro e último momento que destacamos nesta análise correspóndese co 12 de abril de 2023, o día no que se publica na plataforma *Podimo* o episodio do podcast que co-presenta Takanashi, *Queridas Hermanas*, no que a *influencer* entrevista á ministra de Igualdade, Irene Montero. O programa causou moito debate posterior, sobre todo en

Twitter, a raíz do intercambio de pareceres entre Takanashi e Montero en relación á actual lei trans de España, os intentos de fraude de lei e as posibles incompatibilidades coa lei contra a violencia de xénero. Tan grande foi a cantidade de mensaxes negativas que a *influencer* recibiu que acabou borrando a súa conta de Twitter. Algúns dos principais medios de comunicación dixitais españois recolleron este suceso, como pode ser [El Mundo](#), [20Minutos](#), [El Español](#) ou [El Correo](#).

6.1.2.4. Cuantificar os distintos indicadores de participación nas redes sociais do feito obxecto da *cultura da cancelación*

Como se expuxo, para esta investigación resulta imposible poder realizar este obxectivo aplicado á conta de Twitter da *influencer* Sindy Takanashi, posto que a borrou recentemente. Porén, si podemos ofrecer unha aproximación sobre este obxectivo con algunhas das publicacións de Instagram de Sindy Takanashi e a actriz Jedet, da conta de Twitter da ministra de Igualdade, Irene Montero e da canle de YouTube de *Flooxer*.

Táboa 14: Cuantificación dos *likes* e comentarios das publicacións na conta de Instagram de Sindy Takanashi e dos vídeos de YouTube de *Flooxer* enmarcados dentro da primeira polémica

Primeiro momento: Entrevista de Sindy Takanashi a Jedet na sexta temporada de <i>Las Uñas</i> publicada o 21 de xuño de 2022				
Publicación	Me gustas	Comentarios	Visitas no caso de YouTube	Título do vídeo de YouTube
1º Vídeo canle de YouTube de Flooxer	81	34	16.928	“Jedet visita a Sindy Takanashi Las Uñas T6 Cada domingo, novo programa en ATRESplayer PREMIUM”
2º Vídeo canle de YouTube de Flooxer	389	57	56.405	“O perdón de Jedet a Sindy sobre unha antiga polémica Las Uñas T6 Novo programa cada domingo”

3º Vídeo da canle de YouTube de Flooxer	416	95	60.333	“Jedet fala sobre prostitución e porno Las Uñas T6 Novo programa cada domingo”
4º Vídeo da canle de YouTube de Flooxer	482	44	55.920	“Jedet: “Me xera pavor subir unha foto mía sen retoque” Las Uñas T6 Novo programa cada domingo”
1ª Publicación de Instagram de Sindy Takanashi adiantando a información de que de que Jedet e Keka serán dúas das persoas entrevistadas na sexta temporada	8570	86		
2ª Publicación de Instagram de Sindy Takanashi na que se informa, mediante un vídeo, de todas as persoas entrevistadas que haberá na sexta temporada. Aparece Jedet.	15.203	210		

Fonte: elaboración propia.

Do segundo momento destacado do fenómeno da *cancelación*, que data do 11 de novembro de 2022, non temos forma nesta investigación de analízalo en canto a número de *me gustas* ou comentarios que poida ter a mensaxe, xa que Sindy Takanashi emitiu o comunicado a través dunha historia da súa conta de Instagram, que se elimina ás 24 horas de ser publicada. Contamos cunha captura de pantalla da historia correspondente, e que foi introducida no apartado anterior (ver *Imaxes 1 e 2*) onde se constata esa publicación e o contido da mensaxe. Por conseguinte, a única mensaxe en redes sociais sobre o suceso atopámola en Twitter, da man da politicóloga e secretaria de Igualdade das Xuventudes Socialista de Castela e León, María Aranda, que publicou un *tweet* informando que a

influencer deixa as redes sociais tras todas as mensaxes negativas recibidas todo este tempo.

Táboa 15: Cuantificación dos *likes*, *retweets* e *comentarios* da publicación en Twitter da politicóloga María Aranda en relación á inactividade de Sindy Takanashi en redes sociais

Segundo momento: Sindy Takanashi comunica que deixa as redes sociais e dende o 11 de novembro de 2022 ata o 4 de xaneiro de 2023 a súa conta de Instagram permanece inactiva			
Publicación	Me gustas	Retweets	Comentarios
Tweet da politicóloga e secretaria de Igualdade das Xuventudes Socialistas de Castela e León, María Aranada, comunicando que Takanashi deixa as redes sociais: “Sindy Takanashi anuncia a súa marcha das redes sociais. Activista feminista e divulgadora de moitos temas relacionados coa opresión que sufrimos as mulleres ten que marcharse polo odio constante que recibe. O feminismo hoxe perdeu”.	194	51	23

Fonte: elaboración propia.

O terceiro momento data do 12 de abril de 2023 e correspóndese coa publicación da entrevista que Sindy Takanashi lle realizou á ministra de Igualdade, Irene Montero. Ao igual que no caso de *Flooxer*, que é unha plataforma pertencente a unha entidade privada, neste caso *Atresplayer*, e non tivemos forma de acceder ao número de persoas que viron a entrevista, o podcast de *Queridas Hermanas* publícase en *Podimo* e os datos sobre as súas audiencias son privados. Por conseguinte, analizamos cuantitativamente as publicacións que Sindy Takanashi, en Instragram, e Irene Montero, en Twitter, realizaron promocionando a entrevista.

Táboa 16: Cuantificación dos *likes*, *retweets* e *comentarios* das publicacións en Instagram e en Twitter de Sindy Takanashi e Irene Montero

Publicación	Me gustas	Comentarios	Retweets no caso de Twitter
1ª Publicación de Sindy Takanashi en Instagram promocionando a entrevista con Irene Montero	18.736	822	
2ª Publicación de Sindy Takanashi en Instagram cunha segunda promoción da entrevista con Irene Montero	14.075	588	
3ª Publicación de Sindy Takanashi en Instagram cunha terceira promoción da entrevista con Irene Montero	9.581	289	
4ª Publicación de Sindy Takanashi en Instagram cunha cuarta promoción da entrevista con Irene Montero	7.852	389	
Tweet de Irene Montero no que comparte a ligazón á entrevista que lle realizou Sindy Takanashi	12.478	931	3.612

Fonte: elaboración propia.

6.1.2.5. Examinar o papel dos medios de comunicación na *cultura da cancelación* en redes sociais

Neste obxectivo analizaremos como os medios de comunicación recolleron a polémica na que Sindy Takanashi estivo enmarcada. Para iso, ofrécense a continuación tres táboas correspondentes aos tres momentos máis sinalados da polémica. En cada unha delas, recompilouse as primeiras catro noticias relacionadas con eses momentos que aparecen no buscador de Google, os seus titulares e os puntos significativos dos corpos das mesmas.

Táboa 17: Cobertura mediática do primeiro momento polémico en redes sociais relacionado con Sindy Takanashi

Primeiro momento: Entrevista de Sindy Takanashi a Jedet na sexta temporada de <i>Las Uñas</i> publicada o 21 de xuño de 2022		
Nome do medio	Titular	Puntos significativos da noticia
20Minutos	“Sindy Takanashi, presentadora de 'Las uñas', pronúnciase tras a polémica de Jedet: "A ley trans atenta contra a de violencia de xénero"”	• Comeza o corpo da noticia contextualizando o feito: as palabras da actriz Jedet sobre a cuestión trans resultaron polémicas. Agregan que pediu desculpas e que Takanashi procedeu igual durante a súa entrevista no podcast <i>Club 113</i>. • Introducen a ligazón da entrevista da <i>influencer</i> en dito podcast e inclúen tamén a transcripción dalgúns fragmentos, en especial aqueles nos que Takanashi expresou que non estaba en contra das persoas trans, que considera que debe haber unha lei para protexer a ese colectivo pero que debe formularse doutro xeito. • O restante do corpo da noticia divídese entres bloques encabezados polos seguintes tres ladiños: “A autodeterminación de sexo”, “Os xuízos de violencia de xénero” e “A censura en redes”, respectivamente.
Formula TV	“Sindy Takanashi, sobre a polémica de Jedet en 'Las Uñas': "Que pasa se agora se suicida?"”	• No primeiro parágrafo explícase o sucedido, sintetizando que a polémica comezou polas opinións en contra sobre algúns puntos da lei trans e porque Jedet separou ás mulleres das mulleres trans. • Mencionan que Jedet pediu desculpas tras recibir moitas mensaxes negativas e que Takanashi tamén se desculpou no podcast <i>Club 113</i>. • Nun dos parágrafos centrais expoñen a opinión que Takanashi deu sobre por que está en contra da lei trans e que ela non está en contra das persoas trans e insta a que as persoas vexan a entrevista completa. • Na última parte da noticia inclúese o ladiño “Posibles consecuencias” que precede a dous parágrafos. Neles, inclúense as declaracións que Takanashi deu comentando as consecuencias que tivo a actriz Jedet, como que lle cancelaran o pregón no Día do Orgullo en Granada ou que lle rexeitaran unha colaboración cunha marca de maquillaxe. • Resáltase tamén nesta última parte o fincapé que Takanashi fai sobre o afectada que queda a saúde mental con estas consecuencias.
El Periódico	“Aluvión de críticas a Jedet tras un avance de	• No primeiro parágrafo ofrécese unha explicación do feito, que radica en que un

	'Las Uñas': "Existen as mulleres e as mulleres trans""	avance dun vídeo promocionando a súa entrevista en <i>Las Uñas</i> causou moita reacción en internet. Concretamente a polémica veu por unha declaración dela na que distinguía entre mulleres e mulleres trans. Neste mesmo parágrafo, ofrécese o dato de que Jedet foi a actriz de "Veneno" como información para identificala. No resto da noticia inclúense declaracións de detractores e de defensores da intervención de Jedet nese breve vídeo.
VerTele! Eldiario.es	"As desculpas de Jedet tras as súas polémicas palabras en 'Las uñas': "Xa aprendín, e non vou a falar de nada nunca máis""	- No primeiro parágrafo contextualízase o sucedido pero focalizándose nas consecuencias que Jedet está sufrindo, como a cancelación da colaboración cunha marca e do pregón do Orgullo Granada 2022. - Aluden a un vídeo de Jedet que publicou no seu perfil de Instagram e no que comeza pedindo desculpas á súa comunidade polas súas palabras. - Tamén agregan que a actriz comenta como sente que todo o seu traballo e reivindicación pola dignidade das mulleres trans poida botarse abaixo por non escoller ben unhas palabras. - Introducen a transcripción do fragmento do vídeo no que Jedet pide explicitamente desculpas a Irene Montero e acaban coa seguinte declaración: "Por favor, deixádeme un pouco en paz. Xa o aprendín, e non vou a falar de nada nunca máis". - Acto seguido inclúen o ladiño "Sindy Takanashi tamén pide perdón". Agregan as palabras que escribiu nun comentario do vídeo de Jedet: "Se en algo nos equivocamos ambas foi nas formas, tratamos un tema moi serio sen ter en conta o contexto e por iso eu me desculpo tamén. Descúlpome de corazón se ferín a alguén porque entendo a sensibilidade que require este tema e que eu non tiven".

Fonte: elaboración propia.

En canto ao segundo momento, que data do 11 de novembro de 2022, debido a que se trata dun comunicado emitido por Sindy Takanashi a través do seu perfil de Instagram sen que acontecese feito algún con gran reacción nas redes sociais preto dese día, non se atoparon nesta investigación medios de comunicación que fixeran noticia algunha sobre ese comunicado. O único que podemos agregar é un *tweet* que María Aranda, política e secretaria de Igualdade das Xuventudes Socialistas de Castela e León, publicou en

novembro de 2022 comunicando que Sindy Takanashi deixaba as redes sociais. Plásmase na seguinte táboa:

Táboa 18: Cobertura do primeiro momento polémico en redes sociais relacionado con Sindy Takanashi

Segundo momento: Sindy Takanashi comunica que deixa as redes sociais e dende o 11 de novembro de 2022 ata o 4 de xaneiro de 2023 a súa conta de Instagram permanece inactiva		
Data	Feito	Referencia dixital
11/11/2022	Sindy Takanashi emite un comunicado a través do seu perfil de Instagram no que expresa que deixa as redes sociais por todo o acoso e mensaxes negativas que leva recibindo dende o 25 de novembro de 2020.	Tweet da política e secretaria de Igualdade das Xuventudes Socialistas de Castela e León comunicando que Takanashi deixa as redes sociais: “Sindy Takanashi anuncia a súa marcha das redes sociais. Activista feminista e divulgadora de moitos temas relacionados coa opresión que sufrimos as mujeres ten que marcharse polo odio constante que recibe. O feminismo hoxe perdeu”.

Fonte: elaboración propia.

O terceiro e último momento que subliñamos enmárcase no día que se publicou a entrevista que Takanashi lle realizou á ministra de Igualdade, Irene Montero, no programa *Queridas Hermanas* de *Podimo*, publicado o mércores 12 de abril de 2023. Tras as numerosas mensaxes negativas recibidas en Twitter como reacción ao debatido durante o programa sobre a lei trans e os intentos de fraude de lei, Takanashi borra a súa conta de Twitter.

Táboa 19: Cobertura mediática do primeiro momento polémico en redes sociais relacionado con Sindy Takanashi

Terceiro momento: Entrevista de Sindy Takanashi á ministra de Igualdade, Irene Montero, no podcast <i>Queridas Hermanas</i> de <i>Podimo</i> , publicada o 12 de abril de 2023		
Nome do medio	Titular	Puntos significativos da noticia
El Español	“Sindy Takanashi, a 'influencer' que se foi de Twitter tras entrevistar a Irene Montero”	- No primeiro parágrafo explícase que Takanashi recibe críticas sobre as súas aportacións en relación á identidade trans e o movemento feminista. Por outro lado, engaden que Takanashi estivo en diversos programas como en <i>No estamos locas</i> de Luc Loren ou na <i>Fábrica de Rufián</i>. - No segundo parágrafo descríbese o recente suceso de que Takanashi eliminou a súa conta de Twitter tras a reacción da

		audiencia pola entrevista que lle realizou a Irene Montero. • O resto da noticia divídese en tres partes precedidas cada unha delas polos seguintes ladiños a modo de preguntas: “Por que xurdiu a polémica?”, “Quen é Sindy Takanashi?” e “A que outras críticas se enfrontou?”, respectivamente.
20Minutos	“Sindy Takanashi borra a súa conta de Twitter tras as críticas pola súa entrevista a Irene Montero”	• Comeza o corpo da noticia informando sobre o feito, que comeza coa entrevista de Takanashi á ministra de Igualdade. • Expresan que a <i>influencer</i> promocionou dende a súa conta de Twitter a entrevista á política. • Comentan que horas máis tardes de publicarse a entrevista en <i>Podimo</i>, Takanashi borra a conta de Twitter. • Introducen a <i>tweet</i> que publicou Irene Montero no que compartía a ligazón da entrevista no programa <i>Queridas Hermanas</i>. • Nos parágrafos centrais da noticia explican que os debates máis intensos, e que provocaron maiores reaccións, foron sobre a autodeterminación do sexo, os posibles fraudes de lei e a suposta incompatibilidade da lei trans coa lei contra a violencia de xénero. • Introducen dúas ligazóns máis a <i>tweets</i> de usuarios que comparten fragmentos da entrevista.
El Correo	“Sindy Takanashi pecha a súa conta de Twitter polas críticas recibidas tras a entrevista a Irene Montero”	• No subtítulo inclúese o concepto “comentarios transfobos”. • Comézase cun primeiro parágrafo contextualizando e tras el introdúcese a ligazón a un fío de Twitter que analiza a entrevista. • Coméntase que non é a primeira vez que Takanashi se amosa escéptica sobre a lei trans. • Acábase a noticia resaltando a tendencia de Takanashi de tratar temas polémicos.
Yasss	“Sindy Takanashi pecha a súa conta de Twitter tras o hate recibido pola súa entrevista a Irene Montero”	• Na primeira liña inclúese o feito de que antes das 24 horas posteriores de publicarse a entrevista de Takanashi a Montero, a <i>influencer</i> borrou a súa conta de Twitter. • Ofrécese unha ligazón a unha publicación do Instagram de Takanashi no que promociona a entrevista á política. Tamén se inclúe a ligazón ao fío de Twitter que analiza o encontro entre ambas mulleres no programa <i>Queridas Hermanas</i>. • Inclúense varias ligazóns de <i>tweets</i> de usuarios que criticaron a entrevista, ben por non compartir as impresións ou ben por non tratar outras problemáticas tamén relevantes.

Fonte: elaboración propia.

6.1.3. *Estirando el chicle*

6.1.3.1. Explorar os motivos da cancelación

Estirando el chicle é un podcast español presentado polas humoristas Carolina Iglesias e Victoria Martín, de emisión semanal en diversas plataformas como *Podium Podcast*, *Podimo Podcast*, Spotify, Apple Podcast, Ivoox ou YouTube. Os episodios adoitan durar pouco máis dunha hora de media e actualmente están emitindo a quinta temporada. Trátase, ademais, dun dos podcast máis escoitados en español, que conta coa bandeira da protección dos dereitos LGTBIQ+ e con dous premios Ondas.

O momento chave do fenómeno da *cultura da cancelación* no que estiveron enmarcadas Carolina Iglesias e Victoria Martín data do mércores 10 de agosto de 2022, cando publican na conta oficial de *Estirando el chicle* de Twitter un adianto do programa que se emitiría o próximo domingo en YouTube. As entrevistadas eran Patricia Espejo e Patricia Sornosa. Esta última é unha humorista e dramaturga, cun humor negro e de estilo combativo. Parte da sociedade acusa a Sornosa por ser transexcluínte, posto que é autora de comentarios e publicacións, moitas veces agresivos e ferintes, cara as persoas non binarias, trans e *queer*. E a polémica orixinouse porque un dos podcast máis importantes de España, que conta coa bandeira da protección dos dereitos LGTBIQ+, anunciaba invitar ao seu programa un perfil como o da humorista Patricia Sornosa.

O 12 de agosto de 2022, tras recibir numerosas mensaxes negativas, publican na conta oficial de Twitter de *Estirando el chicle*, un comunicado no que expresan o férreo compromiso que o podcast ten coa comunidade LGTBIQ+, que no proxecto non ten cabida ningún tipo de discurso de odio e que continuarán traballando para seguir facendo de *Estirando el chicle* un lugar seguro, ademais de facer comedia. Tratouse dun comunicado que lonxe de proporcionar calma, provocou que recibisen máis mensaxes nas que se lles esixía unha desculpa e que non xustificaran darlle voz a calquera persoa.

Posteriormente, o 23 de agosto dese mesmo ano, Carolina Iglesias publica na súa conta de Instagram un comunicado no que pide desculpas e no que expresa que está vivindo uns días duros. O 10 de setembro de 2022, Victoria Martín, polo seu lado, publicará unha mensaxe a través das súas historias de Instagram expresando o que sente coa situación. A continuación, ofrécese unha táboa recompilando toda a información do fenómeno.

Táboa 20: Cronoloxía das polémicas en redes sociais de *Estirando el chicle*

Data	Contexto da mensaxe	Mensaxe
10/08/2022	Na conta de Twitter de <i>Estirando el chicle</i> publícase un <i>tweet</i> no que se informa sobre as próximas persoas entrevistadas que asistirán ao programa, que son Patricia Espejo e Patricia Sornosa.	“Esta semana volvemos a ter Summer Edition. Esta vez coas nosas Patricias favoritas, @patmirror e @patriciasornosa, que veñen a charlar sobre actuar xuntas e o que iso supón, aprender a unha da outra, ter broncas. O venres na app de @PodiumPodcast”
12/08/2022	<i>Estirando el chicle</i> en Twitter publica un comunicado no que expresa que non ten cabida o discurso de odio no seu espazo, que é moi importante para elas o compromiso coa comunidade LGTBIQ+, entre outras cuestións.	Ligazón ao tweet que consta dunha imaxe na que figura o texto do comunicado.
15/08/2022	A conta de Twitter <i>International Human Rights Foundation</i> publica un comentario na publicación do 10 de agosto da conta do podcast. Comenta cunha ligazón da conta de Twitter da ONU Mulleres.	“Women's rights = Trans rights = Human rights #StandUp4HumanRights on #TransVisibilityDay and every day! #TDOV ” Ligazón
23/08/2022	Carolina Iglesias publica no seu <i>feed</i> de Instagram unha mensaxe na que pide desculpas e expresa que está vivindo uns días complexos.	Publica unha fotografía cun texto no pé de foto. Comeza o texto da seguinte forma: “Onte foi o meu primeiro día de psicóloga e hoxe véxome con forzas de volver a asomar a cabeza por aquí. Quero pedir desculpas á xente que se sentira decepcionada, a mi colectivo LGTBIQ+, ao que falei, e un grazas enorme á xente que non nos soltou a man nestas semanas tan duras”.
10/09/2022	Victoria Martín expresa como se sente ante a situación a través da súa conta de Instagram.	Mediante unha historia de Instagram Victoria Martín expresa como está vivindo a polémica. Comeza a súa mensaxe da seguinte maneira: “Nestes días estou recibindo unha cantidade de mensaxes de odio que, como persoa que leva moitos anos en internet, xamais recibira este nivel. Miles de mensaxes de odio, desexando a miña morte, capturas privadas absolutamente manipuladas e sacadas de todo contexto, ameazas de todo tipo, persoas escribindo ás

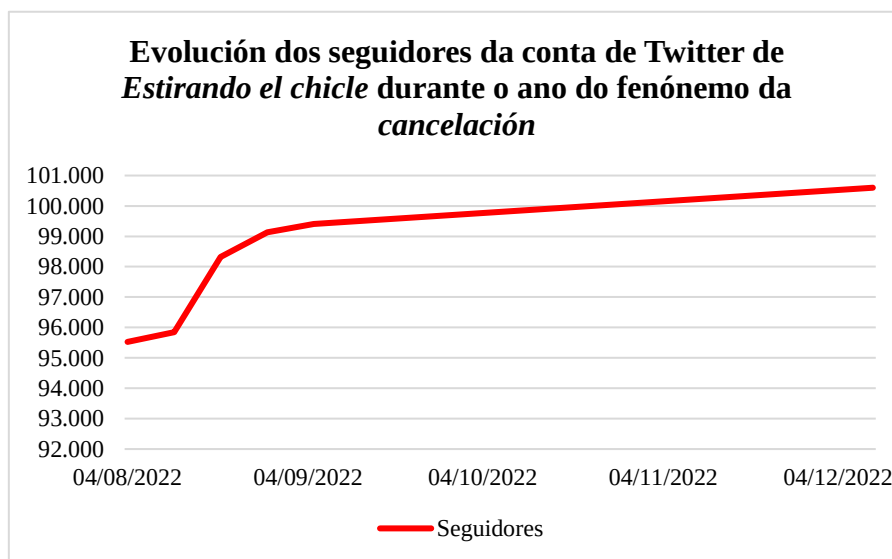
		plataformas e marcas coas que desenvolvo o meu traballo como guionista e cómica para desacreditarme e pedir que me despidan e non volvan a traballar comigo, persoas escribindo á a miña familia e á miña contorna”.
--	--	--

Fonte: elaboración propia.

6.1.3.2. Cuantificar o número de seguidores en redes sociais das persoas implicadas na cultura da cancelación

A continuación ofrécese unha gráfica coa evolución do número de seguidores da conta de Twitter de *Estirando el chicle*, posto que foi nesta rede social onde radica a orixe da polémica que enmarca ao podcast. A elaboración da gráfica foi con información extraída da plataforma *Social Blade* un sitio web que rastrea estatísticas e análises de redes sociais, outorgando datos de indicadores como seguidores e contas seguidas.

Gráfico 3: Evolución do número de seguidores da conta de Twitter de *Estirando el chicle*

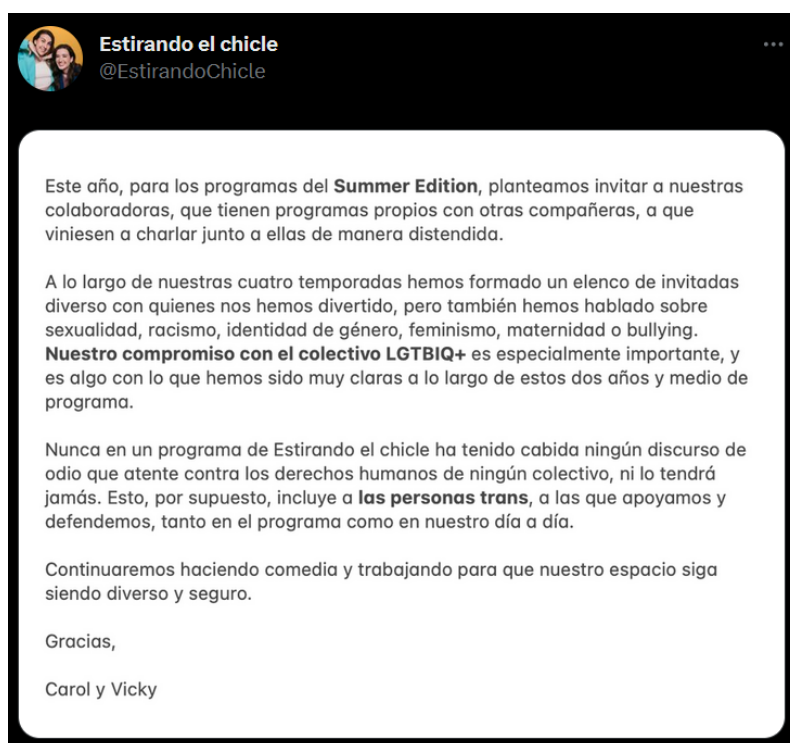

Fonte: elaboración propia con datos extraídos do sitio web Social Blade.

6.1.3.3. Analizar as consecuencias da *cultura da cancelación* en canto á súa actividade en redes sociais

En primeiro lugar, debemos salientar as publicacións que se emitiron como consecuencia da reacción entre a audiencia. A primeira mensaxe correspondente data do 12 de agosto de 2022 e comunícase a través da conta de Twitter de *Estirando el chicle* (ver Imaxe 3).

Imaxe 3: Captura de pantalla do primeiro comunicado de *Estirando el chicle* a través da súa conta de Twitter

Fonte: elaboración propia.

A segunda data que salientamos correspóndese co 23 de agosto de 2022 e é o día no que Carolina Iglesias publica na súa conta de Instagram unha imaxe co seguinte pe de foto:

“Onte foi o meu primeiro día de psicóloga e hoxe véxome con forzas de volver asomar a cabeza por aquí.

Quero pedir desculpas á xente que se sentiu decepcionada, ao meu colectivo LGBTQ+, ao que falei, e un grazas enorme á xente que non nos soltou a man nestas semanas tan duras.

Estou en constante deconstrucción; nos meus 29 anos equivoqueime moitas veces e de cada erro saquei unha aprendizaxe. Aprendizaxes como o de que me vou a seguir equivocando e, aínda que asusta, esa é a vida e tamén a profesión que elixín. Se queredes acompañarme no proceso como ata o de agora, sodes máis que benvidas todas as persoas :)

Outra aprendizaxe é que ninguén che ensina a xestionar unha polémica, que non hai normas para enfrontala e sentila. O silencio non sempre comunica e o meu silencio foi froito do medo ao ver a magnitude do ocorrido, que me paralizou.

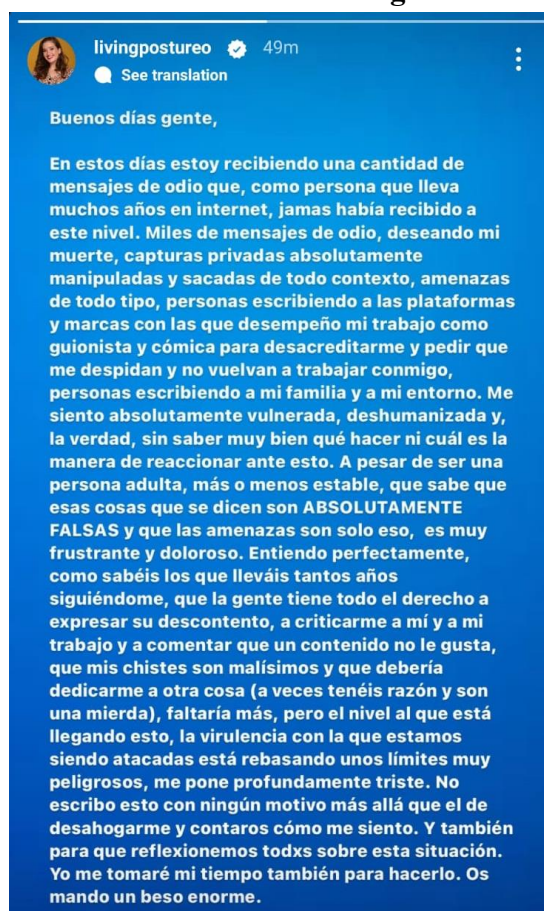
Grazas ao noso público que nos expuxo o seu desacordo dunha forma tan educada, é un orgullo tervos. E de novo: síntoo. Non souben xestionalo mellor.

Vicky, empezamos isto sendo dous pringadas que buscaban o seu lugar, e así seguiremos sempre. Da man. Caemos, aprendemos e levantámonos. Quéroche.

Palante coa vida”.

E, en último lugar, a terceira data que poñemos sobre a mesa é o 10 de setembro de 2022, que foi o día no que Victoria Martín emite un comunicado a través das súas historias de Instagram (ver *Imaxe 4*).

Imaxe 4: Captura de pantalla do primeiro comunicado de Victoria Martín a través da súa conta de Instagram

Fonte: perfil de Instagram de Victoria Martín.

Acto seguido, ofrécese unha táboa coa recompilación destas datas destacadas e as correspondentes mensaxes:

Táboa 21: Análise cronolóxica da actividade en redes sociais de *Estirando el chicle*

Data	Contexto da mensaxe	Mensaxe
12/08/2022	<i>Estirando el chicle</i> en Twitter publica un comunicado no que expresa que non ten cabida o discurso de odio no seu espazo, que é moi importante para elas o compromiso coa comunidade LGTBIQ+, entre outras cuestións.	Ligazón ao tweet que consta dunha imaxe na que figura o texto do comunicado.
23/08/2022	Carolina Iglesias publica no seu <i>feed</i> de Instagram unha mensaxe na que pide desculpas e expresa que está vivindo uns días complexos.	Publica unha fotografía cun texto no pé de foto. Comeza o texto da seguinte forma: “Onte foi o meu primeiro día de psicóloga e hoxe véxome con forzas de volver a asomar a cabeza por aquí. Quero pedir desculpas á xente que se sentira decepcionada, a mi colectivo LGTBIQ+, ao que fallei, e un grazas enorme á xente que non nos soltou a man nestas semanas tan duras”.
10/09/2022	Victoria Martín expresa como se sente ante a reacción negativa que están protagonizando a través dunha historia da súa conta de Instagram	A captura de pantalla da historia da conta de Instagram de Victoria Martín emitindo o comunicado foi volcada anteriorme (ver <i>Imaxe 4</i>).

Fonte: elaboración propia.

Tras analizar as publicacións que se emitiron tras a polémica, en segundo lugar, nesta investigación destacamos que a entrevista realizada a Patricia Espejo e a Patricia Sornosa estaba prevista para ser publicada na canle de YouTube de *Estirando el chicle* o domingo 14 de agosto de 2022. No momento desta investigación, a abril de 2023, na canle de YouTube do podcast no figura a entrevista.

Porén, no caso da conta de Twitter do proxecto de Carolina Iglesias e Victoria Martín, si figura o *tweet* que se publicou informando que unha das seguintes invitadas sería Patricia Sornosa e que foi o obxecto da polémica. Deste xeito, procedemos a analizar o *timeline* da conta de Twitter de *Estirando el chicle* que, para estudar como a polémica puido impactar na súa actividade, a observación será dos oito días previos ao día da publicación

que causou a reacción e dos oito días posteriores. É dicir, dende o mércores 3 de agosto ao mércores 17 de agosto, posto que a publicación que orixinou a polémica data do mércores 10 de agosto de 2022. Salientamos que, tras o comunicado do 12 de agosto de 2022, a conta permaneceu inactiva ata o 24 de agosto de 2022.

Táboa 22: Cuantificación da actividade de *Estirando el chicle* na súa conta de Twitter

Data	Número de tweets	Número de retweets	Número de likes
3/08/2022	0	0	0
4/08/2022	1	0	0
5/08/2022	1	0	0
6/08/2022	0	0	0
7/08/2022	0	0	0
8/08/2022	0	1	0
9/08/2022	0	0	0
10/08/2022	1	0	0
11/08/2022	0	0	0
12/08/2022	1	0	0
13/08/2022	0	0	0
14/08/2022	0	0	0
15/08/2022	0	0	0
16/08/2022	0	0	0
17/08/2022	0	0	0

Fonte: elaboración propia.

6.1.3.4. Cuantificar os distintos indicadores de participación nas redes sociais do feito obxecto da *cultura da cancelación*

Táboa 23: Cuantificación dos *likes* e comentarios das publicacións na conta de Instagram e de Twitter de *Estirando el chicle*

Publicación	Me gustas	Comentarios	Retweets no caso de Twitter	Visualizacións no caso de YouTube
Na conta de Twitter de <i>Estirando el chicle</i> publícase un <i>tweet</i> no que se informa sobre as próximas persoas entrevistadas que asistirán ao programa, que son Patricia Espejo e Patricia Sornosa.	1.780	785	182	
Estirando el chicle en Twitter publica un comunicado no que expresa que non ten cabida o discurso de odio no seu espazo, que é moi importante para elas o compromiso coa comunidade LGBTQ+, entre outras cuestións.	6.331	3.010	456	
Carolina Iglesias publica no seu <i>feed</i> de Instagram unha mensaxe na que pide desculpas e expresa que está vivindo uns días complexos.	95.468	6.428		

Fonte: elaboración propia.

6.1.4.5. Examinar o papel dos medios de comunicación na *cultura da cancelación* en redes sociais

A continuación, ofrécese unha táboa na que se recolle a cobertura mediática da polémica acontecida o 10 de agosto de 2022 en relación ao podcast *Estirando el chicle*, concretamente das primeiras catro noticias que ofrece a busca de Google, cos seus correspondentes titulares e os puntos significativos dos corpos das mesmas.

Táboa 24: Cobertura mediática do momento polémico en redes sociais relacionado con *Estirando el chicle*

Nome do medio	Titular	Puntos significativos da noticia
El País	“Os catro debates feministas que abriu a polémica do último programa de ‘Estirando el Chicle’	- No primeiro parágrafo contextualízase sobre o feito. - Coméntase que as reaccións entre a audiencia foi dispar: había quen as cualificou de transfobas e quen as consideraba valentes. - Menciónase o comunicado que se emitiu dende a conta de Twitter de <i>Estirando el chicle</i> tras todas as mensaxes negativas. - Remátase afirmando que a polémica puxo sobre a mesa catro puntos: as distintas posicións dentro do movemento feminista fronte ás persoas transexuais, a <i>cultura da cancelación</i>, a xestión da crise do movemento feminista e o acoso en redes.
20Minutos	“Carolina Iglesias e Victoria Martín responden ás críticas tras invitar a Patricia Sornosa a 'Estirando el chicle’”	- Comézase ofrecendo unha contextualización da polémica e no segundo parágrafo escriben: “Segundo anunciaron as cómicas, a tónica desta edición estival era traer de invitadas a “amiguitas con pódcast””. - Introducen a ligazón á publicación que promociona a entrevista que causou a polémica. - Inclúen algunhas das reaccións negativas que houbo.
Mundo Deportivo	“As redes sociais cancelan a 'Estirando el chicle' por esta transfoba invitada”	- No primeiro parágrafo explícase que é <i>Estirando el chicle</i>, aportando datos positivos como os bos números de audiencia cos que contan. - Explícase a polémica e, acto seguido, inclúense ligazóns a reaccións negativas das entrevistadas e da decisión de levar a Patricia Sornosa.
El Día	“O tuit da cómica transfoba que encende aínda máis a polémica de 'Estirando el chicle’”	- Comentan que a polémica do podcast aflora cunha reacción agresiva da humorista Patricia Sornosa e introducen a ligazón ao <i>tweet</i>. - Explícase o perfil da humorista e agrégase o seu escepticismo coa lei trans e as formas agresivas que ten de expresalo. - Alúdese ao comunicado que tanto Victoria Martín como Carolina Iglesias, dende a conta de <i>Estirando el chicle</i> en Twitter emitiron tras todos os comentarios negativos recibidos. - Acábase a noticia incluíndo reaccións negativas de toda a problemática e nunha delas exprésase a mala consideración do silencio das presentadoras do podcast.

Fonte: elaboración propia.

6.1.4. Justin Timberlake

6.1.4.1. Explorar os motivos da cancelación

Justin Randall Timberlake é un compositor, produtor discográfico, cantante e actor estadounidense cuxa traxectoria comezou nos programas de televisión *Star Search* e *Mickey Mouse Club*. Entre 1995 e o ano 2002 pertenceu á *boy band* 'N Sync coa que acadaría unha fama internacional e pouco despois continuaría a súa carreira musical en solitario. A finais dese mesmo ano 2002 publicaría o seu primeiro disco titulado *Justified*, que está formado por 13 cancións, entre elas *Cry Me a River* e *Rock Your Body*, que tiveron moito éxito.

Nun dos programas nos que participara Timberlake, *Mickey Mouse Club*, figuraba tamén como actriz Britney Spears, que, posteriormente sería teloneira da *boyband* da que formaba parte Timberlake, 'N Sync. A comezos do ano 1999 ambos artistas confirman a súa relación, que foron acuñados pola prensa como *Noivos de América*. O desenvolvemento da parella foi moi seguido, tanto dende os medios de comunicación estadounidenses como por parte dos seguidores dos artistas. Foi unha relación coa que se especulou e que contou con adiccións, excesos e violencia. Aos catro anos, en 2002, finalizan a relación sen comunicar os motivos e unha das causas polas que a súa canción *Cry Me A River* tivo moito éxito foi por como os seus seguidores percibiron que trataba da súa ex-parella. Neses momentos, ante os ollos da sociedade, Justin Timberlake era a vítima e Britney Spears a vilá que lle foi infiel.

O 5 de febreiro de 2021, tras varios anos de investigación, *The New York Times* estrea o documental titulado *Framing Britney Spears*, que relata a crise que sufriu a cantante tras a década dos 2000, tratando temas como a presión e a cobertura mediática da súa vida, o se ingresou nun centro de saúde mental, a súa perda da capacidade legal en favor do seu pai para manexar o seu propio diñeiro ou a perda da tutela dos seus fillos. Na serie

documental tamén se menciona ao cantante Justin Timberlake, como unha das moitas persoas que contribuíron a que a sociedade e, sobre todo, os medios de comunicación, tiveran unha imaxe negativa da *princesa do pop*. De xeito concreto, amósase como Timberlake, a través do videoclip *Cry Me a River*, transmitiu a idea de que Britney lle fora infiel.

Tras publicarse o documental e recibir numerosas mensaxes negativas, o 12 de febreiro de 2021, a través da súa conta de Instagram, Justin Timberlake emite un comunicado no que pide desculpas polos seus incorrectos actos e, en especial, descúlpase con Britney Spears. Pero tamén entre as liñas do seu comunicado descúlpase con Janet Jackson.

O motivo desta segunda desculpa remóntase á *Super Bowl XXXVIII* que se transmitiu en directo pola canle de televisión CBS o 1 de febreiro de 2004. Ao final do seu dúo *Rock Your Body*, Janet Jackson queda cun peito ao descuberto por Timberlake tras este arrancarlle parte da tea da roupa. O incidente, denominado ás veces *Nipplegate* ou *Janetgate*, ocasionou unha repercusión mediática inmediata e un debate xeralizado. Ambos se desculparon pouco tempo despois, pero Janet Jackson perdería contratos millonarios e lle sería denegada a invitación que xa tiña pactada nos Grammy, mentres que Justin Timberlake si actuaría nesa gala dos Grammy e incluso gañaría durante o evento o galardón a “Mellor interpretación vocal pop masculina”.

Case 20 anos máis tarde do escándalo acontecido na *Super Bowl*, concretamente o 28 de xaneiro de 2022, publícase o documental titulado *Janet Jackson* para *Lifetime*, no cal a protagonista que lle dá nome fala por primeira vez sobre o sucedido e alega que as reaccións e as repercusións foron desproporcionadas.

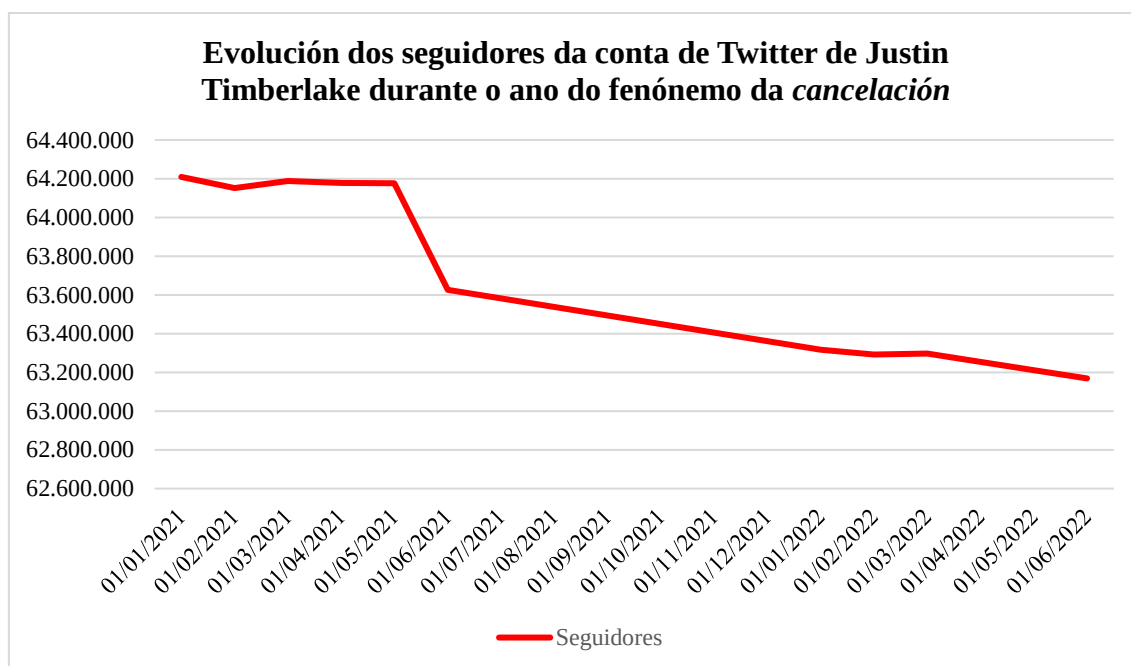
Tras todo o exposto, pode observarse que os dous momentos problemáticos se sitúan, en primeiro lugar, no ano 2002 cando Britney Spears e Justin Timberlake deixan a relación,

ademaís de enmarcarse aquí tamén a publicación da canción *Cry Me A River*, e, en segundo lugar, o outro momento sería o referido ao incidente durante a *Super Bowl* de 2004. Porén, como esta investigación está centrada na *cultura da cancelación* en relación ás dinámicas das redes sociais, e Twitter e Instagram non apareceron ata 2006 e 2010, respectivamente (é dicir, son posteriores aos dous momentos sinalados), centrarémonos nas datas nas que se publican os documentais de Britney Spears e Janet Jackson, nos anos 2021 e 2022.

6.1.4.2. Cuantificar o número de seguidores en redes sociais das persoas implicadas na *cultura da cancelación*

Para cuantificar o número de seguidores cos que conta Justin Timberlake en redes sociais, empregamos o sitio web *Social Blade*, que rastrea estatísticas e análises de redes sociais, outorgando datos de indicadores como seguidores e contas seguidas. Debemos salientar que para realizar este obxectivo neste caso de investigación, só puidemos obter datos mensuais dos seguidores de Twitter do cantante, posto que, mentres noutros casos *Social Blade* aportaba datos de días específicos, nesta ocasión non sucedeu igual. Polo tanto, para ofrecer unha aproximación da evolución do número de seguidores en redes sociais de Justin Timberlake, analizáronse os primeiros seis meses do ano 2021 (posto que a comezos do mesmo publícase o documental *Framing Britney Spears*) e os primeiros seis meses do ano 2022 (en xaneiro dese mesmo ano publícase o documental *Janet Jackson*).

Gráfico 4: Evolución do número de seguidores da conta de Twitter de Justin Timberlake

Fonte: elaboración propia con datos extraídos do sitio web Social Blade.

6.1.4.3. Analizar as consecuencias da *cultura da cancelación* en canto á súa actividade en redes sociais

O caso de Justin Timberlake, ao non ser unha figura que desenvolva as súas actividades profesionais nas redes sociais, como si é o caso de Sindy Takanashi, anteriormente analizado, e tampouco é unha personaxe pública moi activa en redes sociais, como si o é J.K. Rowling, tamén analizada con anterioridade, para coñecer as consecuencias da *cultura da cancelación* en canto a súa actividade en redes, imos analizar as datas das cinco publicacións anteriores á publicación na que emitiu a desculpa pública a Britney Spears e Janet Jackson en Instagram, e as cinco publicacións posteriores.

Táboa 25: Análise cronolóxica das publicacións da conta de Instagram de Justin Timberlake

Publicacións	Data
<u>1ª Publicación</u>	25 de xaneiro de 2021
<u>2ª Publicación</u>	27 de xaneiro de 2021
<u>3ª Publicación</u>	28 de xaneiro de 2021
<u>4ª Publicación</u>	29 de xaneiro de 2021
<u>5ª Publicación</u>	5 de febreiro de 2021
<u>Publicación do comunicado</u>	12 de febreiro de 2021
<u>6ª Publicación</u>	3 de marzo de 2021
<u>7ª Publicación</u>	7 de marzo de 2021
<u>8ª Publicación</u>	8 de marzo de 2021
<u>9ª Publicación</u>	10 de marzo de 2021
<u>10ª Publicación</u>	21 de abril de 2021

Fonte: elaboración propia.

Na táboa podemos observar como tras publicar o comunicado desculpándose o 12 de febreiro de 2021, a seguinte publicación data do 3 de marzo de 2021. En canto á mensaxe na que Justin Timberlake se desculpa, ofrécese a transcripción da mesma a continuación:

Vin as mensaxes, as etiquetas, os comentarios e quixen responder. Sinto profundamente todas as veces na miña vida que coas miñas accións contribuín ao problema, falei cando non tocaba ou non defendín o que era correcto. Sei que falei. Entendo que quedei curto neses momentos e en moitos outros e que me beneficiiei dun sistema que aproba a misoxinia e o racismo.

Especificamente quero desculparme con Britney Spears e Janet Jackson, individualmente, porque me importan e as respecto e sei que fracasei. Tamén sintome obrigado a responder, en parte, porque todos os involucrados merecen

algo mellor e, o que é máis importante, porque esta é unha conversación máis ampla da que de todo corazón quero ser parte e crecer...

A industria é defectuosa. Prepara aos homes, especialmente aos homes brancos, para o éxito. Está deseñada desta maneira. Como home nunha posición privilexiada, teño que falar sobre isto. Debido á miña ignorancia, non recoñecín todo o que era mentres estaba a suceder na miña propia vida, pero non quero beneficiarme nunca de que outros sexan derrubados novamente.

Non fun perfecto en navegar todo isto ao longo da miña carreira. Sei que esta desculpa é un primeiro paso e non absolve o pasado. Quero asumir a responsabilidade polos meus propios erros en todo isto, así como ser parte dun mundo que eleva e apoia.

Preocúpome profundamente polo benestar das persoas que amo e amei. Podo facelo mellor e fareino mellor.

A continuación imos analizar o *timeline* da súa conta de Twitter do mes de xaneiro, febreiro e marzo de 2021, para estudar como a reacción causada co documental de Britney Spears (publicado o 5 de febreiro de 2021) influíu na súa actividade na rede social.

Táboa 26: Análise cronolóxica da actividade de Justin Timberlake en Twitter

Xaneiro, febreiro e marzo de 2021		
Nº de actividade	Tipo (<i>tweet, like ou retweet</i>)	Data
1	Retweet	5 de xaneiro de 2021
2	Retweet	13 de xaneiro de 2021
3	Tweet	13 de xaneiro de 2021
4	Tweet	20 de xaneiro de 2021
5	Retweet	21 de xaneiro de 2021
6	Retweet	21 de xaneiro de 2021
7	Tweet	21 de xaneiro de 2021
8	Tweet	21 de xaneiro de 2021
9	Retweet	22 de xaneiro de 2021
10	Retweet	26 de xaneiro de 2021
11	Tweet	26 de xaneiro de 2021
12	Tweet	26 de xaneiro de 2021
13	Tweet	26 de xaneiro de 2021
14	Tweet	27 de xaneiro de 2021
15	Retweet	30 de xaneiro de 2021
17	Retweet	30 de xaneiro de 2021
18	Retweet	30 de xaneiro de 2021
19	Retweet	31 de xaneiro
20	Retweet	1 de febreiro de 2021
21	Retweet	1 de febreiro de 2021
22	Retweet	17 de marzo de 2021
23	Retweet	17 de marzo de 2021
24	Retweet	17 de marzo de 2021
25	Retweet	23 de marzo de 2021
26	Retweet	12 de abril de 2021

Fonte: elaboración propia.

6.1.4.4. Cuantificar os distintos indicadores de participación nas redes sociais do feito obxecto da *cultura da cancelación*

Neste caso de Justin Timberlake, a polémica nas redes sociais xurdiu a raíz da publicación do documental *Framing Britney Spears* (2021), non dunha mensaxe nalgunha das redes sociais do cantante. Polo tanto, a única análise que podemos ofrecer é a dos indicadores da publicación do comunicado que emitiu Timberlake na súa conta de Instagram o 12 de febreiro de 2021. Deste xeito, ofrécese a continuación unha táboa cos datos sobre a correspondente publicación:

Táboa 27: Reconto dos *me gustas* e comentarios da publicación en Instagram de Justin Timberlake

Publicación na que Justin Timberlake se desculpa publicamente a través da súa conta de Instagram con Britney Spears e con Janet Jackson	
<i>Me gustas</i>	Comentarios
1.180.890	65.465

Fonte: elaboración propia.

6.1.4.5. Examinar o papel dos medios de comunicación na cultura da cancelación en redes sociais

Neste obxectivo, analizarase a cobertura mediática do momento no que se publica a serie documental *Framing Britney Spears* o 5 de febreiro de 2021.

Táboa 28: Cobertura mediática do momento polémico en redes sociais relacionado con Justin Timberlake

Momento: Públícase a serie documental <i>Framin Britney Spears</i> o 5 de febreiro de 2021		
Nome do medio	Titular	Puntos significativos da noticia
Libertad Digital	“O documental obrigou a Justin Timberlake a desculparse con Britney Spears”	• Comeza a noticia cun parágrafo expoñendo que Justin Timberlake se desculpou tras a publicación do documental. • Coméntase que a desculpa tamén foi dirixida cara a Janet Jackson. • Alúdese á consideración de Timberlake sobre a percepción que tivo a opinión pública.

		• Inclúese a afirmación da desculpa do cantante no que expón que coa súa condición de privilexio, home e home branco, está obrigado a falar e a responsabilizarse. • Remátase a noticia cunha breve síntese sobre o que versa o documental.
<i>Mujer Hoy</i>	“Framing Britney Spears, o documental sobre a princesa do pop producido polo New York Times que destapa o inferno de todo o que denuncia o movemento #freeBritney”	• Alúdese aos “millennials” como posible sector da sociedade que descoñeza o caso de Britney Spears. • Coméntase que pese á complexa situación de Britney, como estar baixo a tutela de seu pai, continúa sendo unha cantante con forte peso económico na industria. • No segundo parágrafo contextualízase o feito. Neste sentido, coméntase a publicación do documental e afírmase que grazas a el vese as consecuencias da sociedade machista e da saúde mental na historia da cantante. • Ofrécese o seguinte ladiño: “Baby one more time ou como sexualizar a unha menor de idade” que precede a varios parágrafos nos que se explica o comezo da traxectoria de Britney Spears e comezo tamén da súa complexa situación. • Acto seguido, introdúcese o seguinte ladiño: “A ruptura con Justin Timberlake: o día que o machismo converteu a Britney na vilá” para explicar como se desenvolveu a ruptura da parella. • Ao final da noticia explícase a situación co seu fillo e a súa dependencia material respecto ao seu pai.
<i>XL Semanal</i>	“En que momento se perdeu Britney Spears? A maior estrela adolescente de todos os tempos sufriu un acoso sen precedentes que a levou ao colapso. Baixo a tutela do seu pai desde 2008, un documental revisa a súa dramática historia”	• Comezase a noticia relatando unha das primeiras aparicións de Britney Spears. Concretamente unha na que ela estando nun programa lle preguntan por se ten mozo (con 10 anos) e ao seu compañeiro pola súa vida no campo. Pretenden reflectir o machismo normalizado naquela época. • Ofrécese unha contextualización sobre a publicación da serie documental e os motivos polos que é importante a peza audiovisual. • Posteriormente explícanse os acontecementos que se sucederon cando Justin Timberlake e a cantante deixaron a relación e que acabaron por ter como resultado unha sociedade que consideraba a Britney como a vilá e a Timberlake como a vítima. • Inclúese tamén a explicación da tutela do seu pai e ofrecen tamén diversas imaxes da cantante.
<i>Esquire</i>	“O documental de Britney Spears que apunta directamente co	• Comézase coa transcripción dun fragmento extraído do documental, que concretamente se corresponde coas

	dedo aos medios de comunicación”	preguntas que un presentador lle realizara a Britney Spears con 10 anos. • Contextualízase a publicación do documental e exponse que a orixe da crise de Britney Spers se remonta a momentos moi anteriores aos que a sociedade pensa. • Explícase como a prensa hipersexualizou á cantante e aportan exemplos concretos de entrevistas. • Acábase a noticia afirmando que pese a mala situación de Britney Spears, como pode ser a problemática co seu fillo, os seus problemas de saúde ou estar baixo a tutela do seu pai, que se explicou no documental coa intención de entender as consecuencias dun sistema machista, ela non é a primeira vítima nin será a última.
--	----------------------------------	--

Fonte: elaboración propia.

6.1.5. Chris Pratt

6.1.5.1. Explorar os motivos da cancelación

Christopher Michael Pratt, mellor coñecido como Chris Pratt, é un actor e produtor estadounidense nacido en 1979 en Minesota, que tras abandonar os seus estudos universitarios mudouse a Maui (Hawai) a traballar. Alí, foi descuberto pola actriz e directora Rae Dawn Chong, quen lle ofreceu actuar no seu primeiro proxecto como directora de cine na súa curta de terror titulada *Cursed Part 3*. Comezou a gañar recoñecemento durante a década dos 2000 nas series de drama *Everwood* e *The O.C.*, pero foi na comedia *Parks and Recreation* onde acadou un maior éxito. Posteriormente, na década do 2010, pasaría a converterse nun personaxe do Universo cinematográfico de *Marvel*. Algúns títulos de películas nos que traballou son *Guardianes de la Galaxia* (2014), *Guardianes de la Galaxia Vol. 2* (2017), *Avengers: Infinity War* (2018), *Avengers: Endgame* (2019) ou *Thor: Love and Thunder* (2022). Tamén protagonizou no ano 2015 *Jurassic World* e as súas secuelas *Fallen Kingdom* (2018) e *Dominion* (2022).

Ao mesmo tempo que gañaba prestixio e recoñecemento, Chris Pratt foi tamén suxeito de copiosas críticas e de debates en redes sociais. O primeiro deses momentos transcorreu en febreiro de 2019 e comezou cando o xoves 7 dese mesmo mes, o actor Chris Pratt

asistiu de invitado ao programa *The Late Show with Stephen Colbert*. Nesa entrevista o actor conversou sobre o xaxún de 21 días que levou acabo que estaba fundamentado nun dos versículos do Antigo Testamento e que recibe o nome de *Xaxún de Daniel*. As correspondentes declaracións foron recollidas por [The Hollywood Reporter](#) que, á súa vez, foron tamén recollidas polo actor Elliot Page mediante un [retweet](#) da publicación de *The Hollywood Reporter* ao que acompañou coas seguintes palabras: “Oh. Vale. Pero a súa igrexa tamén é infamemente coñecida por ser anti-LGTBQ, así que quizais tamén deberíades falar diso, non?”. A igrexa en cuestión á que se refire o actor é a *Hillsong Church*, unha denominación evanxélica carismática e é coñecida no ámbito internacional pola súa música gospel. Ao mesmo tempo, trátase dunha congregación conservadora moi asentada en Estados Unidos e que se amosa escéptica ao matrimonio igualitario e á comunidade LGBTQ+.

Días despois, concretamente o 12 de febreiro de 2019, Chris Pratt lanzaba un comunicado a través da súa conta de Instagram respondendo ás numerosas mensaxes negativas que recibira. Empregou as historias da propia rede social para dar resposta a toda a polémica que se está xerando e cuxas palabras foron recollidas por varios medios de comunicación. As palabras coas que inicia as súas declaracións foron as seguintes: “Recentemente sóubose que pertenzo a unha igrexa que odia a certo grupo de persoas e é anti-LGBTQ. Nada podería estar máis lonxe da verdade. Vou a unha igrexa que abre as súas portas a absolutamente todos”.

Esta cuestión avivouse o 17 de outubro de 2020 a través dun [tweet](#) da guionista e produtora Amy Berg. O *tweet* tratábase dun xogo no que se amosan catro fotografías sobre unha temática e os seguidores deben elixir que elemento se vai. Neste caso, a actividade tiña por finalidade sacar a un dos famosos “Chris” que se coñecen na industria hollywoodense. A disputa, pois, estaba entre Chris Evans (*Capitán América*), Chris

Hemsworth (*Thor*), Chris Pine (*Wonder Woman*) e Chris Pratt (*Star-Lord*). A tendencia das respostas desta dinámica foi eliminar ao actor Chris Pratt aludindo a diversos aspectos como ás súas pasadas declaracións relacionadas coa afinidade relixiosa.

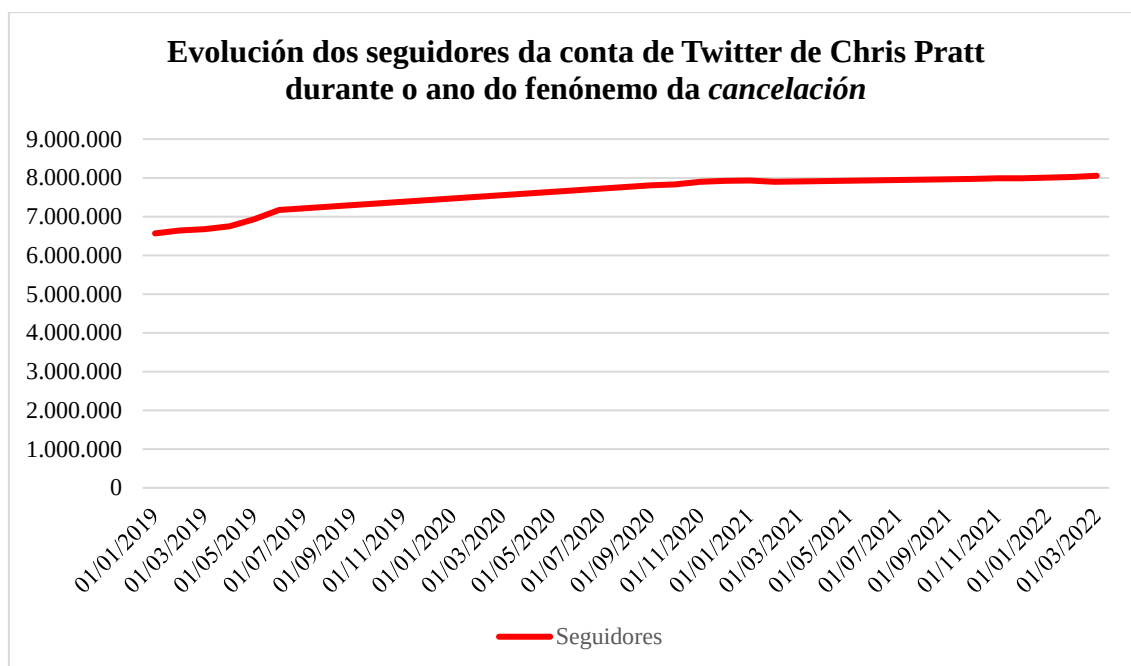
A segunda cuestión que causou gran reacción en redes sociais tivo lugar tamén nese outubro de 2020. O día 23 dese mes, Pratt rexeitou participar nun evento político que tiña como obxectivo recadar fondos para a campaña do demócrata Joe Biden e no cal si participaron o resto de actores e actrices de *Marvel*. O feito de non apoiar a Joe Biden foi interpretado pola comunidade como un apoio a Donald Trump, o outro candidato político, e por este motivo foi cualificado de “supremacista branco”. O actor non emitiu resposta algunha nas súas redes sociais pero si recibiu o apoio público dalgún dos seus compañeiros de profesión, como poden ser o apoio de Mark Ruffalo a través da súa conta de [Twitter](#) ou de Robert Downeyjr a través da súa conta de [Instagram](#).

E o último suceso que causou gran polémica tivo lugar o 2 de novembro de 2021 e a orixe está nunha publicación do seu *feed* de Instagram a través da cal o actor pretendía dedicarlle á súa esposa, Katherine Schwarzenegger, unhas palabras polo seu aniversario. Algunhas das palabras que constituían a felicitación foron as seguintes: “Deume unha vida increíble, unha filla preciosa e sa, e que masca tan forte que ás veces pñoome os auriculares para non oíla, pero iso é amor!”. O actor Chris Pratt ten un fillo en común coa súa anterior parella, Anna Faris, o cal naceu de xeito prematuro e con problemas de saúde. Ante isto, os seguidores do actor interpretaron a expresión “unha filla preciosa e sa” como unha desafortunada comparación con respecto ao seu fillo prematuro Jack. Causou tanta reacción entre a súa comunidade que moitas persoas pediron a súa *cancelación*.

6.1.5.2. Cuantificar o número de seguidores en redes sociais das persoas implicadas na cultura da cancelación

Para cuantificar o número de seguidores cos que conta o actor Chris Pratt en redes sociais, empregamos o sitio web *Social Blade*, que rastrexas estatísticas e análises de redes sociais, outorgando datos de indicadores como seguidores e contas seguidas. Debemos salientar que para realizar este obxectivo neste caso da investigación, só puidemos obter datos mensuais dos seguidores de Twitter do cantante, posto que, mentres noutros casos *Social Blade* aportaba datos de días específicos, nesta ocasión non sucedeu igual, do mesmo xeito que nos aconteceu co cantante Justin Timberlake. Polo tanto, para ofrecer unha aproximación da evolución do número de seguidores en redes sociais do actor Chris Pratt, analizáronse os primeiros seis meses do ano 2019 (posto que a comezos do mesmo acontece a primeira polémica relacionada co actor, en concreto, a reacción ante a entrevista no programa *The Late Show with Stephen Colbert*); os últimos catro meses de 2020 e os meses de xaneiro e febreiro de 2021 (debido a que se reaviva o debate a través do xogo de escolla por parte da guionista Amy Berg a través da súa conta de Twitter e tamén polo suceso de que Chris Pratt non se postulou publicamente a favor de Joe Biden); e os tres últimos meses do ano 2021 e os tres primeiros do 2022 (que supón o período que comprende a terceira polémica relacionada coas palabras que Chris Pratt empregou para felicitar polo seu aniversario á súa esposa e que foron interpretadas de xeito negativo pola súa comunidade).

Gráfico 5: Evolución do número de seguidores da conta de Twitter de Chris Pratt

Fonte: elaboración propia con datos extraídos do sitio web Social Blade.

6.1.5.3. Analizar as consecuencias da *cultura da cancelación* en canto á súa actividade en redes sociais

O primeiro que debemos mencionar en canto a súa actividade en redes sociais foi a resposta que emitiu o 12 de febreiro de 2019 a través dunha historia de Instagram ante a reacción que houbo polo *tweet* do actor Elliot Page no que o acusaba de pertencer a unha igrexa en contra da comunidade LGTBIQ+. Ao tratarse dunha historia que realizou a través do seu perfil de Instagram, e estas mensaxes se eliminan ás 24 horas, non podemos introducir unha ligazón que leve a esas palabras. Non obstante, moitos medios de comunicación, como pode ser [20 Minutos](#), recolleron a resposta do actor Chris Pratt ademais de realizar e introducir posteriormente unha captura de pantalla da historia co comunicado (ver *Imaxe 5*).

Imaxe 5: Captura de pantalla da historia de Instagram de Chris Pratt na que emite o comunicado tras a polémica relacionada coa igrexa *Hillsong Church*

Fonte: El Periódico.

Acto seguido, imos analizar as datas das publicacións de Instagram anteriores e posteriores dos tres momentos da polémica. Concretamente, analizaremos as datas das cinco publicacións anteriores e das cinco posteriores ás publicacións relacionadas coa polémica.

En primeiro lugar analizaremos as datas de todas as publicacións correspondentes comprendidas na primeira polémica destacada, é dicir, o 7 e o 12 de febreiro de 2019, que é o momento no que o actor é entrevistado nun programa e posteriormente Elliot Page o acusa de pertencer a unha igrexa que está en contra da comunidade LGTBIQ+. Neste primeiro momento, tomouse como referencia a publicación do 7 de febreiro de 2019 que compartiu Chris Pratt promocionando a entrevista.

Táboa 29: Análise cronolóxica da actividade de Chris Pratt na súa conta de Instagram no mes de febreiro de 2020

Publicacións	Data
1ª Publicación	31 de xaneiro de 2018
2ª Publicación	2 de febreiro de 2019
3ª Publicación	5 de febreiro de 2019
4ª Publicación	5 de febreiro de 2019
5ª Publicación	5 de febreiro de 2019
Publicación promocionando entrevista	7 de febreiro de 2019
6ª Publicación	14 de febreiro de 2019
7ª Publicación	15 de febreiro de 2019
8ª Publicación	16 de febreiro de 2019
9ª Publicación	21 de febreiro de 2019
10ª Publicación	21 de febreiro de 2019

Fonte: elaboración propia.

As segundas datas que imos analizar son as comprendidas no mes de outubro de 2020. Neste período, sucederon dúas cuestións que se expuxeron anteriormente: por un lado, a directora Amy Berg publica un *tweet* cun xogo de escoller entre catro actores cal se debe marchar, tendo como resposta maioritaria que a partida debe ser de Chris Pratt, e, por outro lado, o actor rexeita a invitación a un evento político en favor de Joe Biden, polo que a comunidade interpreta que é afín ao outro candidato político, Donald Trump. Como nesta ocasión Chris Pratt non publicou nada ao respecto, imos analizar o número de publicacións e as datas das mesmas que o actor compartiu na súa conta de Instagram nos meses de outubro e novembro de 2020, que foi o momento no que transcorreu a polémica.

Táboa 30: Análise cronolóxica da actividade de Chris Pratt na súa conta de Instagram nos meses de outubro e novembro de 2020

Publicacións	Data
1ª Publicación	2 de outubro de 2020
2ª Publicación	7 de outubro de 2020
3ª Publicación	9 de outubro de 2020
4ª Publicación	12 de outubro de 2020
5ª Publicación	12 de outubro de 2020
6ª Publicación	12 de outubro de 2020
7ª Publicación	13 de novembro de 2020

Fonte: elaboración propia.

E, en terceiro lugar, imos analizar as datas das cinco publicacións anteriores e das cinco publicacións posteriores á publicación na que Chris Pratt felicitou o aniversario á súa esposa e cuxas palabras foron interpretadas negativamente pola súa comunidade.

Táboa 31: Análise cronolóxica das cinco publicacións anteriores e das cinco publicacións posteriores á publicación na que Chris Pratt felicita polo seu aniversario á súa esposa en Instagram e que foi obxecto dunha nova polémica

Publicacións	Data
1ª Publicación	24 de setembro de 2021
2ª Publicación	4 de outubro de 2021
3ª Publicación	11 de outubro de 2021
4ª Publicación	1 de novembro de 2021
5ª Publicación	2 de novembro de 2021
Publicación felicitando á súa muller	2 de novembro de 2021
6ª Publicación	9 de novembro de 2021
7ª Publicación	9 de novembro de 2021
8ª Publicación	13 de novembro de 2021
9ª Publicación	24 de novembro de 2021
10ª Publicación	3 de decembro de 2021

Fonte: elaboración propia.

6.1.5.4. Cuantificar os distintos indicadores de participación nas redes sociais do feito obxecto da *cultura da cancelación*

Táboa 32: Cuantificación dos *me gustas*, comentarios e *retweets* das publicacións en Twitter e Instagram arredor das polémicas de Chris Pratt

Publicación	Me gustas	Comentarios	Retweets no caso de Twitter
Retweet do actor Elliot Page a unha publicación do medio <i>The Hollywood Reporter</i> no cal denuncia a pertenza de Chris Pratt a unha igrexa en contra da comunidade LGBTQ+.	99.881	1.863	16.150
Tweet da guionista Amy Berg no que propón un xogo de escoller entre catro imaxes que elemento se marcha. A tendencia das respostas foi escoller que marchara Chris Pratt e había alusións a motivos relixiosos pola polémica da pertenza á igrexa escéptica coa comunidade LGBTQ+.	9.841	13.995	1.022
Tweet do autor Mark Ruffalo apoiando publicamente a Chris Pratt ante as reaccións negativas en redes sociais por rexeitar o autor participar nunha recadación de fondos para a campaña electoral de Joe Biden.	46.463	10.637	2.733
Publicación en Instagram do actor Robert Downeyjr apoiando publicamente a Chris Pratt ante as reaccións negativas en redes sociais por rexeitar o autor participar nunha recadación de fondos para a campaña electoral de Joe Biden.	4.302.801	58.781	
Publicación en Instagram coa que Chris Pratt felicita o aniversario á súa esposa dedicándolle unhas palabras. Os seguidores do actor interpretaron a expresión “unha filla preciosa e sa” como unha desafortunada comparación con respecto ao seu fillo prematuro Jack.	2.254.452	43.786	

Fonte: elaboración propia.

6.1.5.5. Examinar o papel dos medios de comunicación na *cultura da cancelación* en redes sociais

Táboa 33: Cobertura mediática do primeiro momento polémico en redes sociais relacionado con Chris Pratt

Primeiro momento: O actor Elliot Page acusa a Chris Pratt de pertencer a unha igrexa en contra da comunidade LGBTQ+		
Nome do medio	Titular	Puntos significativos da noticia
20 Minutos	“Chris Pratt sae en defensa da súa Igrexa tras as acusacións de homofobia por parte de Ellen Page”	Comeza a noticia ofrecendo un contexto da nova polémica que, neste caso, xurdiu a raíz dun <i>tweet</i> de Ellen Page. Fan unha transcripción da mensaxe e introducen a ligazón do propio <i>tweet</i>.

		• Posteriormente comentan que Chris Pratt respondeu ante a reacción que tivo lugar en redes sociais. Ofrecen tamén unha transcripción dalgunhas das palabras do comunicado do actor. • Debemos salientar que este medio emprega o nome de Ellen Page en lugar de Elliot Page, que é a forma na que o actor transmitiu que quere ser nomeado.
Infobae	“Chris Pratt respondeu ás acusacións de homofobia de Ellen Page”	• No primeiro parágrafo contextualízase o sucedido expoñendo que Ellen Page acusou ao actor de pertencer a unha comunidade homófoba. • A continuación ofrécese unha transcripción dalgunhas das palabras da resposta de Chris Pratt. • Acto seguido menciona a igrexa á que supostamente pertence o actor e unha sucinta descrición da súa orixe. • Á súa vez, inclúense as palabras do actor que empregou para falar do apoio que recibira por parte da igrexa no momento da súa separación con Anna Faris. • Agregan varias imaxes do actor coa súa anterior parella e coa súa actual esposa. • Posteriormente, introdúcese a ligazón do <i>tweet</i> de Elliot Page co que comezou a polémica. E un pouco máis adiante incorporan unha imaxe de Elliot Page co seguinte pe de foto: “Ellen Page declarouse homosexual en 2014”. • Acábase a noticia cunha enumeración de famosos que tamén pertencen á igrexa na que está Chris Pratt.
As	“Chris Pratt defende a súa Igrexa das acusacións de homofobia disparadas por Ellen Page”	• Comézase a noticia comentando que Chris Pratt é relixioso e que é coñecido por todos esta circunstancia. • A continuación, explican que tras a entrevista que tivo o actor no programa de Stephen Colbert, Ellen Page acusouno por Twitter de pertencer a unha igrexa en contra da comunidade LGBTIQ+. • Ofrécese unha ligazón ao <i>tweet</i>. • Acto seguido, introducen o seguinte ladiño: “A defensa cargada de espiritualidade de Pratt” e tras el, transcriben parte das palabras do actor que publicou como resposta.
E Cartelera	“Ellen Page volve a cargar contra Chris Pratt e a súa igrexa anti-LGTB: “Causa un dano moi grave””	• No primeiro parágrafo explícase quen é Ellen Page e a súa férrea defensa da comunidade LGTB. Tamén expoñen a acusación que fai a Chris Pratt. • Introducen a ligazón do <i>tweet</i> así como a transcripción da mensaxe. • Acto seguido inclúen o seguinte ladiño: “Cine sobre conversión” para explicar no parágrafo seguinte que na igrexa na que está Chris Pratt tamén hai outros

		personaxes públicos como Justin Bieber, Kendall Jenner ou Selena Gomez.
--	--	---

Fonte: elaboración propia.

Táboa 34: Cobertura mediática do segundo momento polémico en redes sociais relacionado con Chris Pratt

Segundo momento: Chris Pratt rexeita a invitación a un evento político a favor de Joe Biden e nas redes sociais afirmase que, por conseguinte, está a favor de Donald Trump e chegan a chamalo “supremacista branco”		
Nome do medio	Titular	Puntos significativos da noticia
Nius	“O actor Chris Pratt, vilipendiado nas redes por non apoiar a Joe Biden”	• Explícase que Chris Pratt volve a protagonizar unha polémica e nesta ocasión por motivo das súas ideas relixiosas e políticas. Matízase que as eleccións presidenciais en Estados Unidos son en 10 días. • Coméntase que pese a non emitir nunha mensaxe política, o actor foi igualmente obxecto de controversia. • Ofrécese a explicación de como se orixinou a polémica actual. Todo foi polo <i>tweet</i> de Emy Berg no que deu a escoller entre catro famosos para elixir quen se debía marchar. A maior parte das respostas foron na liña de que debía partir Chris Pratt, alegando a súa pertenza a unha igrexa en contra da comunidade LGTBIQ+. • Introdúcese a ligazón directa ao <i>tweet</i> de Elliot Page no que acusaba a Chris Pratt da pertenza a esa igrexa. Do mesmo xeito, comentan a reposta que días despois o actor deu a través da súa conta de Instagram. • Continúase explicando que a polémica actual seguiu porque o actor rexeitou asistir a un acto político en favor de Joe Biden. Este acto foi interpretado pola comunidade como simpatizante de Donald Trump. • Acaban a noticia expoñendo que varios dos seus compañeiros expresaron publicamente o apoio ao actor. Entre eles Robert Downey Jr. ou Zoe Saldaña.
RTVE	“Polémica polas súas ideas políticas. Por que internet di que Chris Pratt é o peor dos ‘Chrises’?”	• Ofrecen en varios parágrafos unha explicación do acontecido. • Comentan que a polémica orixinárase en febreiro de 2019 coa entrevista de Chris Pratt e o posterior <i>tweet</i> do actor Elliot Page no que o acusou de pertencer a unha igrexa en contra da comunidade LGTBIQ+. • Introducen unha listaxe de personaxes públicos que pertencen á igrexa.

		• Acaban mencionando o apoio público dalgúns dos compañeiros de profesión do actor.
Vanitatis	“Chris Pratt atopa apoio nos Vengadores tras a súa campaña de acoso en Twitter”	• Comézase a noticia expoñendo o actual contexto político con próximas eleccións presidenciais en EEUU. • Coméntase como se avivou a polémica con Chris Pratt a raíz do xogo de escoller proposto por Twitter por Emy Berg. Introdúcese a ligazón directa ao <i>tweet</i>. • Ofrecense as mensaxes de compañeiros de profesión do actor nas que apoian a Chris Pratt publicamente. • Remátase a noticia aludindo a que o actor non se pronunciou ao respecto polas súas redes sociais.
La Razon	“Piden cancelar a Chris Pratt por non acudir ao evento de Biden e compáranlo con Trump”	• No título empregan o termo <i>cancelar</i>. • Explican como a ausencia de Chris Pratt ao evento político a favor de Joe Biden está causando reacción en redes sociais. • Introducen algúns comentarios en contra do actor. • Acto seguido agregan o apoio público que algúns compañeiros seus transmitiron a través das súas redes sociais.

Fonte: elaboración propia.

Táboa 35: Cobertura mediática do terceiro momento polémico en redes sociais relacionado con Chris Pratt

Terceiro momento: Publicación en Instagram coa que Chris Pratt felicita o aniversario á súa esposa dedicándolle unhas palabras. Os seguidores do actor interpretaron a expresión “unha filla preciosa e sa” como unha desafortunada comparación con respecto ao seu fillo prematuro Jack.		
Nome do medio	Titular	Puntos significativos da noticia
Vanitatis	“As redes sociais explotan contra Chris Pratt tras eloxiar á súa muller pola súa filla "sá"”	• Comeza cun parágrafo introdutorio sobre o feito de que a felicitación á súa muller polo seu aninovo causou gran reacción. Mencionan tamén que non é a primeira vez que o actor xera controversia nas redes sociais. • Introdúcese un fragmento das palabras de Chris Pratt cara a súa muller. Entre elas están as que foron o obxecto da polémica. • Introdúcese unha ligazón directa á correspondente publicación de Instagram. • Alúdese a que en redes sociais se pediu que o actor fora <i>cancelado</i>. Do mesmo xeito, introducen o concepto de <i>cultura da cancelación</i> e agregan exemplos de famosos que tamén sufriron as consecuencias da <i>cancelación</i>, como J.K. Rowling ou Woody Allen.

		• Acábase a noticia poñendo en contexto o motivo polo que as redes sociais interpretaron negativamente as palabras de Chris Pratt. Neste sentido, explican que coa súa anterior parella, Anna Faris, tivo un fillo que naceu prematuro e con problemas de saúde. Ante isto a expresión “filla sá” na súa dedicatoria foi vista como unha desafortunada comparación con respecto ao seu fillo Jack.
El Tiempo	“Piden 'cancelar' a Chris Pratt por publicación sobre a súa esposa e o seu bebé”	• No titular empregan o termo <i>cancelar</i>. • Ofrecen un contexto do sucedido transcribindo fragmentos das palabras que compoñen a dedicatoria. • Introdúcese a ligazón a unha publicación da anterior parella do actor, Anna Faris. En concreto, compártese a publicación que compartiu para expresar as circunstancias do seu fillo Jack. • Ofrécese tamén unha transcripción das palabras de Anna Faris coas que explica os problemas do nacemento prematuro do seu fillo en común con Jack. • Acábase a noticia engadindo comentarios de usuarios que reaccionaron negativamente.
La Vanguardia	“As redes cancelan a Chris Pratt por un comentario sobre a saúde do seu fillo”	• No titular empregan o termo <i>cancelan</i>. • Contextualizan sobre o sucedido e simultaneamente ofrecen fotografías de Chris Pratt coa súa anterior muller e a súa actual esposa. • Acábase a noticia coa ligazón á publicación de Instagram do actor que causou a polémica.
As	“As redes estallan contra Chris Pratt pola súa mensaxe sobre a saúde do seu fillo con Anna Faris”	• No subtítulo alúdese á idea de que non é a primeira vez que o actor está involucrado nunha polémica en redes sociais. • Ofrécese unha explicación sobre o acontecido coa correspondente ligazón á publicación obxecto da polémica. • A continuación, introducen o seguinte ladiño: “O seu fillo Jack naceu con problemas de saúde”. Tras el agregan capturas de noticias e de <i>tweets</i> que explican os problemas de saúde cos que naceu o fillo de Chris Pratt e Anna Faris, • O último dos <i>tweets</i> que introducen contén fotografías do seu fillo Jack.

Fonte: elaboración propia.

6.2. Resultados do conxunto da *cultura da cancelación*

6.2.1. Valorar a calidade do debate público en redes sociais

Para valorar a calidade do debate público en redes sociais en relación aos efectos da *cultura da cancelación* debemos partir da caracterización das propias redes sociais. No marco teórico desta investigación aludiuse a como o espazo público físico e clásico *habermasiano* se trasladou ao mundo dixital rompendo co monopolio dos medios de comunicación tradicionais dos fluxos comunicativos. Ante a dimensión que adquiriron as redes sociais, Elena de la Vara, graduada en Dereito e letrada da administración de Xustiza, ademais de ser a vicepresidenta da Red Feminista de Albacete, afirma que as redes sociais “convertéronse nun gran poder social como antes o eran os xornais”, ata o punto de chegar a constituírse como o quinto poder, tras os tres de Montesquieu e o cuarto dos medios de comunicación.

Ese novo espazo público foi caracterizado por Byung-Chul Han na obra *No exame* (2014), referenciada anteriormente. Entre as propiedades que figuran no ámbito dixital, o filósofo salienta a palpable vixencia do anonimato. Agustín Godás Otero, doutor pola Universidade de Santiago de Compostela e pertencente ao departamento de Psicoloxía Social, Básica e Metodoloxía, expresa que demanda, en moitas ocasións, unha maior autoría daqueles usuarios que intentan desenvolver debates nas redes sociais. “(...) é saber quen está falando para decidir se o incorporo ao meu sistema de opinións ou ás miñas actitudes a longo prazo. E iso é o que me fai desconfiar un pouco, a ausencia da autoría, o anonimato exactamente”, expresa Godás. Nesta liña, José Manuel Sabucedo, psicólogo social español e catedrático da Universidade de Santiago de Compostela, pon sobre a mesa unha segunda dimensión do anonimato: “Fai anos sabíamos quen estaba detrás de cada medio de comunicación e que intereses representaba. Hoxe non temos idea de quen está detrás das redes”.

Polo seu lado, Paulo Carlos López López, doutor pola Universidade de Santiago de Compostela e pertencente ao departamento de Ciencia Política e Socioloxía, ademais de presidente de ICOMTA, na liña do anterior expón que outra das cuestións que opera no mundo dixital “é como se estrutura intrinsecamente, dende o punto de vista funcional, a propia rede social”, o algoritmo. O doutor comparte que un dos traballos de investigación nos que traballa actualmente versa sobre como se constrúe a polarización tomando como referencia a análise de varias eleccións presidenciais latinoamericanas. “A polarización é un fenómeno que existe en redes e que moitas veces se discute sobre se é un fenómeno construído ou un fenómeno natural da propia rede social. As conclusións que nós levamos a cabo expresaban que a polarización ten un compoñente intrínseco á propia rede social (...). E isto, reabre un vello debate sobre a caixa negra do algoritmo, que aínda está sen resolver; non sabemos aínda como funciona nin como opera o algoritmo”, explica o doutor.

Outra das características das redes sociais de capital importancia, e que vai da man do exposto anteriormente, son as pertenzas dos grupos, das comunidades dixitais ou das chamadas cámaras de eco. “Nós somos o que pensamos e o que cremos. Como somos o que pensamos e o que cremos imos ser moi resistentes a someternos a outro tipo de crenzas e, sobre todo, a admitilas. E, tamén, por unha razón moi elemental: o ser humano constrúese a partir da nosa pertenza grupal”, explica Sabucedo respecto a como a autoestima se compón pola identidade individual e, tamén, pola pertenza ao grupo. “Entón, se eu pertenzo a un grupo e observo a outro grupo que rexeita as miñas crenzas, síntome rexeitado na miña pertenza grupal e na miña identidade persoal. As consecuencias vémolas no que está ocorrendo agora: (...) unha simplificación da vida, un reforzamento do sesgo de confirmación, unha polarización e un intento de eliminar ao outro”, continúa expoñendo Sabucedo. Introducíndonos máis nos grupos no espazo

dixital, López agrega que “as comunidades dixitais artículanse como compartimentos estancos, que se chaman cámaras de eco, e cada cámara de eco ten as súas regras, os seus códigos e as súas verdades universais. As persoas que operan nesas cámaras teñen que, por unha banda, asumir que teñen que estar sempre coa opinión maioritaria ou senón serán excluídos e illados”.

Estas últimas palabras lévanos a unha última cuestión que destacamos nesta investigación dentro da configuración das redes sociais, que é a tese da *espiral do silencio* de Elisabeth Noëlle-Neumann, que foi exposta no propio marco teórico. Na liña da teorización de Noëlle-Neumann, Sabucedo expón que a tendencia da *espiral do silencio* “existe agora potenciada, pero é un principio que existiu sempre. (...) Nós necesitamos ser aceptados polo noso grupo; fóra do grupo non é que se viva mal, é que non se vive”. Así, Godás, agrega que “as redes sociais se prestan moito a castigar a aquelas persoas que non expoñen o que ti pensas”. Para reforzar esta idea, López expresa que a *espiral do silencio* opera nas redes sociais nunha dobre dimensión. “En primeiro lugar, aparece nunha sorte de auto-censura; nós publicamos como persoas individuais aquelas cousas que entendemos que van ter unha certa aceptación. (...) Nós á hora de emitir unha publicación non estamos pensando que queremos dicir, estamos pensando como esa publicación se vai a adaptar aos gustos da nosa comunidade dixital”, explica López. “En segundo lugar, cando publicamos e recibimos unha serie de comentarios negativos, tendemos tamén a borrar as mensaxes e a eliminarnos as contas. (...) Por isto entendo que esta teoría é perfectamente aplicable ao contexto dixital nesa dobre dimensión e que non estamos libres de vivir nunha sociedade autoritaria que ao final constrúe dinámicas de opinión publicada que tamén teñen a súa vixencia nas redes sociais. O politicamente correcto tamén existe en redes. Existe o politicamente correcto en todas as comunidades dixitais”, continúa expoñendo López.

Por estas cuestións e nesta dirección, Fernando Vallespín Oña, profesor universitario e politicólogo español que presidiu o Centro de Investigacións Sociolóxicas entre 2004 e 2008, afirma que o actual debate público non está dirixido ao entendemento. “No presuposto *habermasiano* cando alguén quere entenderse coa outra persoa trata de buscar ese entendemento seleccionando puntos en común, escoitando cales son os argumentos do outro, tratando de contradicilos. E eu creo que o que hai é un espazo público, sobre todo, reactivo; que un reacciona fronte a unha noticia ou un reacciona fronte a un posicionamento do outro”, expón Vallespín. “E un debate reactivo non é un debate argumentativo; senón que é un debate onde alguén simplemente valora negativamente o que un axente político dixo e hai todo un enxame que se amosa de acordo e un enxame contrario que se amosa en desacordo. (...) Pero non hai unha conversación propiamente dita”. De la Vara, a estas liñas, agrega: “É o efecto do grupo, todos xuntos contra ti, de forma irracional (...). É fanatismo. Discurso de odio de verdade para perseguir ao que pensa de forma diferente (...). E paréceme perigoso para calquera sociedade sa e democrática”. Deste xeito, “o debate consiste, por chamalo dalgunha maneira, en ver quen insulta e quen utiliza a expresión máis potente para desacreditar á fonte. (...) Isto estúdase moito en psicoloxía e tamén en relación aos medios de comunicación; se ti desacreditas á fonte, a mensaxe perde impacto”, explica Sabucedo para reforzar esta cuestión.

Rematando coa análise do debate público en redes sociais, López expón que as redes sociais democratizaron a vida política e o debate público dende unha perspectiva formal. “Pero temos que concretar ata que punto ten efectos esa capacidade de expresarse libremente. E aquí introduce un concepto que é o establecemento inverso da axenda, que está determinado por Andreu Casero-Ripollés, no ano 2014 e que nos di que a capacidade de introducir temas de debate público por parte da cidadanía é limitada. É limitada porque existe unha primacía de fluxos verticais de información que significa que as redes sociais

seguen estando totalmente controladas pola cualición entre medios de comunicación-partidos políticos”, expón López. Continúa explicando que hai excepcións, como poden ser os movementos que aparecen descritos en *Redes de indignación e esperanza: os movementos sociais na era de internet* por Manuel Castells no ano 2012. “Pero se facemos un bosquejo de cales son os temas de debate nas redes sociais, indo nada máis ao *trending topic* de Twitter, (...) vemos que todos derivan do que son os medios de comunicación tradicionais ou derivan de temas inducidos ou formulados polo que son os medios”, continúa declarando López. Nesta liña, De la Vara agrega que nas redes sociais se producen moitos debates pero estes están enmarcados dentro dun determinado sistema e este busca o seu beneficio económico e salvagardar os poderes hexemónicos. “Trátase de branquear o discurso, de facelo máis amable, pero non se trata de facer un cambio real das circunstancias das persoas”, afirma De la Vara. Deste xeito, “as redes sociais democratizan formalmente pero as estruturas de poder seguen sendo as mesmas e a capacidade de introducir novos temas está limitada e iso evidentemente ten as súas consecuencias no debate público, no debate político. Vivimos mellor que fai 30 anos á hora de debater, á hora de expoñer, á hora de ser capaces de construír unha democracia máis deliberativa? Póño en dúbida”, acaba preguntándose López.

6.2.2. Identificar os temas que son susceptibles de *cultura da cancelación*

Para poder identificar cales son os temas susceptibles de *cultura da cancelación* é preciso saber o contexto espacial e temporal do que se parte. “Nos anos 40, 50 e 60 do século XX, había certos temas que vertebraban o espazo do debate político, eran os que se chamaban “temas materiais” ou de carácter estrutural. (...) Viñan determinados pola condición de clase, pola condición económica, pola condición relixiosa e por unhas condicións que, ao final, estableceron a competición política dende despois da II Guerra Mundial. Eran aqueles temas os que provocaban exclusión, os que provocaban a

determinación de quen son os bos e quen son os malos (...) ou quen está dentro do consenso ou quen está fóra do consenso”, explica e contextualiza López.

Aludindo á pirámide de Maslow, unha teoría psicolóxica proposta por Abraham Maslow en *Unha teoría sobre a motivación humana* (1943), López explica que “cando ti tes cubertas as túas necesidades básicas (...), os aspectos materiais máis básicos, o debate político non se establece sobre estas cuestións senón que se establece sobre outros debates que teñen que ver máis coa auto-realización. E como nas sociedades occidentalizadas europeas temos as necesidades básicas cubertas, trasladamos a competición política a aqueles aspectos que teñen que ver máis coa moralidade, o súper-estrutural, o pos-material, que hexemonizan o debate político e (...) onde se xeran as exclusións”, continúa desenvolvendo López.

Nesta liña, Vallespín expresa que “os temas clásicos son o racismo e o sexismo”. Concretando máis sobre esta idea, Vallespín pon sobre a mesa a substancial reacción que está provocando a Lei Orgánica 10/2022, do 6 de setembro, de garantía integral da liberdade sexual (ou comunmente coñecida como a *lei do só si é si*) ou a Lei 4/2023, do 28 de febreiro, para a igualdade real e efectiva das persoas trans e para a garantía dos dereitos das persoas LGTBI. “Son un bo exemplo porque hai moita xente que é de esquerdas que apoia este goberno pero que niso non está de acordo, entón é moi cautelosa á hora de establecer as súas críticas para que no poidan interpretarse como que están do lado da dereita”, declara Vallespín. Polo seu lado, Sabucedo, matiza que os temas que poden derivar na *cultura da cancelación* dependen daqueles que sexan os máis relevantes para cada grupo. A continuación, ofrece unha identificación expresando que os temas ideolóxicos, no sentido máis amplo, xunto coas identidades, son de capital importancia na actualidade.

6.2.3. Valorar a *cultura da cancelación* con perspectiva de xénero

López comeza explicando que “a sociedade patriarcal está sustentada sobre o que son os aspectos de dominación, dende a dimensión máis simbólica á dimensión máis material. E isto evidentemente ten o seu traslado a todos os espazos e todos os ámbitos da vida, dende as redes sociais a todo tipo de espectáculos”. Secundando esta idea, De la Vara matiza que “vivimos (...) nunha sociedade profundamente misóxina e que unha muller estea falando, xa non gusta. Que estea onde non ten que estar, non gusta nada. Que diga cousas que, ademais, non gustan, gusta aínda menos que si o di un home. Ademais está esta idea de, no só que a muller non guste, senón que atenta contra certos valores masculinos, contra o propio ego masculino en certos casos”.

Polo seu lado, Godás declara que o conxunto da sociedade “segue castigando o excesivo protagonismo da muller (...). Mentres que o do home, non é criticable. As meteduras de pata, as saídas de ton, as borracheiras, os comentarios,... son moito máis castigados nunha muller que nun home”. Ante todas estas exposicións, Vallespín reforza tamén esta idea apoiando que “as mulleres sempre están nunha situación de maior debilidade”. Non obstante, Sabucedo afirma que esta dinámica non é un fenómeno exclusivo das redes sociais, elas “reflicten o que ocorre na realidade”.

En contraposición a esta liña, López pon sobre a mesa unha reivindicación necesaria sobre un aspecto altamente positivo que trouxo o espazo dixital para a cuestión da perspectiva de xénero. “Antes daba unha visión negativa de que as redes non promovían o debate político, o debate público. Pero quero dar agora unha visión positiva de como as redes sociais foron capaces de xerar mecanismos de organización e de resistencia por parte das mulleres e isto tamén ten, evidentemente, consecuencias na cultura da cancelación e consecuencias directas nos mecanismos de resistencias”, expón López. Referenciando, de novo a Manuel Castells e a toda a súa análise, investigación e teoría na obra *Redes de*

indignación e esperanza: os movementos sociais na era de internet (2012), López continúa desenvolven a reivindicación aportada facendo fincapé en como dende o ano 2010 se veñen formando movementos grazas ás fortes redes que se crean no espazo dixital e que permiten unha mobilización. “Estamos no último movemento das mulleres; seguen sufrindo violencia tamén en redes, pero tamén as redes de solidariedade e esperanza permiten un modelo de organización que mellora notablemente non só aspectos como a sororidade, senón tamén os mecanismos de solidariedade e mecanismos tamén de axuda directa, (...) séntense co-partícipes dunha comunidade onde existen outras mulleres que sofren coma elas. E isto evidentemente temos que resaltalo como un aspecto de carácter positivo”, afirma López.

Ante a pregunta de se se debe valor a *cultura da cancelación* con perspectiva de xénero, Sabucedo expresa que é “fundamental introducir en todas estas cuestións a perspectiva de xénero. (...) amosando as formas sutís e, ás veces, non tanto, que manifestan que segue existindo un problema social que aínda non está solucionado”. Desenvolvendo esta concepción, Sabucedo pon sobre a mesa a importancia da actual conciencia social e da necesidade de problematizar cuestións que antes non o eran. “O primeiro paso para que poida cambiar algo é problematizalo. O problema do home e da muller non é un problema persoal entre eles, é un problema social. A partir diso pódese debater socialmente e cando se abre o debate, pódese solucionar. O problema é cando iso non existe como problema”.

Recollendo todas estas ideas e exposicións en relación á análise da *cultura da cancelación* con perspectiva de xénero, López expresa o seguinte: “(...) vivimos nunha sociedade que está sustentada sobre esas bases e evidentemente todos os espazos públicos no sentido *habermasiano* reproducen as estruturas de poder dominante e pódense ver na cultura da cancelación e (...) noutros aspectos”.

A continuación ofrécese unha táboa cos contidos que dan resposta aos tres obxectivos anteriores enmarcados nos resultados do conxunto da *cultura da cancelación*.

Táboa 36: Análise da valoración da calidade do debate público en redes sociais

Valorar a calidade do debate público en redes sociais
• As redes sociais constitúense como o quinto poder tras os tres de Montesquieu e o cuarto dos medios de comunicación. • Hai unha vixencia do anonimato nas redes sociais en tres vertentes: nos usuarios que participan nos debates, nos propietarios das redes sociais e en quen está detrás do funcionamento do algoritmo. • A polarización é unha compoñente intrínseca do funcionamento e estrutura das redes sociais. • Os usuarios nas redes sociais pertencen a comunidades dixitais ou cámaras de eco. Dentro delas hai unhas opinións maioritarias e outras non tan apoiadas que poden derivar en illamento. • As redes sociais tenden a castigar as opinións disidentes. • Hai unha tendencia a reproducir a <i>espiral do silencio</i> de Elisabeth Noëlle-Neumann nunha dobre dimensión: nunha censura do propio individuo, auto-censura; e na tendencia a eliminar comentarios e contas nas redes sociais tras observar unha reacción negativa (censura). • Fronte á argumentación, o debate actual en redes sociais é, sobre todo, reactivo, co predominio da irracionalidade e da dinámica de desacreditar ao outro, non de enténdelo. • Internet e as redes sociais democratizaron e abriron o debate público e político formalmente. Materialmente os debates son controlados aínda polos grandes medios de comunicación tradicionais e a capacidade de introducir temas por parte dos usuarios, é limitada, como recolle Andreu Casero-Ripollés co establecemento inverso da axenda.

Fonte: elaboración propia coa información dos expertos entrevistados.

Táboa 37: Identificación dos temas que son susceptibles de derivar en *cultura da cancelación*

Identificar os temas que son susceptibles de <i>cultura da cancelación</i>
• Debido aos avances sociais e materiais dos últimos anos, fronte aos debates que acontecían nos 40, 50 e 60 arredor de cuestións estruturais e materiais, actualmente os debates públicos son sobre aspectos morais, súper-estruturais e pos-materiais. Son os temas non-materiais os que xeran, por conseguinte, exclusión no marco occidental. • Os temas que provocan <i>cultura da cancelación</i> dependen, por outro lado, de que temas son importantes para cada comunidade virtual ou cámara de eco. • As ideoloxías no sentido amplo, xunto coa cuestión das identidades, son temas altamente presentes no debate público actual. • Os temas clásicos son o racismo e o sexismo.

Fonte: elaboración propia coa información dos expertos entrevistados.

Táboa 38: Aplicación da perspectiva de xénero na *cultura da cancelación*

Valorar a <i>cultura da cancelación</i> con perspectiva de xénero
• A discriminación da muller non é algo exclusivo das redes sociais. • A sociedade na que vivimos está asentada sobre bases de poder e dominancia que se trasladan ao espazo dixital. • Nas redes sociais vese, tamén, a molestia que causa o protagonismo das mulleres. • A introdución da perspectiva de xénero na análise da <i>cultura da cancelación</i> é fundamental por tratarse dun problema social, non concreto nin persoal, e por ser unha cuestión transversal. • Existen, pola contra, evidencias positivas de como as redes sociais permitiron mobilizar e loitar ás mulleres. Manuel Castells en <i>Redes de indignación e esperanza: os movementos sociais na era de internet</i> (2012) recolle como se crean estas resistencias no dixital.

Fonte: elaboración propia coa información dos expertos entrevistados.

7. Conclusións

As redes sociais supuxeron un cambio de paradigma na comunicación do conxunto da sociedade. Os medios de comunicación tradicionais perderon o monopolio dos fluxos de comunicación como consecuencia da irrupción das redes sociais, que outorgaron aos usuarios das mesmas a capacidade de ser consumidores e creadores de contidos ao mesmo tempo. O poder e relevancia do mundo dixital acadou tal peso que o espazo público *habermasiano* se trasladou ás redes sociais e, por conseguinte, o debate público está enmarcado en internet. Con todo, fenómenos como a *desinformación*, as *fake news* ou a *posverdade*, así como fenómenos derivados da propia estrutura das redes sociais, como poden ser as cámaras de eco, a polarización que trae o funcionamento do algoritmo ou o reforzamento do sesgo cognitivo, traen como consecuencia a chamada *cultura da cancelación*. Lonxe de ser un fenómeno moderno, o rexeitamento cara a opinións disidentes, existiu dende sempre, mais as redes sociais potencian estas dinámicas evidenciando a vixencia das teorías de comunicación clásica no espazo dixital. Tras a análise dos cinco casos de persoas públicas enmarcadas na *cultura da cancelación*, xunto coa aportación dos expertos entrevistados, quedan acadados tanto o obxectivo xeral como os obxectivos específicos.

O obxectivo xeral era analizar como se materializa a *cultura da cancelación* nas redes sociais e nas súas rutinas de publicación e os obxectivos específicos eran os cinco seguintes: OE1) Explorar os motivos da *cultura da cancelación*; OE2) Cuantificar o número de seguidores en redes sociais das persoas implicadas na *cultura da cancelación*; OE3) Analizar as consecuencias da *cultura da cancelación* en canto á súa actividade en redes sociais; OE4) Cuantificar os distintos indicadores de participación nas redes sociais do feito obxecto da *cultura da cancelación*; e OE5) Examinar o papel dos medios de comunicación na *cultura da cancelación* en redes sociais. Estes cinco obxectivos

específicos aplicáronse aos cinco casos representativos que foron obxecto de análise da presente investigación: J.K. Rowling, Sindy Takanashy, *Estirando el chicle*, Justin Timberlake e Chris Pratt. Por outro lado, tras o estudo e obtención de resultados dos cinco casos había sobre a mesa tres obxectivos enmarcados no conxunto do fenómeno da *cultura da cancelación*: OE6) Valorar a calidade do debate público en redes sociais; OE7) Identificar os temas que son susceptibles de derivar na *cultura da cancelación*; e OE8) Valorar a *cultura da cancelación* con perspectiva de xénero. A continuación concrétanse os resultados acadados.

7.1. Conclusións dos resultados dos casos analizados

7.1.1. J.K. Rowling

7.1.1.1. Explorar os motivos da cancelación

Como se observa, os primeiros obxectivos estiveron centrados na análise do caso de J.K. Rowling. O resultado acadado respecto ao OE1, este foi conseguido mediante a sondaxe das redes sociais de J.K. Rowling, en concreto da súa conta de Twitter, e mediante a exploración dos principais medios de comunicación dixitais. O fenómeno da *cultura da cancelación* no que estivo enmarcado J.K. Rowling está comprendido entre o 19 de decembro de 2019 e o 21 de novembro de 2021. O motivo principal polo que a autora de *Harry Potter* estivo no punto de mira reside na suposta incompatibilidade teórica entre dous sectores do feminismo: o feminismo radical ou *RadFem*, que formula que o patriarcado é o principal sistema de opresión, interpretado en termos de homes sobre mulleres, e que considera o sexo como unha realidade material observable e o xénero como unha construción social que debe abolirse para acabar coa opresión das mulleres e conseguir, así, a consecución da igualdade real entre homes e mulleres; e o feminismo transxénero ou transfeminismo, que pon sobre a mesa un punto de inflexión no concepto de xénero e escapa da visión determinista de que dun sexo se pertence a un xénero

concreto. A disputa sobre esta cuestión materializouse nunha serie de *tweets* e entradas no blog persoal de J.K. Rowling e nas posteriores reaccións das comunidades de usuarios en redes sociais (ver *Táboa 1*). A autora amosou o seu apoio público á investigadora Maya Forstater, que perdeu o seu traballo por afirmar que as persoas non poden cambiar de sexo biolóxico; expresou o seu escepticismo ante a expresión “persoas que menstrúan”; publica unha extensa entrada no seu blog persoal na que transmite como se sente ante as reaccións negativas que está recibindo e explica os motivos polos cales fala sobre a cuestión do sexo e do xénero; firmase a coñecida carta asinada por máis de 150 intelectuais, entre os que figura J.K. Rowling, en contra da *cultura da cancelación*; outras 58 personalidades británicas expresan o apoio público á autora; sucédense campañas de acoso en Twitter baixo a etiqueta *#RIPJKRowling* e chéganse a difundir en redes sociais fotografías do domicilio da escritora. En definitiva, todas estas publicacións enmárcanse na escisión do movemento feminista entre os sectores radical e transfeminista.

7.1.1.2. Cuantificar o número de seguidores en redes sociais das persoas implicadas na *cultura da cancelación*

No OE2, no referido ao caso de J.K. Rowling, o resultado foi acadado mediante a consulta dos datos dos usuarios extraídos da plataforma de auditoría en redes *Social Media Audit*, unha ferramenta que permite analizar as analíticas de diversos indicadores, como pode ser o número de seguidores. Os datos recollidos están enmarcados entre o 19 de decembro de 2019 e o 22 de novembro de 2021 (ver *Gráfico 1*) e pasaron de ser 14.645.516 a 13.978.173 seguidores, é dicir, baixou o número de usuarios que seguían a J.K. Rowling en Twitter, e, por conseguinte, obsérvase como a *cultura da cancelación* ten o seu impacto na perda de apoio á escritora.

7.1.1.3. Analizar as consecuencias da *cultura da cancelación* en canto á súa actividade en redes sociais

Seguindo con J.K. Rowling, para acadar o OE3, empregouse a ferramenta *Wayback Machine*, unha base de datos que contén copias dunha gran cantidade de páxinas de Internet. Este servizo permite consultar a historia ou modificacións das páxinas a través do tempo. Grazas a esta ferramenta puidemos analizar o *timeline* da conta de Twitter de J.K. Rowling nas cinco datas máis significativas da problemática que tivo a escritora e para poder observar posibles impactos, analizáronse concretamente os sete días posteriores de cada unha destas datas. Os resultados (ver *Táboas 2, 3, 4, 5, e 6*) permiten observar que a actividade en Twitter, neste caso, de J.K. Rowling no período temporal destacado para esta investigación, versa sobre dous tipos de contidos: ou publicar fotografías dos regalos que os seus seguidores lle dan e que se pode observar nos 65 *tweets* que publicou o 6 de xuño de 2020 ou os 20 *tweets* do día 16 dese mesmo mes (ver *Táboa 3*); ou en expresar ou compartir información sobre a cuestión do sexo e do xénero en relación coa loita feminista, como se pode ver no *tweet* do 19 de decembro de 2019 (ver *Táboa 2*) no que apoia publicamente á investigadora Maya Forstater ou o *tweet* do 10 de xuño de 2020 (ver *Táboa 3*) no que fixa a ligazón da súa entrada do blog persoal. Debido a estes dous usos xeralizados de J.K. Rowling da súa conta de Twitter, prescindindo de usar a súa rede social para, por exemplo, desenvolver unha intensa actividade como podería ser a propia dun *influencer*, o impacto da *cultura da cancelación* en canto á súa actividade en internet, non é tan palpable. Obsérvanse os efectos, non obstante, nesa extensa entrada no seu blog persoal tras as reaccións negativas que recibiu ou na inactividade que se deu do 27 de agosto de 2020 ao 3 de setembro de 2020 (ver *Táboa 5*) que se corresponde co período da cuarta data sinalada nesta investigación.

7.1.1.4. Cuantificar os distintos indicadores de participación nas redes sociais do feito obxecto da *cultura da cancelación*

Para o OE4, recolléronse os datos dos principais *tweets* enmarcados na polémica, das súas datas e do reconto dos seus correspondentes *likes*, *retweets* e comentarios (ver *Táboa 7*). Obsérvase unha diferenza substancial do impacto que tiveron as mensaxes: o *tweet* co que comezou toda a controversia, datado do 19 de decembro de 2019 conta con 283,3 mil *likes*, 76 mil *retweets* e 37,3 mil comentarios. O *tweet* do 6 de xuño de 2020 conta con 81,6 mil *likes*, 10,8 mil *retweets* e 34,3 mil comentarios. Destacamos tamén o *tweet* do 28 de agosto de 2020 que conta con 31,6 mil *likes*, 2.548 *retweets* e 316 comentarios. Pódese reparar o diferente impacto que tiveron as mencionadas publicacións, tendo un maior número de indicadores os primeiros *tweets* e contando con menos repercusión as mensaxes do ano seguinte que poden atopar explicación na progresiva perda de seguidores coa contou a conta de Twitter de J.K. Rowling.

7.1.1.5. Examinar o papel dos medios de comunicación na *cultura da cancelación* en redes sociais

En último lugar, abordando o OE5, recolleuse a cobertura mediática das catro datas máis sinaladas da polémica da escritora de *Harry Potter*. A análise consistiu en recoller as catro primeiras noticias das datas salientadas que aparecen no buscador de Google, os seus titulares e os puntos significativos dos corpos das noticias (ver *Táboas 8, 9, 10 e 11*). Tras analizar 16 noticias do conxunto das catro datas destacadas, obsérvase, con carácter xeral que todos os medios de comunicación abordan a cuestión dun xeito semellante: describen e explican para contextualizar o feito acontecido, ofrecen ligazóns directas dos *tweets* de J.K. Rowling, agregan tamén transcricións das súas mensaxes e inclúen expresións como “tachada de transfóbica”, “TERF” ou “tweet transfóbico”. Así mesmo, incorporan comentarios de usuarios que reaccionan de xeito negativo ante as opinións da autora.

7.1.2. Sindy Takanashi

7.1.2.1. Explorar os motivos da cancelación

O segundo caso analizado co se pretendeu acadar tamén os cinco obxectivos específicos foi a *influencer* e activista feminista Sindy Takanashi. Deste xeito, os resultados que se obtiveron con respecto ao OE1, están comprendidos entre o 21 de xuño de 2022 e o 12 de abril de 2023 (ver *Táboa 12*). O motivo polo que a *influencer* foi obxecto de disputa social reside, novamente, na loita feminista. A este respecto, debemos mencionar que a polémica que Sindy Takanashi comezou a protagonizar ten o seu inicio no ano 2021, cando expresou publicamente o seu apoio á lactancia materna reivindicando que había pouca investigación sobre o tema. Porén, non incluímos esta data na investigación porque non atopamos para esta investigación un rexistro nas redes sociais da *influencer* sobre o tema xa que os medios de comunicación que cubriron este feito introducen ligazóns que notifican que a publicación xa non existe. A ausencia de datos, neste caso, é un dato moi significativo.

Seguindo coa polémica na que está enmarcada Sindy Takanashi, e aludindo ás datas sinaladas nesta investigación, a problemática da loita feminista materializouse no caso da *influencer*, en primeiro lugar, na entrevista da Temporada 6 do programa *Las Uñas de Flooxer* á actriz, *influencer* e activista Jedet, que data do 21 de xuño de 2022. Nunha conversa dunha hora faláron de diversos temas pero o que foi obxecto de controversia foi tratar a desconformidade coa actual lei trans de España. A segunda data sinalada é o 11 de novembro de 2022, na que Sindy Takanashi emite un comunicado a través das súas historia de Instagram (ver *Imaxes 1 e 2*) que, tras moita presión e reacción negativa en redes sociais, deixa o mundo de internet. Deste xeito, as súas redes sociais estarán inactivas durante 56 días. E, en último lugar, con respecto ao terceiro momento destacado, que data do 12 de abril de 2023, sucede que, tras publicar a entrevista que Takanashi

realiza á ministra de Igualdade Irene Montero para o seu podcast *Queridas Hermanas*, a *influencer* volveu a recibir reaccións negativas por expresar a súa desconformidade coa actual lei trans e acabou borrando a súa conta de Twitter ás poucas horas de publicarse a entrevista.

7.1.2.2. Cuantificar o número de seguidores en redes sociais das persoas implicadas na cultura da cancelación

Continuando coas conclusións, no referido ao OE2, debemos comezar comentando unha cuestión de especial relevancia para esta investigación. Nun primeiro momento tíñase a intención de analizar o número de seguidores da súa conta de Twitter, mais no momento de realizar esta análise, a 15 de abril de 2023, atopouse a circunstancia de que días antes, Sindy Takanashi borrara a súa conta de Twitter. Como se comentou, este feito ten a súa explicación na reacción negativa que a *influencer* recibiu tras a entrevista á ministra de Igualdade, Irene Montero. Partindo disto, e para aproximarnos ao obxectivo de cuantificar o número de seguidores en redes sociais e poder observar que impacto ten a *cultura da cancelación* nesta liña, procedeuse a observar a evolución dos mesmos na conta de Instagram de Takanashi. Empregouse a información extraída da plataforma *Social Blade*, un sitio web que rastrea estatísticas e análises de redes sociais, outorgando datos de indicadores como seguidores e contas seguidas. Así, o período comprendido da observación está entre o mes de xuño de 2022 e o mes de abril de 2023 (ver *Gráfico 2*). Pódese observar como o número de seguidores descendeu ata finais do mes de xuño do ano pasado pero, porén, a partir de xullo de 2022, prodúcese unha subida moi abrupta de seguidores, e a partir de setembro de 2022, o número de seguidores estáncase. Neste caso, o impacto da *cultura da cancelación* non se observa tan facilmente coa evolución do número de seguidores.

7.1.2.3. Analizar as consecuencias da *cultura da cancelación* en canto á súa actividade en redes sociais

Para acadar o OE3 fíxose unha sondaxe das súas redes sociais con respecto aos tres momentos destacados nesta investigación. O primeiro momento destacado correspóndese coa publicación da entrevista da actriz Jedet no programa *Las Uñas* da plataforma *Flooxer*, que se publicou o 21 de xuño de 2022. Sindy Takanashi emprega a súa conta de Instagram para divulgar sobre feminismo e para promocionar os seus proxectos noutros espazos. Deste xeito, de entre todas as súas publicacións, 14 delas son promocionando a sexta temporada de *Las Uñas*. Todas as persoas entrevistadas nese programa, que son en total 10, contan cunha publicación na conta de Instagram da *influencer* coa que anuncia aos seus seguidores que a entrevista acababa de ser publicada en *Flooxer* (ver *Táboa 13*). Porén, hai dúas persoas entrevistadas que non contan con dita publicación a modo de promoción, son Paula Gonu e Jedet. Ambas as dúas entrevistas só aparecen promocionadas en dúas publicacións nas que se promociona o conxunto da temporada seis de *Las Uñas*, polo que, ante a reacción negativa que causou a entrevista, a *influencer* acabou borrando a publicación.

Por outro lado, e enmarcado tamén dentro do primeiro momento, debemos mencionar a entrevista que lle fixeron no podcast *Club 113*, publicado o 5 de xullo de 2022. No episodio, que se corresponde co capítulo 18, expresa que está recibindo moitos insultos e acoso por redes sociais pola entrevista de *Flooxer*. Polo lado de Jedet, o 4 de outubro de 2022 tivo unha entrevista no podcast *Animales Humanos* na que expresou tamén todo o acoso que recibira a raíz das súas declaracións na entrevista.

A segunda data sinalada correspóndese co comunicado da *influencer* a través das súas historias de Instagram (ver *Imaxes 1 e 2*) e que tivo lugar o 11 de novembro de 2022. Nel expresa que dende facía dous anos sufría “a maior cancelación” que viviu, tras declarar

que a lactancia materna era pouco investigada. Tamén fai referencia a todos os comentarios negativos que leva recibindo dende a publicación da entrevista con Jedet, así como ás varias ocasións que viu como as empresas rexeitaban traballar con ela. Tras todas esas presións, insultos e acoso por redes sociais, expresou que non podía máis e que pola súa saúde mental, deixaba as redes sociais. As súas contas en redes estarían do 11 de novembro de 2022 ao 4 de xaneiro de 2023 inactivas.

E, en último lugar, o terceiro momento sinalado data do 12 de abril de 2023, cando se publica a entrevista que Takanashi lle realiza á ministra de Igualdade Irene Montero no podcast *Queridas Hermanas*. O episodio causou moita reacción en Twitter, sobre todo pola parte na que ambas intercambian os seus pareceres sobre a actual lei trans en España. A consecuencia inmediata do impacto que tivo a entrevista foi que en menos de 24 horas de publicarse o programa, Sindy Takanashi borra a súa conta de Twitter e varios medios de comunicación recolleron o feito.

7.1.2.4. Cuantificar os distintos indicadores de participación nas redes sociais do feito obxecto da *cultura da cancelación*

Pasando ao OE4, no que respecta ao primeiro momento destacado nesta investigación, a entrevista de Jedet en *Flooxer*, cuantificáronse indicadores dos vídeos de YouTube da canle de *Flooxer* nos que se comparten uns poucos segundos da entrevista e os indicadores das súas publicacións nas que sae a entrevista de Jedet na conta de Instagram de Sindy Takanashi (ver *Táboa 14*). Na canle de YouTube de *Flooxer* hai catro vídeos promocionando a entrevista e obsérvase que o terceiro vídeo conta con máis impacto que o primeiro. Este último ten 16.928 visitas, 81 *me gustas* e 34 comentarios, mentres que o terceiro vídeo conta con 60.333 visitas, 416 *me gustas* e 57 comentarios. O cuarto vídeo ten menos visitas que o terceiro, 55.920 pero conta con máis *me gustas*, 482. Polo que respecta ás dúas publicacións en Instagram nas que aparece promocionada a entrevista de

Jedet con carácter xeral, a segunda conta con máis impacto, posto que ten 15.203 *me gustas* e 210 comentarios, fronte a 8570 *me gustas* e 86 comentarios cos que conta a primeira publicación.

Do segundo momento destacado, que se corresponde co comunicado que emite Sindy Takanashi o 11 de novembro de 2022 a través das historias da súa conta de Instagram (ver *Imaxes 1* e *2*), non temos información sobre indicadores do impacto da publicación, posto que se trata dun formato que se borra ás 24 horas, e, ademais, non atopamos nesta investigación ningún medio de comunicación que cubrira o feito. Porén, o único rexistro que atopamos foi o *tweet* da politicóloga e secretaria de Igualdade das Xuventudes Socialistas de Castela e León, María Aranda, no que expresa o seu desánimo ante a mensaxe na que Sindy Takanashi comunica a súa partida das redes sociais. Este rexistro trátase dunha cuestión anecdótica pero que aínda así aporta unha lixeira información sobre este segundo momento destacado e que se pode ver na *Táboa 15*.

O terceiro e último momento destacado nesta investigación, que está enmarcado na entrevista a Irene Montero que lle realizou a *influencer*, recolléronse os indicadores de participación das catro publicacións que Takanashi ten na súa conta de Instagram promocionando a entrevista e o *tweet* de Irene Montero no que tamén promociona a entrevista. No caso da promoción de Takanashi, podemos observar (ver *Táboa 16*) que a primeira publicación tivo máis impacto que as demais, conta con 18.736 *me gustas* e 822 comentarios, mentres que a última publicación que compartiu conta con 7.852 *me gustas* e 389 comentarios. Pretendeuse coñecer para esta investigación que impacto tiveron os *tweets* de Takanashi en relación á entrevista, pero como xa se expresou, eliminou a súa conta de Twitter. Polo lado da ministra de Igualdade, o seu *tweet* conta con 12.478 *likes* 931 comentarios e 3.612 *retweets*. Do conxunto de publicacións sobre a entrevista, o *tweet* de Montero é o que conta cun maior número de comentarios.

7.1.2.5. Examinar o papel dos medios de comunicación en canto á *cultura da cancelación* en redes sociais

En canto ao OE5, analizouse a cobertura mediática dos tres momentos que destacamos da polémica da *influencer*, pero só se puido materializar a análise no primeiro e terceiro momento, posto que, como expuxemos en liñas anteriores, o comunicado que Takanashi compartiu sobre a súa partida das redes sociais o 11 de novembro de 2022, non foi recollido por ningún medio.

Con respecto ao primeiro momento destacado, obsérvase como, con carácter xeral (ver *Táboa 17*) os medios de comunicación ofrecen unha contextualización da polémica, introducen diferentes ligazóns, como a do vídeo da entrevista do podcast *Club 113*, así como transcricións dalgunhas das declaracións de Sindy Takanashi. Hai especial fincapé nas consecuencias que está tendo a reacción negativa respecto á saúde mental, neste caso de Takanashi e Jedet e destinan un espazo a aportar as desculpas que ambas protagonistas deron tras toda a reacción. Con carácter simbólico, unha das declaracións que inclúen de Jedet é a seguinte: “Por favor, deixádeme un pouco en paz. Xa o aprendín, e non vou falar de nada nunca máis”.

Con respecto ao terceiro momento destacado, que é a eliminación da conta de Twitter de Takanashi tras a entrevista con Irene Montero, con carácter xeral os medios de comunicación ofrecen unha descrición do acontecido, inclúen diferentes ligazóns das publicacións en Instagram de Takanashi, agregan reaccións negativas dalgúns usuarios e introducen expresións como “comentarios transfobos”. En liñas xerais, cobren mediaticamente seguindo a mesma tendencia que no anterior caso.

7.1.3. Estirando el chicle

7.1.3.1. Explorar os motivos da cancelación

Pasando aos obxectivos do terceiro caso, estes estiveron centrados na análise do podcast *Estirando el chicle* conformado polas humoristas Carolina Iglesias e Victoria Martín. En canto ao OE1, estes residen en que ao podcast que presentan, que conta coa bandeira de protección dos dereitos LGTBIQ+, trouxeron como invitadas a Patricia Espejo e a Patricia Sornosa. Esta última é coñecida por ser unha persoa transexcluínite, posto que é autora de comentarios e publicacións, moitas veces agresivos e ferintes cara as persoas non binarias, trans e *queer*. O 10 de agosto as humoristas publican un adianto das próximas persoas entrevistadas e dous días máis tarde, tras a cantidade de comentarios negativos por parte da súa comunidade ante a desconformidade con respecto das súas invitadas, publican un comunicado a través da conta de Twitter de *Estirando el chicle* no que expresan o seu férreo compromiso coa comunidade LGTBIQ+ (ver *Táboa 20*). En definitiva, os motivos polos que as humoristas estiveron inmersas na polémica foi pola invitación dunha persoa que realiza un humor ácido cara as persoas non binarias e que pon sobre a mesa os límites do humor e, sobre todo, o posible tratamento lixeiro do tema das identidades.

7.2.3.2. Cuantificar o número de seguidores en redes sociais das persoas implicadas na cultura da cancelación

En canto ao OE2, este foi acadado mediante os datos extraídos da plataforma *Social Blade*, un sitio web que rastrea estatísticas e análises de redes sociais, outorgando datos de indicadores como seguidores e contas seguidas. Así, ofreceuse unha evolución do número de seguidores da conta de Twitter de *Estirando el chicle* dende o mes de xullo de 2022 ao mes de decembro de 2022. Neste caso, observamos como con carácter xeral o número de seguidores subiu durante o período de tempo destacado, certamente non sempre ao mesmo ritmo, posto que no mes de xullo a subida foi algo máis tímida, pero

no conxunto da evolución os seguidores sempre foron en aumento. A *cultura da cancelación* non se reflectiu, neste caso, con perda de seguidores do podcast *Estirando el chicle*.

7.1.3.3. Analizar as consecuencias da *cultura da cancelación* en canto a súa actividade en redes sociais

Continuando coas conclusións referidas ao OE3, debemos destacar, en primeiro lugar, o comunicado dous días despois por parte da conta de Twitter de *Estirando el chicle*, como as desculpas por parte de Carolina Iglesias e Victoria Martín (ver *Táboa 21*). A primeira publicación pedindo desculpas formalizouse a través da conta de Twitter de *Estirando el chicle* (ver *Imaxe 3*) que data do 12 de agosto de 2022; o segundo comunicado pedindo desculpas veu de Carolina Iglesias a través dunha fotografía e un pé de foto que publicou na súa conta de Instagram o 23 de agosto de 2022. Nel expresa que está vivindo uns días moi duros. E as terceiras desculpas son de Victoria Martín a través das súas historias de Instagram (ver *Imaxe 4*) o 10 de setembro de 2022 e nelas expresa, entre outras cuestións, que nunca recibira tanto odio como nesta ocasión.

Por outro lado, e seguindo coas conclusións respecto ao OE3, debemos comentar que a correspondente entrevista que foi obxecto da polémica, estaba programada para ser publicada na canle de YouTube de *Estirando el chicle* o domingo 14 de agosto de 2022 e no período que se levou a cabo esta investigación, a entrevista non consta na canle do podcast das humoristas.

En último lugar, analizouse o *timeline* da conta de Twitter de *Estirando el chicle* para coñecer o posible impacto da polémica na súa actividade. Así, estudouse o *timeline* dos oito días previos ao día da publicación que causou reacción e dos oito días posteriores, é dicir, do mércores 3 de agosto de 2022 ao mércores 17 de agosto de 2022. Deste xeito,

obsérvase (ver *Táboa 22*) que nese período de tempo só publicaron catro *tweets* e só consta un *retweet*. Mais si debemos sinalar algo simbólico que é que tras o comunicado do 12 de agosto de 2022 pedindo desculpas, a seguinte actividade non é ata o 24 de agosto desde mesmo mes. Conclúese que a ausencia de actividade é debida á reacción negativa da entrevista obxecto da polémica.

7.1.3.4. Cuantificación dos distintos indicadores de participación nas redes sociais do feito obxecto da *cultura da cancelación*

No referido ao OE4, cuantificáronse os dous *tweets* principais da conta de *Estirando el chicle* (ver *Táboa 23*). O primeiro deles é o *tweet* co que comezou a polémica, que versa sobre a promoción da seguinte entrevista e se informa que Patricia Espejo e Patricia Sornosa son as invitadas e conta con menos impacto que o segundo *tweet*, a través do cal as humoristas piden desculpas. A primeira mensaxe de Twitter, que data do 10 de agosto de 2022, conta con 1.780 *likes*, 785 comentarios e 182 *retweets*, mentres que a segunda mensaxe, que data do 12 de agosto de 2022, conta con 6.331 *likes*, 3.010 comentarios e 456 *retweets*. Tamén se ofreceu unha cuantificación dos indicadores da publicación na que Carolina Iglesias pide desculpas, que data do 24 de agosto de 2022. Esa publicación conta con 95.468 *me gustas* e 6.428 comentarios. Por último, gustaríanos indicar que pretendíamos cuantificar tamén os indicadores da correspondente entrevista que foi publicada na canle de YouTube de *Estirando el chicle*, pero foi eliminada, polo que resulta imposible chegar a eses datos.

7.1.3.5. Examinar o papel dos medios de comunicación na *cultura da cancelación* en redes sociais

Para o OE5, analizáronse, pois, as noticias dos catro primeiros medios que aparecen nos resultados das buscas de Google e que están enmarcados no momento en que se publicou

o vídeo promocionando a entrevista do podcast, 10 de agosto de 2022. Deste xeito, con carácter xeral, os medios de comunicación, ademais de ofrecer unha explicación a modo de contexto do acontecido, inclúen tamén ligazóns, como á publicación en Twitter de promoción da entrevista ou as desculpas de Carolina Iglesias a través da súa conta de Instagram. Inclúen maioritariamente comentarios de usuarios que reaccionaron negativamente ao sucedido e empregan expresións como “tránsfoba invitada” ou “o tuit da cómica tránsfoba”. Por outro lado, emprégase o concepto de *cultura da cancelación* por primeira vez e a noticia que dista das demais é a realizada polo xornal *El País*. Trátase dunha noticia extensa na que non só agregan comentarios de detractores e defensores do proceder das humoristas senón que tamén desenvolven que problemáticas se poñen sobre a mesa a raíz deste acontecemento. Entre esas cuestións, explican que está a *cultura da cancelación*.

7.1.4. Justin Timberlake

7.1.4.1. Explorar os motivos da cancelación

O cuarto caso analizado aplicando os cinco obxectivos específicos foi o cantante Justin Timberlake. No referido aos motivos polos cales foi obxecto de polémica, que constitúen o OE1, estes residen, con carácter xeral na distinta repercusión mediática que teñen os homes das mulleres. O 12 de febreiro de 2021 o cantante emite a través da súa conta de Instagram un comunicado expresando as súas desculpas ás cantantes Britney Spears e Janet Jackson. Coa primeira, a coñecida como *princesa do pop*, Timberlake mantivo unha relación de catro anos que foi moi seguida pola comunidade de ambos e polos medios de comunicación. No 2002, tras catro anos, a relación finaliza e se suceden unha serie de circunstancias, como a publicación da canción *Cry Me A River* do cantante, que traen como consecuencia que Spears sexa vista como a vilá que foi infiel na relación e Timberlake como a vítima. Non foi ata o 5 de febreiro de 2021 que, tras varios anos de

investigación, *The New York Times* estrea o documental *Framing Britney Spears*, no que se trata as negativas experiencias que viviu a cantante e co que a sociedade e, sobre todo, Justin Timberlake se decatan da complexa situación e das inxustizas que viviu e vive Spears.

Por outro lado, e tamén a comezos dos 2000, concretamente o 1 de febreiro de 2004, retransmitiuse en directo pola canle de televisión CBS a *Super Bowl XXXVIII*, na cal Janet Jackson e Timberlake interpretaron a canción *Rock Your Body* e ao final da mesma o cantante arráncalle a ela un anaco de tea deixándolle un peito ao descuberto en pleno directo. Pese a que estivese pactada esa forma de proceder, o feito ás veces denominado *Nipplegate* ou *Janetgate*, tivo unha enorme repercusión mediática con consecuencias dispares para ambos cantantes. De xeito simbólico, a Jackson denegóuselle a invitación que xa tiña pactada nos Grammy, mentres que Timberlake si actuaría nesa gala e incluso gañaría durante o evento o galardón a “Mellor interpretación vocal pop masculina”. Case 20 anos máis tarde, o 28 de xaneiro de 2022, publícase o documental *Janet Jackson* para *Lifetime*, no cal a protagonista que lle dá nome fala por primeira vez do sucedido e alega que as reaccións e as repercusións mediáticas foron desproporcionadas.

En conclusión, o 12 de febreiro de 2021, Justin Timberlake pide desculpas publicamente a Britney Spears e a Janet Jackson tras, por un lado, recibir unha gran cantidade de mensaxes negativas e, por outro lado, tras ser consciente de que os medios de comunicación, o conxunto da sociedade e el mesmo, desenvolven un trato diferenciado entre as mulleres e os homes.

7.1.4.2. Cuantificar o número de seguidores en redes sociais das persoas implicadas na cultura da cancelación

No referido ao OE2, observamos, mediante os datos extraídos do sitio web *Social Blade*, unha gran baixada de seguidores na súa conta de Twitter no período destacado para esta investigación, que está comprendido entre xaneiro de 2021 e xuño de 2022. Neste tempo pasou de 64.209.075 a 63.168.944 seguidores.

7.1.4.3. Analizar as consecuencias da *cultura da cancelación* en canto a súa actividade en redes sociais

Respecto ao OE3, estudouse tanto a súa conta de Instagram como a súa conta de Twitter. Nesta liña, en canto a súa actividade en Instagram, realizouse unha análise cronolóxica (ver *Táboa 25*) das cinco publicacións anteriores á publicación na que emitiu a desculpa pública a Britney Spears e a Janet Jackson, e as datas das cinco publicacións posteriores. Observamos como a mensaxe pedindo desculpas públicas data do 12 de febreiro de 2021 e a seguinte publicación data do 3 de marzo de 2021, é dicir, transcorreron 19 días de ausencia de actividade na súa conta, cando a diferenza temporal nas anteriores publicacións non supera os cinco días.

Por outro lado, en relación á súa conta de Twitter, para esta investigación procedeuse a analizar o *timeline* da súa conta nos meses de xaneiro, febreiro e marzo de 2021 para estudar como a reacción causada co documental de Britney Spears (publicado o 5 de febreiro de 2021) influíu na súa actividade na rede social. Nesta ocasión, observamos (ver *Táboa 26*) tamén un significativo espazo temporal, posto que Timberlake realizou un *retweet* o 1 de febreiro de 2021 e a súa seguinte actividade data do 17 de marzo de 2021, é dicir, pasou 45 días inactivo pola súa conta de Twitter, cando a actividade que estaba desenvolvendo con anterioridade era case diaria.

7.1.4.4. Cuantificar os distintos indicadores de participación nas redes sociais do feito obxecto da *cultura da cancelación*

Continuando coas conclusións, e no que respecta OE4, debemos mencionar que, a polémica na que estivo enmarcado Timberlake, comezou coa publicación do documental *Framing Britney Spears* (2021), non a partir dunha mensaxe nalgunha das redes sociais do cantante. Por conseguinte, a única análise que se puido realizar é a cuantificación dos indicadores da publicación a través da cal o cantante pediu desculpas pola súa conta de Instagram o 12 de febreiro de 2021. Podemos observar (ver *Táboa 27*) que a publicación conta, no momento de realización da investigación, con 1.180.890 *me gustas* e con 65.465 comentarios.

7.1.4.5. Examinar o papel dos medios de comunicación na *cultura da cancelación* en redes sociais

En último lugar, concluindo co O5, analizouse a cobertura mediática que tivo lugar no momento no que se publicou a serie documental *Framing Britney Spears* o 5 de febreiro de 2021. Obsérvase (ver *Táboa 28*) como os medios de comunicación, con carácter xeral ofrecen unha contextualización do sucedido, relatan os contidos que se tratan no documental, ademais de incluír transcricións dalgunhas das declaracións que teñen lugar no propio documental. Agregan tamén as desculpas do cantante e poñen sobre a mesa que este feito evidenciou como a sociedade hipersexualizou a Britney Spears e como continúa perpetuando condutas machistas e sexistas ao ter tido tratado de xeito diferente a Timberlake respecto a Spears. Por último, ofrécese unha imaxe positiva do cantante posto que el mesmo expresou que foi consciente do seu erro, que está nunha situación de privilexio e que está aprendendo a facer as cousas correctamente.

7.1.5. Chris Pratt

7.1.5.1. Explorar os motivos da cancelación

Pasando ás conclusións referidas ao último caso analizado, os obxectivos específicos estiveron focalizados na *cultura da cancelación* na que estivo enmarcado o actor Chris Pratt. En canto aos motivos polos que foi obxecto de polémica, que constitúen o OE1, debemos destacar tres momentos perfectamente diferenciados. O primeiro deles comezou coa entrevista que tivo Chris Pratt o xoves 7 de febreiro de 2019 no programa *The Late Show Colbert* durante a cal expresou que levou a cabo un xaxún de 21 días que estaba fundamentado nun dos versículos do Antigo Testamento. As correspondentes declaracións foron recollidas por varios medios de comunicación e personaxes famosos, como o actor Elliot Page que, dende a súa conta de Twitter, reivindicou que non se falase nesa entrevista sobre a suposta pertenza do actor Chris Pratt á *Hillsong Church*, coñecida internacionalmente pola súa música gospel e por ser unha congregación moi asentada en Estados Unidos e que se amosa escéptica ao matrimonio igualitario e á comunidade LGTBIQ+. Chris Pratt recibiu moitas críticas e o 12 de febreiro de 2019 lanza un comunicado a través da súa conta de Instagram desmentindo a súa pertenza a unha igrexa que está en contra dos Dereitos Humanos. Esta problemática avivouse tempo despois, en outubro de 2020, cun pequeno xogo en Twitter.

Ao mesmo tempo, nese mes de outubro de 2020 desenvolveríase o segundo momento co que se materializa a *cultura da cancelación* no cantante. O día 23 dese mes Pratt rexeitou participar nun evento político que tiña como obxectivo recadar fondos para a campaña electoral do demócrata Joe Biden e ante a súa ausencia, a comunidade de seguidores do actor interpretou que, por conseguinte, o seu apoio iría para o outro candidato, Donald

Trump e chegou a ser cualificado de “supremacista branco”. Chris Pratt non se pronunciou ao respecto.

E o terceiro momento destacado da polémica tivo lugar o 2 de novembro de 2021, cando o actor emite unha publicación na súa conta de Instagram felicitando o aniversario á súa actual parella, Katherine Schwarzenegger. O obxecto da polémica foron algunhas das palabras que o actor escribiu no pe de foto, concretamente as seguintes: “Deume unha vida increíble, unha filla preciosa e sa, e que masca tan forte que ás veces pñoime os auriculares para non oíla, pero iso é amor!”. E foron un motivo de polémica porque o actor ten outro fillo en común coa súa anterior parella, Anna Faris, o cal naceu de xeito prematuro e con problemas de saúde. Ante isto, os seguidores do actor interpretaron a expresión “unha filla preciosa e sa” como unha desafortunada comparación con respecto ao seu fillo prematuro, Jack. Causou tanta reacción, novamente, entre a súa comunidade que moitas persoas pediron a súa *cancelación*.

7.1.5.2. Cuantificar o número de seguidores en redes sociais das persoas implicadas na cultura da cancelación

Pasando ao OE2, empregouse, unha vez máis, o sitio web *Social Blade*. Para ofrecer unha aproximación da evolución do número de seguidores en redes sociais do actor, analizáronse os primeiros seis meses de 2019 (posto que a comezos do mesmo ano acontece a primeira polémica relacionada co actor, en concreto, a reacción ante a entrevista no programa *The Late Show with Stephen Colbert*); os últimos catro meses de 2020 e o meses de xaneiro e febreiro de 2021 (debido a que se reaviva o debate a través do xogo de escolla por parte da guionista Amy Berg a través da súa conta de Twitter e tamén polo suceso de que Chris Pratt non se postulou publicamente a favor de Joe Biden); e tres últimos meses do ano 2021 e os tres primeiros do 2022 (que supón o período que comprende a terceira polémica relacionada coas palabras que Chris Pratt empregou para

felicitar polo seu aniversario á súa esposa e que foron interpretadas de xeito negativo pola súa comunidade). Observamos (ver *Gráfico 5*) que, nesta ocasión, a *cultura da cancelación* non se materializou na perda de seguidores posto que durante período temporal destacado nesta investigación e que compón a variable do tempo no *Gráfico 5*, Chris Pratt aumentou de seguidores. A liña da evolución amosa unha lixeira subida e un mantemento das cifras.

7.1.5.3. Analizar as consecuencias da *cultura da cancelación* en canto a súa actividade en redes sociais

En relación ao OE3, debemos mencionar varios aspectos. En primeiro lugar, debemos ter en consideración que, tras varios días recibindo comentarios negativos a raíz da súa entrevista no programa *The Late Show with Stephen Colbert* e do *tweet* do actor Elliot Page afirmando a súa pertenza a unha igrexa que vai en contra da comunidade LGTBIQ+, emite, a través das historias da súa conta de Instagram (ver *Imaxe 5*) unha mensaxe desmentindo tales afirmacións.

En segundo lugar, procedeuse para esta investigación cunha sondaxe da cronoloxía das publicacións en Instagram nos tres momentos destacados da *cultura da cancelación* na que estivo enmarcado Chris Pratt. Deste xeito, con respecto ao primeiro momento, analizáronse as datas das cinco publicacións anteriores á publicación que compartiu o 7 de febreiro de 2019 promocionando a súa entrevista no programa *The Late Show* e as datas das cinco publicacións posteriores (ver *Táboa 29*). Nesta ocasión, non se aprecian diferencias temporais de publicacións aínda que si é verdade que entre as publicacións posteriores hai máis tempo transcorrido, pero é unha diferenza dun par de días.

O segundo momento no que se analizou a cronoloxía das publicacións está comprendido nos meses de outubro e novembro de 2020, posto que foi no mes de outubro onde, por un

lado, a través dun xogo de Twitter se avivou a polémica da suposta pertenza de Chris Pratt a unha igrexa que vai en contra da comunidade LGTBIQ+ e, por outro lado, sucede o feito de que o actor rexeita participar nun acto para recadar fondos para a campaña electoral de Joe Biden, dando lugar a que os seus seguidores interpretasen esta circunstancia como un apoio ao outro candidato, Donald Trump. Podemos observar (ver *Táboa 30*) como o total de publicacións na súa conta de Instagram durante os meses de outubro e novembro de 2020 foron sete e apréciase unha substancial diferenza de tempo entre a sexta publicación, que data do 12 de outubro de 2020, e a sétima, que data do 13 de novembro de 2020. Entre as demais publicacións non hai máis de cinco días de diferenza.

E, en último lugar respecto a este OE3, analizáronse as datas das cinco publicacións anteriores á mensaxe a través da cal Chris Pratt felicitou o aniversario á súa actual muller, e que foi obxecto de gran reacción, e as datas das cinco publicacións posteriores. Nesta ocasión (ver *Táboa 31*), non apreciamos diferencias temporais substanciais entre as datas das distintas publicacións.

7.1.5.4. Cuantificar os distintos indicadores de participación nas redes sociais do feito obxecto da *cultura da cancelación*

O OE4 recóllese na *Táboa 32*. Pódese apreciar que a sondaxe focalizouse nos *tweets* do actor Elliot Page e da guionista Amy Berg, cos que transcorreu a polémica da suposta pertenza de Chris Pratt a unha igrexa que vai en contra da comunidade LGTBIQ+; o *tweet* de Mark Ruffalo e a publicación en Instagram de Robert Downeyjr apoiando a Pratt; e a publicación de Chris Pratt na que felicita á súa muller o seu aniversario. Con carácter xeral, podemos destacar que o *tweet* de Elliot Page tivo máis impacto que o resto, posto que conta, no momento desta investigación, con 99.881 *likes*, 1.863 comentarios e 16.150 *retweets*, mentres que o *tweet* de Mark Ruffalo apoiando publicamente a Pratt conta con

46.463 *likes* e 2.733 *retweets*, aínda que si ten máis comentarios, 10.637 en total. E no que respecta ás publicacións en Instagram (ver *Táboa 32*), tivo máis impacto ao do actor Robert Downeyjr, que conta con 4.302.801 *me gustas* e 58.781 comentarios, mentres que a publicación na que Pratt felicita o aniversario á súa muller conta con 2.254.452 *me gustas* e con 43.786 comentarios.

7.1.5.5. Examinar o papel dos medios de comunicación na *cultura da cancelación* en redes sociais

Por último, respecto ao OE5, analizouse a cobertura mediática de tres momentos específicos (ver *Táboas 33, 34 e 35*): Chris Pratt é acusado de pertencer a unha igrexa que vai en contra da comunidade LGTBIQ+; o actor rexeita participar nun evento a favor de Joe Biden e interprétase como un apoio ao outro candidato político, Donald Trump; e Chris Pratt felicita o aniversario á súa esposa empregando unhas palabras que a súa comunidade interpreta desafortunadas e ferintes cara o seu fillo Jack. Con carácter xeral observamos como os medios de comunicación ofrecen explicacións para contextualizar o acontecido, agregan ligazóns dos diversos *tweets* que avivaron a controversia e ofrecen transcricións do comunicado de Chris Pratt ante a súa suposta pertenza á correspondente igrexa. Inclúen tamén as mensaxes dos actores que emitiron o seu apoio público a Pratt, así como unha listaxe doutras personaxes públicas que tamén forman parte da comunidade da igrexa que causou a polémica. Con respecto ao último momento destacado, menciónase en repetidas ocasións que a comunidade de internet pediu cancelar a Chris Pratt, incorporan e desenvolven o concepto de *cultura da cancelación* nos corpos das noticias e menciona como outros personaxes públicos, como J.K. Rowling, están sufrindo tamén as consecuencias da *cultura da cancelación*.

7.2. Resultados conxunto da *cultura da cancelación*

En canto ás conclusións dos obxectivos enmarcados no conxunto da *cultura da cancelación*, estes eran os seguintes: OE6) Valorar a calidade do debate público en redes sociais; OE7) Identificar os temas que son susceptibles de derivar en *cultura da cancelación*; e OE8) Valorar a *cultura da cancelación* con perspectiva de xénero. A consecución dos mesmos logrouse mediante o desenvolvemento de cinco entrevistas abertas aos seguintes cinco expertos: Elena de la Vara, graduada en Dereito e letrada da administración de Xustiza, ademais de ser vicepresidenta da Red Feminista de Albacete; Agustín Godás Otero, doutor pola Universidade de Santiago de Compostela e pertencente ao departamento de Psicoloxía Social, Básica e Metodoloxía; José Manuel Sabucedo, psicólogo social español e catedrático da Universidade de Santiago de Compostela; Paulo Carlos López López, doutor pola Universidade de Santiago de Compostela e pertencente ao departamento de Ciencia Política e Socioloxía, ademais de presidente de ICOMTA; e Fernando Vallespín Oña, profesor universitario e politicólogo español que presidiu o Centro de Investigacións Sociolóxicas entre os anos 2004 e 2008.

7.2.1. Valorar a calidade do debate público en redes sociais

Deste xeito, en canto ao OE6, conclúese a través do conxunto de expertos que as redes sociais adquiren nos últimos anos unha importancia capital chegándose a constituír como o quinto poder; que hai unha vixencia do anonimato nas redes sociais nunha tripla dimensión: nos usuarios que participan nos debates, nos propietarios das redes sociais e en quen está detrás do funcionamento do algoritmo. Conclúese, tamén, que a polarización é unha compoñente intrínseca da forma de operar as redes sociais e da súa estrutura e nelas existen unha serie de comunidades dixitais ou cámaras de eco con principios e valores particulares e, por conseguinte, cunhas opinións maioritarias e outras non tan apoiadas que poden derivar en illamento. Respecto a isto último, os expertos tamén

puxeron sobre a mesa a tendencia que hai nas redes sociais de castigar á opinión disidente dando lugar a reprodución da tese da *espiral do silencio* de Elisabeth Noëlle-Neumann nunha dobre vertente: nunha auto-censura do propio individuo e nunha tendencia a eliminar actividades e contas nas redes sociais tras observar unha reacción negativa. Por outro lado, o conxunto de expertos tamén salientan que, fronte á argumentación, o debate actual que se desenvolve nas redes sociais é, sobre todo, reactivo, co predominio de desacreditar ao outro, non de entendelo. E con carácter xeral, conclúese que as redes sociais produciron unha democratización formal do debate público e político pero que na realidade material os debates continúan sendo controlados polos grandes medios de comunicación tradicionais e a capacidade de introducir temas por parte dos usuarios é limitada.

7.2.2. Identificar os temas que son susceptibles de derivar na *cultura da cancelación*

En segundo lugar, respecto ao OE7, conclúese que debido aos avances sociais e materiais dos últimos anos, fronte aos debates que acontecían a mediados do século XX arredor de cuestións estruturais e materiais, actualmente os debates públicos son sobre aspectos morais, súper-estruturais e pos-materiais. Son os temas non-materiais os que xeran, por conseguinte, exclusión no marco do debate occidental. Por outro lado, tamén se conclúe que os temas que provocan *cultura da cancelación* dependen de que temas son importantes para cada comunidade virtual ou cámara de eco. Non obstante, as ideoloxías no sentido pleno, xunto coa cuestión das identidades, son temas altamente presentes no debate público actual, ademais de continuar constituíndose como temas clásicos a cuestión racial e o sexismo.

7.2.3. Valorar a *cultura da cancelación* con perspectiva de xénero

En terceiro e último lugar, respecto OE8, conclúese que, a discriminación da muller non é algo exclusivo das redes sociais, posto que as bases de poder e dominancia vixentes na sociedade se trasladan ao espazo dixital e en internet apréciase, tamén, a molestia que causa o protagonismo das mulleres. Por outro lado, tamén se conclúe que a introdución da perspectiva de xénero na análise da *cultura da cancelación* é fundamental por tratarse dun problema social, non concreto nin persoal, e por ser unha cuestión transversal. Porén, ademais destes aspectos negativos tamén é certo e, por conseguinte, necesario facer mención ás evidencias positivas de como as redes sociais permitiron mobilizar e loitar ás mulleres. Manuel Castells en *Redes de indignación e esperanza: os movementos sociais na era de internet* (2012) recolle como se crean estas resistencias no dixital.

7.3. Conclusións das hipóteses

Tras concluír os obxectivos, a continuación concrétanse as correspondentes conclusións en relación ás cinco hipóteses coas que se partía nesta investigación: H1. A *cultura da cancelación* funciona como a *espiral do silencio* de Elisabeth Noëlle-Neumann; H2. A *cultura da cancelación* que se produce nas redes sociais dificulta o debate social nas plataformas dixitais; H3. A *cultura da cancelación* afecta á calidade democrática da sociedade; H4. A *cultura da cancelación* vese fomentada polos medios de comunicación; e H5. A *cultura da cancelación* afecta máis ás mulleres que aos homes.

Deste xeito, con respecto á Hipótese 1, tras a investigación, queda demostrada a reprodución da dinámica da *espiral do silencio* na forma de operar a *cultura da cancelación* nas redes sociais. Está afirmación ten o seu sostemento en varios factores: por un lado, no acto de eliminar as contas en redes sociais e de publicacións que causaron gran reacción no espazo dixital, como observamos nos casos analizados, con especial simbolismo en Sindy Takanashi e no podcast *Estirando el chicle*; e, por outro lado, na inactividade en redes sociais que ven despois de ser obxecto de polémica en internet.

Tamén queda demostrada esta hipótese coas aportacións dos expertos que concretan a dobre dimensión da vixencia da *espiral do silencio* nas redes sociais: nunha auto-censura e nunha censura allea que incita ao silencio por medo a ser illado.

En canto á Hipótese 2, a investigación levada a cabo demostra que a *cultura da cancelación* que se produce nas redes sociais dificulta o debate social nas plataformas dixitais. A vixencia desta afirmación véemola, por un lado, nas aportacións dos expertos que afirman que o debate actual é reactivo e non argumentativo, é dicir, que se trata de desacreditar ao outro e non de entendelo; un debate, por outro lado, enmarcado pola irracionalidade e a emoción. Esta circunstancia observouse, tamén, nos casos estudados pero con especial relevancia no acontecido con Chris Pratt que, por el rexeitar a invitación a un acto para recadar fondos para as eleccións presidenciais en favor de Joe Biden, foi interpretado ese suceso como un apoio ao outro candidato, Donald Trump. Unha interpretación que se asumiu por certa e que foi criticada duramente ao actor. Ademais, as conclusións dos expertos tamén versaron en poñer sobre a mesa que as redes sociais fomentan o castigo ás opinións disidentes. Así mesmo, as desproporcionadas reaccións que se observaron nos casos analizados e que tiveron as súas consecuencias nas persoas implicadas, ratifican a torpeza coa que actualmente se desenvolve o debate público en redes sociais.

Da afirmación da anterior hipótese, afirmase a Hipótese 3, posto que a presente investigación tamén demostrou o punto de inflexión que supón a *cultura da cancelación* en canto á calidade democrática. O debate social é un pilar fundamental de calquera sistema democrático, e se este non se produce nuns termos de intentar entender ó outro e avanzar cara unha solución para o conxunto da sociedade, a democracia vese afectada. Esta enunciación viuse asentada, en primeiro lugar, polo desenvolvemento da historia da *opinión pública* levado a cabo no marco teórico desta investigación, e que permitiu facer

unha aproximación do concepto, da súa evolución ao longo da Historia da Humanidade e da capital importancia que ten en calquera sistema democrático. Non obstante, ratificouse como a sociedade de masas e a posterior dixitalización dificultaron a creación de opinións críticas e de debates con argumentos. Tanto os expertos como os resultados das análises dos casos demostran como as redes sociais democratizaron o debate público formalmente, pero que na realidade os usuarios teñen limitacións para introducir novos temas, desenvolven debates emocionais e irracionais e búscase o descrédito do outro máis que o entendemento conxunto. Respecto ao isto último, tamén quedou demostrado no marco teórico como a *cultura da cancelación* é definida mellor en termos de linchamento, é dicir, de sinalar a unha persoa e buscar o seu castigo máis inmediato, que en termos de crítica. Como se expuxo, a crítica busca sinalar o que non está ben, razoar sobre o sucedido para entender a súa dimensión e ofrecer un espazo para rectificar; e a *cultura da cancelación*, cargada de emocionalidade, non dá lugar a segundas oportunidades sen antes provocar grandes consecuencias nas persoas implicadas. E, en última instancia, no referido a esta hipótese e na liña do expresado, a *cultura da cancelación* chega a poñer en xaque certos dereitos como o dereito de defensa, o principio de proporcionalidade e, nalgúns casos, o dereito á presunción de inocencia.

Por outro lado, observamos como existe unha tendencia dos medios de comunicación a fomentar a *cultura da cancelación* que transcorre nas redes sociais, que é a Hipótese 4. Púxose sobre a mesa como os medios introducen ligazóns ás publicacións en redes sociais do obxecto da polémica e como adoitan introducir comentarios negativos de usuarios sobre a controversia en lugar de disparidade de opinións para ofrecer unha visión ampla do acontecido e que reforzan o sesgo e a emocionalidade. Ademais, vemos como reproducen nomenclaturas nativas dixitais e polarizadas e como empregan expresións específicas como “piden cancelar a esta persoa”.

En último lugar, con respecto á Hipótese 5, non se cumpre exactamente o feito de que a *cultura da cancelación* afecte máis ás mulleres que aos homes. Como clarificaron os expertos entrevistados, a discriminación da muller non é algo exclusivo das redes sociais, senón que a propia sociedade na que vivimos está sustentada sobre unhas bases de poder e dominancia do home sobre a muller e esta dinámica vese reforzada no espazo dixital. Por conseguinte, as consecuencias da *cultura da cancelación* son maiores nas mulleres que nos homes, non por unha cuestión intrínseca do fenómeno da *cultura da cancelación*, senón por ser a violencia machista unha problemática estrutural e transversal. Deste xeito, reflectiuse a disparidade de consecuencias que viviron J.K. Rowling ou Sindy Takanashi e Justin Timberlake ou Chris Pratt con respecto á *cultura da cancelación*. Non obstante, tanto as diferencias observadas nos resultados como nas conclusións das aportacións dos expertos, analizar a *cultura da cancelación* con perspectiva de xénero resulta unha cuestión obrigatoria polo problema social que persiste.

8. Bibliografía

Adell, A. S. (1995). *La navegación hipertextual en el World-Wide Web: implicaciones para el diseño de materiales educativos*. L'autor.

Afrofeminas. (2020, 13 agosto). Cancelación cultural en tiempos de redes sociales.

Afrofeminas. <https://afrofeminas.com/2020/08/14/cancelacion-cultural-en-tiempos-de-redes-sociales/>

Aguiló-Vega, M. (2015). El concepto de esfera pública en transformación estructural de la publicidad de Jürgen Habermas. *Universitat de les Illes Balears*.

Alfonso, I. B. (2020). Posverdad, percepción de la realidad y opinión pública: Una aproximación desde la fenomenología. *Revista de Estudios Políticos*, (187), 167-186

Amatriain, L., Carriles, P., Mastandrea, P. B., & Schneider, Ú. (2021). Cultura de la cancelación. Reflexiones frente al empuje hacia lo inmediato.

Anstead, N., & O'Loughlin, B. (2015). Social Media Analysis and Public Opinion: The 2010 UK General Election. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 20(2), 204-220. <https://doi.org/10.1111/jcc4.12102>

Arendt, H. (1993). *The Human Condition*: Chicago: The University of Chicago Press, 1958; versión castelá: *La condición humana*. Barcelona: Paidós

Arribas, C. M. (1985). Orígenes y primeras teorías sobre la opinión pública: El liberalismo y el marxismo. *Revista de estudios políticos*, (44), 81-114.

Bell, E. (2016). Facebook is eating the world. *Columbia journalism review*, 7(3). Disponible en: <https://bit.ly/2Gv8EIL>

- Berelson, B., & Janowitz, M. (1966). *Reader in Public Opinion and Communication*.
- Blanco, F. (2013). De la alétheia a la doxa en los estudios de opinión pública. *Estudios Políticos*. <https://doi.org/10.22201/fcpys.24484903e.2003.33.37586>
- Boladeras-Cucurella, M. (2001). La opinión pública en Habermas. *Anàlisi: quaderns de comunicació i cultura*, (26), 0051-70.
- Bon, G. L. (2012). *La psicología de las multitudes*. Navarro de Palencia, Trad.; 1.ª ed.
- Burch, S. (2005). Sociedad de la información/Sociedad del conocimiento. *Palabras en juego*, 45(5).
- Burgos, E., & Hernández Díaz, G. (2021). La cultura de la cancelación: ¿autoritarismo de las comunidades de usuario?
- Cabrera Peña, K. I., & Jiménez Cabarcas, C. A. (2021). La cultura de la cancelación en redes sociales: Un reproche peligroso e injusto a la luz de los principios del derecho penal. *Revista chilena de derecho y tecnología*, 10(2), 277-300
- Calhoun, C. (1992). *Habermas and the public sphere*. Massachusetts Institute of Technology Press
- Campión, R. S., & Nalda, F. N. (2012). La web 2.0 en escena. *Pixel-Bit. Revista de medios y educación*, (41), 19-30.
- Carriquiry, A. (2022). Jürgen Habermas y lo privado vuelto al público, en la esfera pública original y en la esfera pública digital. *Ideas y Valores*, 71(180), 123-146

Castañeda, L., Gutiérrez, I. (2010). Redes sociales y otros tejidos online para conectar personas. *Aprendizaje con redes sociales. Tejidos educativos para los nuevos entornos*, 17-39.

Castells, M. (2008). Comunicación, poder y contrapoder en la sociedad red (I). Los medios y la política. *Telos*, 74(1-19).

Castells, M. (2012). Redes de indignación y esperanza. Los movimientos sociales en la era de internet. *Alianza Editorial*.

Castrelo, V. (2018). La esfera pública habermasiana. Su obsolescencia en tiempos de nuevas plataformas digitales. *In Mediaciones de la Comunicación*, 13(1), 71-87.

De Dios, S. C., & Romero-Rodríguez, L. M. (2018). Análisis comparativo del framing mediático en agencias internacionales de noticias Oriente-Occidente. Estudio de caso: Atentado al aeropuerto de Estambul. *Universitas-XXI, Revista de Ciencias Sociales y Humanas*, (29), 135-156.

Cornejo, M., & Tapia, M. L. (2011). Redes sociales y relaciones interpersonales en internet. *Fundamentos en humanidades*, 12(24), 219-229.

De Dios, S. C., Romero-Rodríguez, L. M., & Aguaded, I. (2020). El lenguaje como creador de realidades y opinión pública: análisis crítico a la luz del actual ecosistema mediático. *Íconos. Revista de Ciencias Sociales*, (67), 139-157.

De Masi, V. (2020, 2 agosto). La cultura de la cancelación, la nueva variante del escrache. *Clarín*. https://www.clarin.com/viva/cultura-cancelacion-nueva-variante-escrache_0_wkSt4fuPu.html

- Díez-Bueso, L. (2018). La libertad de expresión en las redes sociales. *IDP: revista de Internet, derecho y política*, 27.
- Elizalde, R. M. (2020). Discutir la política en red social virtual durante las campañas: el rol de los perfiles de Twitter, la polarización de la opinión pública y contextos fake. *GIGAPP Estudios Working Papers*, 7(166-182), 571-585.
- Escribano, M. B. J. (2020). Análisis de la cultura virtual en las redes sociales como organización digital. *Prisma Social: revista de investigación social*, (30), 295-321.
- Fernández, M. (2018). Un complejo salvaje. Persistencias del espacio público en la era de las redes sociales. *In Mediaciones De La Comunicación*, 13(1), 89-109.
<https://doi.org/10.18861/ic.2018.13.1.2827>
- Ferreres, J. (2009). Opinión pública y medios de comunicación. Teoría de la «agenda setting». *Gazeta de Antropología*. 25 (1) <https://doi.org/10.30827/digibug.6843>
- Fraser, N. (2011). *Dilemas de la justicia en el siglo XXI: género y globalización*.
- Freites, Z. M., & Trejo, G. Z. (2019). Redes sociales como canales de digi-impacto en la participación ciudadana. *Utopía y Praxis Latinoamericana*, 24(3), 30-45.
- Freud, S. (1921) *Psicología de las masas y análisis del yo*. Obras Completas, Vol. XVIII, Amorrortu Editores, Bs. As.
- García-Aretio, L. (2014). Web 2.0 vs web 1.0.
- García-Galera, M. C., Del-Hoyo-Hurtado, M., & Fernández-Muñoz, C. (2014). Jóvenes comprometidos en la Red: El papel de las redes sociales en la participación social activa= Engaged Youth in the Internet: The Role of Social Networks in Social Active

Participation. *Jóvenes comprometidos en la Red: El papel de las redes sociales en la participación social activa= Engaged Youth in the Internet: The Role of Social Networks in Social Active Participation*, 35-52.

García-Galindo, J. A. (2010). La opinión pública en la sociedad de la información: un fenómeno social en permanente cambio. *Brocar. Cuadernos De Investigación Histórica*, (34), 273–288. <https://doi.org/10.18172/brocar.1653>

Gómez, P. (2009). Opinión pública y medios de comunicación. Teoría de la agenda setting.

Habermas, J. (1998). *Facticidad y validez. Sobre el derecho y el Estado democrático de derecho en términos de teoría del discurso*. Traducido por Manuel Jiménez Redondo. Trotta.

Habermas, J. (1973). *Historia y crítica de la opinión pública*.

Habermas, J. (1973). Öffentlichkeit ein, Kultur und Kritik. *The Public Sphere*.

Han, B. C. (2014). *En el enjambre*. Herder Editorial

Harper's Magazine. (2020, 21 agosto). *A Letter on Justice and Open Debate* | Harper's Magazine. Harper's Magazine. <https://harpers.org/a-letter-on-justice-and-open-debate/>

Herreros, M. C. (2008). La Web 2.0 como red social de comunicación e información. *Estudios sobre el mensaje periodístico*, 14, 345-361.

Hofstätter, P. R. (1949). *Die Psychologie der öffentlichen Meinung*.

Hume, D. (1963). *Essays moral, political and literary*. Oxford University Press.

Johnson, B. C., & Dade, C. (2019). Local broadcast journalism, user-generated content and boundary work. *Media practice and education*.

<https://doi.org/10.1080/25741136.2018.1464742>

Kafcafé, R. (2014, 24 abril). *La opinión pública: la espiral del silencio y la sanción social*. Revista Kafcafé. <https://www.kafcafe.com/2014/04/24/la-opinion-publica-la-espiral-del-silencio-y-la-sancion-social/>

Katz, E., & Lazarsfeld, P. F. (2006). *Personal Influence: The Part Played by People in the Flow of Mass Communications*. Transaction Pub.

Kraus, K. (1992). *Contra los periodistas y otros contras*. Turus.

Lippmann, W. (2003). *La opinión pública*. Tecnos Editorial

López, N., & Sandoval, I. (2016). Métodos y técnicas de investigación cuantitativa y cualitativa.

Luján-Mora, S. (2002). *Programación de aplicaciones web: historia, principios básicos y clientes web*. Editorial Club Universitario.

Maldonado, M. A. (2016). La digitalización de la conversación pública: redes sociales, afectividad política y democracia. *Revista de estudios políticos*, (173), 27-54.

Manheim, E. (1933). *Die Träger der öffentlichen Meinung: Studien zur Soziologie der Öffentlichkeit*.

Mañas-Ramírez, B. (2016). El recorrido conceptual de la “opinión pública”: de ideal político a objeto de control institucional. *Cuadernos de Historia Contemporánea*, 38, 209-233.

Maquiavelo, N. (1998). *El príncipe*. Editorial Espasa-Calpe.

Martínez, V. A., Boga, Ó. J., González, J. O., & Campo, M. L. R. (2005). La teoría de Noelle-Neumann sobre la espiral del silencio aplicada a las audiencias de la telebasura. *Información para la paz: autocrítica de los medios y responsabilidad del público* (pp. 435-450). Fundación COSO de la Comunidad Valenciana para el Desarrollo de la Comunicación y la Sociedad.

Mills, C. W., & Wolfe, A. (2000). *The Power Elite*. Oxford University Press.

Mut-Camacho, M. (2012). Apuntes sobre la opinión pública a pie de calle. *Revista de Comunicación de la SEECI*, 28, 1–10. <https://doi.org/10.15198/seeci.2012.28.1-10>

Noelle-Neumann, E., & Calderón, F. J. R. (1995). *La espiral del silencio*. Barcelona: Paidós.

Noelle-Neumann, E. (1993). La espiral del silencio. La opinión pública y los efectos de los medios de comunicación. *Communication & Society*, 6(1-2), 9-28.

Orts, A. C. (2021). La espiral del silencio y la presunta moralización de la sociedad. In *Anales de la Real Academia de Ciencias Morales y Políticas* (No. 99, pp. 419-430). Real Academia de Ciencias Morales y Políticas.

Otzen, T., & Manterola, C. (2017). Técnicas de Muestreo sobre una Población a Estudio. *International Journal of Morphology*, 35(1), 227-232. <https://doi.org/10.4067/s0717-95022017000100037>

Pareja, N., & Echeverría, M. (2014). La opinión pública en la era de la información. Propuesta teórico-metodológica para su análisis en México. *Revista mexicana de opinión pública*, (17), 51-68.

- Pauner-Chulvi, C. (2018). Noticias falsas y libertad de expresión e información. El control de los contenidos informativos en la red. *Teoría y realidad constitucional*, 41, 297-318.
- Pérez-Escoda, A., & Esteban, L. M. P. (2021). Retos del periodismo frente a las redes sociales, las fake news y la desconfianza de la generación Z. *Revista latina de comunicación social*, (79), 67-85.
- Philips-Davison, W. (1968). Public Opinion: Introduction. *International Encyclopedia of the Social Sciences*, vol. 13, pp. 188-97.
- Platón, & Aristófanes. (1984). *Apología de Sócrates: Critón*. Hyspamérica Ediciones Argentina.
- Plessner, H. (1960). *Das Problem der Öffentlichkeit und die Idee der Entfremdung: Rede*.
- Price, V., (1994). *La opinión pública* (Vázquez, Trad.; 1.ª ed., Vol. 4).
- Robles, J. M., Atienza, J., Gómez, D., & Guevara, J. A. (2020). La polarización de “La Manada” El debate público en España y los riesgos de la comunicación política digital. *Tempo Social*, 31, 193-216.
- Rodríguez-Polo, X. R., & Martín Algarra, M. (2011). Los principios del sistema liberal de medios ante la crisis de la comunicación pública. Una aproximación crítica. *Vivat Academia. Revista de Comunicación*, 77-90. <https://doi.org/10.15178/va.2011.117.77-90>
- Rousseau, J. J. (1986). *Del contrato social; Discursos*. Alianza.
- Samuel-Azran, T., & Hayat, T. (2019). La credibilidad de las noticias digitales: El vínculo es más impactante que la fuente. *Comunicar: Revista científica iberoamericana de comunicación y educación*, (60), 71-80.
- Sartori, G. (2012). *Homo videns: la sociedad teledirigida*. Taurus.
- Shaw, E. F. (1979). Agenda-setting and mass communication theory. *Gazette (Leiden, Netherlands)*, 25(2), 96-105.

Shotter, J. (2001). *Realidades conversacionales: la construcción de la vida a través del lenguaje*.

Sierra, J. R. (2022). La cultura de la cancelación o la tiranía de la censura. *Revista Filosofía UIS*, 21(2), 11-18.

Steinberg, C. S. (1958). *The Mass Communicators: Public Relations, Public Opinion, and Mass Media*.

Tönnies, F. (2013). *Kritik der Öffentlichen Meinung*. Springer-Verlag.

We are Social and Hootsuite (2022). Digital 2022.

<https://www.hootsuite.com/es/resources/digital-trends-q3-update>

Villegas, O. R. T., & Castro, J. L. A. (2018). Modelo del proceso de influencia de los medios de comunicación social en la opinión pública. *Educere*, 22(71), 179-191.

Whitton, J. (1972). In Memoriam: Harwood L. Childs, 1898-1972. *Public Opinion Quarterly*, 36(3), 475. <https://doi.org/10.1086/268025>

9. Anexo

9.1. Entrevista a Elena de la Vara

Bloque cultura da cancelación respecto á democracia

1. Internet e as redes sociais democratizaron a información e permitieron que as minorías agora poidan ter voz. Non obstante, o funcionamento das propias redes, cos algoritmos, o fenómeno da *cámara de eco* e os caracteres limitados, ofrecen unhas regras de xogo que determinan o desenvolvemento do debate público en redes sociais. Como valoras a calidade do debate público en redes sociais?

Las redes sociales son actualmente una empresa; se han convertido en un gran poder social como antes lo eran los periódicos. Antes estaba el cuarto poder pues ahora está el quinto poder que yo creo que son las redes sociales.

Y me parece que en el contexto social en el que nos encontramos que es profundamente neoliberal, en el que se intenta hacer negocio de todo, los poderes sociales también responden a su vez a la sociedad en la que vivimos y al mandato ideológico que impera. Y, en este caso, esto es lo que me parece que está ocurriendo con las redes sociales, por ejemplo, Twitter ha sido comprada por Elon Musk. Y algunos lo han intentado vender como un ejercicio de libre expresión pero me parece que es todo lo contrario; al final se trata de una empresa que ha comprado un gran medio de comunicación en el que se relacionan millones y millones de personas todos los días cada minuto,... que es ahora mismo como la base para ahora poder mover cualquier tipo de debate político o cualquier tipo de información, sobre todo para la gente joven que ya no ve las noticias sino la televisión, nos informamos principalmente por internet... pues que una empresa privada controle esto pues puede ser tremendo en relación a como se controla a la población. Y al final más o menos puedes tener muchos debates pero son debates se permiten dentro

de un determinado sistema, y este sistema principalmente tiene que beneficiar al sistema económico o los poderes de turno. Miremos por ejemplo lo que pasó con Rusia y Ucrania como se ha censurado directamente cualquier tipo de discurso que sea en contra del mensaje pro-Ucrania, se han tachado de medios pro-Rusos, se han vetado cuentas, etc etc.

Y me parece que esto es grave y pasa en todos los ámbitos. Me parece que la calidad que se ofrece en las redes sociales en el ámbito de debate es muy limitada. Es más amplia que en otros ámbitos en la medida que se puede controlar menos la cantidad de gente que está hablando, la viralidad del momento,... pero, por ejemplo, los algoritmos de las redes sociales te impulsan más un tipo de discurso que otro, a través del tema del consumo, la propia aplicación, la propia red social invisibiliza o le da menos proyección a lo que dicen o a lo que hacen... Me parece que es una forma de censura encubierta y de dirigir el mensaje que se quiere llegar.

Pero también al mismo tiempo la viralidad de las redes sociales sirve para convertir los debates políticos en producto de consumo y pensar que tienen un debate más profundo que lo que realmente estás teniendo... Porque es eso, a través de la viralidad del momento, a través de lo que las personas están consumiendo, se centra todo mucho en determinados aspectos y se queda todo allí, es imposible muchas veces hacer un debate mucho más profundo, o se le da voz a determinadas personas concretamente que no tienen por que tener una gran formación o que lo que estén diciendo tenga una gran relevancia pero como son como son, y si que tienen esos seguidores y las aplicaciones al final ... Al final acabas siendo como los programas de televisión normales, que tenemos una serie de *influencers* que hablan más o se les oye más, más o menos, y esos son lo que un poco dirigen la forma de pensar.

Y me parece que la calidad del debate, con grandes excepciones que podemos aprovechar en las redes sociales, para la inmensa mayoría de personas pues que está al servicio del poder, en resumen.

2. Consideras que hai uns temas que son máis susceptibles de derivar na *cultura da cancelación*? De ser así, cales identificas?

La cultura de la cancelación es un fenómeno que surge de una moral y de una forma de ver la vida y de entender la sociedad que viene de Estados Unidos. Entonces, para ver lo que se tiene que cancelar o no se tiene que cancelar, hay que ver que es lo “aceptable” o políticamente correcto en Estados Unidos, directamente. Hay que entender un poco como funciona la cultura norteamericana; en norteamericana tienen un tipo de sociedad que nosotros, en España, no tenemos. Por ejemplo, todo el tema del racismo, si en España tenemos racismo, que no se me entienda mal, pero no nuestro país y nuestra cultura no está fundada de la misma manera sobre el racismo que la estadounidense. También el nivel de población afroamericana no tiene nada que ver con el de España. Las propias instituciones estadounidenses se han construido sobre eso. Hay otra concepción de lo que es el racismo. Y al mismo tiempo todo esto mezclado con el neoliberalismo más absoluto; todo este tema de la cultura woke.

Se ha vendido la progresión social en Estados Unidos, no desde el punto de vista material e histórico que tenemos en Europa, basado más en una lucha de clases, en igualdad real entre los sujetos, sino basada en la libertad del individuo semejada a la libertad de mercado. Y en ese sentido, todos los avances sociales que se puedan dar vienen dados de si “minorías” pero son “minorías” que se encuadran, a su vez, en un determinado nivel de la sociedad, que eso es muy importante. Porque tú nunca vas a ver que ha pasado con las minorías de los indios o indígenas de EEUU, por ejemplo. Aquí lo importante es la minoría trans que casualmente está en una familia de nivel económico medio alto o del

homosexual que está en una posición social de un nivel alto o muy muy alto. Nunca se habla de lo que está pasando con los derechos sociales a nivel de trabajo, a nivel de necesidad reales de la gente... Sino que son estas minorías que a su vez tienen esta representación brutal en determinados ámbitos. El tema racial o el tema feminismo, son todo discursos destinados a meter gente que tienen alguna característica que lo coloca dentro de un grupo social discriminado u oprimido pero a su vez para mantener el sistema; es decir, se trata de meterlos a ellos dentro del sistema pero no de cuestionar el mismo que está oprimiendo de base al resto que son de los suyos. La población afroamericana sigue siendo la más pobre con diferencia, las mujeres afroamericanas siguen siendo las más oprimidas, las más coaccionadas, las más explotadas a nivel laboral y personal, siguen siendo las más proclives al tema de las drogas,... se trata de blanquear el discurso, de hacerlo más amable, pero no se trata de hacer un cambio real de las circunstancias de las personas.

Y así se deriva todo de la identidad de “tengo esta circunstancia personal que me toca a mí, a lo mío, a lo emocional, que me hace sentir muy mal, pero tampoco tengo las herramientas sociales como para identificar realmente cual es el problema social de todo esto, darle un nombre, agruparme con los míos y luchar contra este sistema, sino que lo que están haciendo es reducirlo a cuestiones emocionales, al “me ofende”. Porque no tienen ningún tipo de análisis material. Y esto es lo que da lugar a la cultura de la cancelación, el “me ofendes” el “me ofendes” es un delito. En definitiva, a una sociedad totalmente inmadura, que está construida sobre la cultura del “culo veo culo quiero”, del deseo, del consumo más absoluto, y una sociedad en la que los derechos sociales son consumistas e individualistas. Se trata de satisfacerme a mí mismo a nivel emocional e individual, y no de cambiar realmente la estructura social. Y entra el tema del LGBT, que es un pilar fundamental, entra también el tema racial, el veganismo, el ecologismo... y

no es que estén mal. Si, hay problemas sociales ahí, pero el como lo enfocan y como lo analizan da lugar a este tipo de cosas. Que no sirvan para nada más que para quemar a la gente. El discurso de las minorías ha pasado al de las mayorías porque esas minorías son privilegiadas. Se piensa que ser minoría es igual a ser discriminado y no es así.

3. Ante casos como os de Sindy Takanashi ou Victoria Martín (de Estirando el chicle), que acabaron borrando a súa cuenta de Twitter, ou o exemplo da actriz Jedet que chegou a afirmar que nunca máis falaría do tema, consideras que poderían enmarcarse dentro da teoría da espiral do silencio de Elisabeth Noëlle-Neumann? É decir, hai unha tendencia actual a omitir opinións que non encaixan coa opinión maioritaria?

Somos animales sociales y nadie quiere no encajar, sufrir el rechazo o encontrarse solo. Pero ya no solo la exclusión social sino las consecuencias violentas. Ya no solo te dejan apartada sino que también tienes las repercusiones físicas y económicas. Es todo el sistema contra ti de verdad; son amenazas, palizas, agresiones verbales, desprecios, que te abandone tu entorno, que te despidan del trabajo, que te acosen día y noche, que te maltraten psicológicamente,... Es decir, acoso en toda regla; acoso y exclusión, violencia directamente. Es una muchedumbre enfurecida, creyéndose además legitimada con la mala excusa de la supuesta “justicia social” que creen detentar que va como cabras directamente a por ti. El efecto del grupo, todos juntos contra ti, de forma irracional, porque es lo que les han dicho que tienen que pensar. Es fanatismo. Discurso de odio de verdad. Para perseguir al que piensa de forma diferente, al disidente. Y me parece que es peligroso para cualquier sociedad sana y democrática.

Es cargarte la opinión crítica, que es lo que nos hace verdaderamente libres, tener capacidad crítica, ser capaz de manifestarlo,... pero es que además nos vuelve una sociedad profundamente inmadura.

Tenemos derecho a ofender a los demás, dentro de unos límites. Pero sí que creo que socialmente se debería trabajar en la idea de ser más humanos, más empáticos,... crear una sociedad lo más amable y posible para todo el mundo. Pero desgraciadamente este es el mundo real. Y una cosa es luchar por los derechos sociales y por construir una sociedad mejor y otra cosa muy diferente es creer que la vida y la gente te debe algo, a ti individualmente. Y desgraciadamente esto no es así, y desgraciadamente las cosas malas van a seguir pasando, a cualquier nivel. Y tú como persona, tienes que aprender a frustrarte, a vivir con ello y a vivir a pesar de ello. Y a seguir con tu vida a pesar de esto. Y eso es un ejercicio de madurez, la capacidad de frustración, la capacidad de ver la realidad y afrontarla; la resiliencia. Yo no tengo que hacerme cargo del dolor de nadie. Como sociedad debería tener que hacerme cargo de crear una sociedad para que las circunstancias que han creado ese dolor no se dieran, pero eso no significa que yo tenga que asumir los postulados de esta persona y vivir dependiendo de esta persona, coaccionada por el chantaje emocional para no hacerle daño constantemente, eliminando unas premisas que a mí me parecen que son injustas.

Al final te sometes al mandato general por miedo, por ansiedad, por dolor y es lo que termina silenciando. Y al final eso es un retroceso, es una forma de imponerse de forma violenta. Es una forma de persecución ideológica.

También la cultura de la cancelación se está reflejando en el tema legislativo y en el ámbito penal. Es una de las cosas más raras que me parece que están pasando. La ley del solo sí es sí o la ley trans son fruto de la cultura de la cancelación. Esto es muy importante; se están haciendo leyes basadas en el pensamiento woke, de la cultura de la cancelación.

En el derecho penal existe una cosa que se llama principio de intervención mínima, es decir, la última respuesta, solamente los casos más graves, de las vulneraciones más serias de los derechos fundamentales o de valores y bienes jurídicos muy importantes, es cuando

entra el derecho penal. Y entra el derecho penal además de forma proporcional. Y entran muchas cosas, entre las que está la presunción de inocencia. Se trata de limitar derechos fundamentales que afectan a la dignidad de la persona. Si vas a hacer eso tienes que tener muy buen motivo, muy claro y muy probado. Y es muy importante porque es la base de una sociedad verdaderamente libre, sana y democrática. Pero se nos está vendiendo todo lo contrario, se nos está vendiendo que el punitivismo, el punitivismo además el más irracional basado en esta idea de “justicia social” que no es más que la misma manera de funcionar de la “muchedumbre enfurecida” a junto de las brujas de hace 500 años. Parece que si no quieres que cuelguen a un violador en la plaza de un pueblo no estás siendo lo suficientemente feminista ni te estás realmente comprometiendo con la víctima. Ni tanto ni tan calvo.

Se trata de que las respuestas que damos como sociedad son también reflejo en este sentido de como actuamos nosotros.

No se pueden hacer leyes a golpe de populismo político y a golpe de oportunismo social. Debe hacerse desde la racionalidad, desde el estudio, comprensión, buena técnica jurídica, hay que analizar bien el problema y saber cómo afrontarlo.

Ahora mismo tenemos, por ejemplo, una ley trans con un montón de normas sancionadoras a nivel administrativo, que ni si quiera lo son a nivel judicial, es decir, no hay garantía por parte de un juez, sino que es la propia administración pública que tiene un interés directo en esto, la que te puede poner una multa de 120.000€, por opinar en contra de lo que él cree que tienes que opinar. Es muy grave, son leyes mordaza. Y encima se justifican socialmente. Por ejemplo, que te agredan por manifestarte, por no opinar como ellos, el tener miedo a ir por determinados sitios y que se justifique con “esto tú te lo has buscado, por no opinar como ellos”. Son fanáticos que se mueven por la irracionalidad.

Todo sistema se defiende. Todo sistema al final tiende a ir en contra de determinadas opiniones o actos que atentan contra el propio sistema, porque sino se estaría inmolando, lógicamente. Pero hay ciertos límites y ciertas bases que son los que distinguen la sociedad basada en determinadas cosas de otras. Y esto me parece que es un punto de inflexión directamente a coartar cualquier tipo de crítica real al sistema que está oprimiendo a las personas.

Pero también se utiliza todo esto para redirigir todo esto contra el discurso, por ejemplo, feminista. O contra el discurso de los derechos de las personas lesbianas, gays,... que en definitiva cuando tienen un discurso de clase que atenta contra el sistema económico, contra el privilegio que está creando a su vez el discurso de woke, pues entonces ya no gusta, y ya se convierte en una herramienta para atacar a quien es contrario al sistema.

Y es una forma de control social. todo sistema social tiende a controlar mediante la ideología.

Bloque perspectiva de xénero

1. Na Super Bowl do ano 2004, durante unha actuación, Justin Timberlake arrincoulle parte da tea á actriz Janet Jackson deixando ao descuberto un peito. O feito, tivo gran impacto mediático. Con todo, as consecuencias para Justin Timberlake e Janet Jackson foron significativamente distintas. Exemplo disto é que mentres a artista foi rexeitada da seguinte gala dos Grammy, Timberlake non só asistiu senón que tamén actuou e recibiu un premio. Son as mulleres máis susceptibles de sufrir consecuencias maiores que os homes?

Sí, completamente. Vivimos en un patriarcado, en una sociedad profundamente misógina y que una mujer esté hablando, ya no gusta. Que esté donde no tiene que estar, no gusta nada. Que diga cosas que encima, no gustan, gusta aun menos que si lo dice un hombre.

Además está esta idea de, no solo que la mujer no guste, sino que atenta contra ciertos valores masculinos, contra el propio ego masculino en ciertos casos.

En el caso de Janet Jackson, en el caso de que lo hayan pactado, a ella se le reprende como “zorra”, “puta”,... Y no es porque el cuerpo de Janet Jackson moleste sino que se trata de ponerle el recordatorio a todas las mujeres de “ojo, si haces esto, vas a ser una puta” pero al mismo tiempo... Es decir, no te voy a dejar estar en ciertos lugares pero sí voy a tener ese vídeo y te voy a poner a ti utilizándote como producto de consumo sexual. Y él no porque está cumpliendo su papel de machito, él no se ha denigrado en ningún momento, él ha cumplido el papel de machote.

2. Débese analizar a *cultura da cancelación* con perspectiva de xénero?

Si, completamente. Como el caso que mencionabas de Estirando el chicle. El más claro que veo yo en estos temas es el de J.K. Rowling. Como la están criticando por hacer nada, nada criticable, no ha insultado a nadie, no le ha deseado la muerte a nadie, no ha pegado a nadie, no ha promovido absolutamente nada en contra de los derechos humanos de nadie, ni de la dignidad social de nadie... Siempre ha hablado con respecto en todo momento... Es decir, no se le puede exigir nada más a esta mujer. El único pecado que ha cometido ha sido dar su opinión y que esa opinión sea contraria al de la sociedad o pensamiento woke. Porque encima está defendiendo derechos humanos. Ella ha dicho que no cree que A sea B y que se está vulnerando un cierto tipo de cosas. Pero por decirlo ya ha que quemarla a ella, hay que quemar sus libros, perseguirla, festejar que fuera víctima de violencia de género, hay que excluirla de su propia creación y de su propio trabajo,... y luego vemos a autores como, por ejemplo, Schopenhauer que tiró por las escaleras a su vecina o a Maradona o actores como Jonhy Depp y Amber Heard, que no se ha ido contra Amber Heard sino contra todas las mujeres y el *metoo*.

Se está buscando cualquier excusa continuamente para justificar el odio contra las mujeres; la misoginia más pura. Y cuando una mujer dice o hace algo que molesta, va a molestar muchísimo más que si lo hace un hombre; porque su presencia en el espacio público molesta por si misma, y se está poniendo en jaque a determinados pilares.

No tiene nada que ver la respuesta social que han recibido estas personas con la respuesta que ha recibido J.K. Rowling o la que hemos recibido cualquier tipo de feminista.

Bloque caso persoal

1. Anteriormente publicaste un comunicado en una de tus cuentas de Instagram en el que exponías que precisabas alejarte de las redes sociales. ¿Has sufrido las dinámicas de la *cultura de la cancelación*?

Sí, muchas veces. Yo empecé con perfiles falsos y anónimos, porque me daba miedo hablar de estos temas. Tenía yo 18 o 19 años, estaba en la carrera. Cree con una amiga una página que se llamaba “Feministas en sumisas”, teníamos 60.000 seguidores en apenas unos meses. Y fuimos las primeras en hablar de estos temas al menos aquí en España.

Partimos de eso, porque había mucho mucho miedo. Después ya se perdió un poco el miedo y ya empecé a hablar con mi cara, y cuando empecé a hablar con mi cara sufrí muchas consecuencias en mi vida. Yo fui de las primeras en hablar de esto. Me empezaron a perseguir por la calle una vez por mi ciudad. Me querían pegar. Cuando dimos la charla en la Escuela Rosaría de Acuña, la Generalitat de Cataluña nos denunció ante la fiscalía de Asturias. Insultos constantes, persecuciones constantes, deseos de muerte,... lo que pasa es que al final te haces fuerte, te sale cayo y fuera. Pero pasa factura, también en el caso profesional.

Te acostumbras al final. Aunque no deberías acostumbrarte, la verdad. Aprendes a disociarte un poco de todo eso y a darle importancia a otras cosas, pero no está bien, para nada.

2. Consideras que a tendencia actual da *cultura da cancelación*, ten un impacto sobre a saúde das persoas que se ven implicadas?

Que te insulten en redes sociales “lo puedes normalizar”, entre comillas, porque bloqueas, disocias, silencias la conversación, te olvidas. Pero cuando la cosa se pasa mucho de madre, todo el mundo habla de ti, estás en todos lados, no tienes escapatoria, al final te acorralada. Tienes que estar muy fuerte, tener muchas tablas para que no te haga daño. Muchas, muchísimas. Las chicas de Estirando el chicle están acostumbradas a recibir críticas, pero críticas que ellas consideran nimias, de cuatro loros, que no son de mi ámbito,... pero cuando quien les meten caña, les acosan, les insultan son sus propios seguidores, son la gente de las ellas beben, en definitiva, su entorno, es cuando se sienten solas, acorraladas de verdad, sienten el peligro. El de quedarse sin trabajo, el de no poder tirar adelante, el de que allá a donde vayan van a tener el San Benito siempre, en el que afecta a sus propias relaciones personales. Esto es una onda expansiva; si les ven contigo, también las críticas caerán hacia ellos. Es como el bullying que te hacían en el colegio, y no te voy a defender a ti porque entonces también me caerán a ti. Es miedo. Es acoso y a nivel mental es muy difícil, hay que estar muy fuerte, o tener un entorno muy seguro en el que eso no afecte,... cuando te tocan tu entorno ahí ya hablamos de otras cosas.

9.2. Entrevista a Agustín Godás Otero

Bloque cultura da cancelación respecto á democracia

1. Internet e as redes sociais democratizaron a información e permitieron que as minorías agora poidan ter voz. Non obstante, o funcionamento das propias redes, cos algoritmos, o fenómeno da *cámara de eco* e os caracteres limitados, ofrecen unhas regras de xogo que determinan o desenvolvemento do debate público en redes sociais. Como valoras a calidade do debate público en redes sociais?

Echo de menos el tema de la autoría, el no saber muchas veces hasta que punto está capacitado, bien informado, bien preparada, la persona que opina sobre determinados temas. Yo no soy usuario de redes sociales, utilizo más la prensa, entonces estoy muy acostumbrado a saber quién escribe y si necesito una referencia de esa persona pues la busco. Entonces el tema de las redes sociales me parece un poco impersonal por no saber quién opina. En mi caso concreto, en mi manera de ver las cosas, le quita un poco de crédito.

La idea es saber quien está hablando, quien está contando para poder decidir si le hago caso o no le hago caso, lo incorporo a mi sistema de opiniones o a mis actitudes a la larga. Y eso es lo que me hace desconfiar un poco, la ausencia de autoría. El anonimato exactamente.

Para mí no es importante la información proveniente de las redes sociales pero reconozco que para la gente joven es un medio que sí está ahí, y el problema es ese: el problema es la fuente.

2. Consideras que hai uns temas que son máis susceptibles de derivar na *cultura da cancelación*? De ser así, cuales identificas?

El tratamiento de los temas en profundidad en las redes sociales no es posible. Formar a las personas, me cuesta verlo.

Yo creo que sí y creo que las redes sociales se prestan mucho a castigar a aquellas personas que no exponen lo que tu piensas. Y otro tema importante que veo en las redes sociales es que las personas o bien opinan sobre aspectos muy personales o bien sobre aspectos que desconocen. Yo pienso ahora mismo en el tema de la historia; quienes tienen que hablar de historia son los historiadores. Cualquiera habla de historia y falsea una fecha, un acontecimiento, le da vueltas,... Entonces, yo creo que la persona que se expone tiene que ser consciente de lo que va a recibir.

El ver negativa la respuesta o vacío que le pueda hacer la sociedad a una persona que opina, yo creo que esa persona debe saberlo. Yo creo que es positivo. Como las cartas al director de un periódico.

Que esto (las redes sociales) es más democrático, pues sí es más democrático pero también da pie a lo contrario.

3. Ante casos como os de Sindy Takanashi ou Victoria Martín (de *Estirando el chicle*), que acabaron borrando a súa cuenta de Twitter, ou o exemplo da actriz Jedet que chegou a afirmar que nunca máis falaría do tema, consideras que poderían enmarcarse dentro da teoría da *espiral do silencio* de Elisabeth Noëlle-Neumann? É decir, hai unha tendencia actual a omitir opinións que non encaixan coa opinión maioritaria?

Sí, pero eso no es solo en las redes sociales. En la universidad ahora mismo hay temas tabús, hay temas que no puedes comentar en clase. No porque vayas a herir sensibilidades que en parte podría ser, porque sabes lo que puede trascender de ahí. Decir que “la lucha armada callejera en un momento tuvo sentido” tú dices esto en clase y puede derivar eso en cualquier cosa.

Es decir, hay temas tabús, pero no los hay en las redes sociales los hay en la sociedad actual. Hay temas que no se pueden tocar con libertad. Es curioso y triste a la vez que en la universidad no se pueda hablar de cualquier cosa. Aquí y en EEUU es mucho peor; no sé si recuerdas la señora ésta que enseñó el cuadro de David, la estatua de David y la sancionaron porque estaba desnudo simplemente. No creo sea cosa de las redes sociales, sino de la propia sociedad, no sé a qué achacárselo. Que quiere oír lo cómodo, lo que no incomodo, no es un momento de escuchar, es un momento de oír lo que quiere oír.

Estos casos que me acabas de exponer tú, es una persona que expone una opinión y recibe un rechazo grande que acaba silenciándola. Yo me imagino que esa persona se lo tendría que imaginar. Yo cuando doy clase, sé que si hablo de ciertos temas, en seguida para todo el mundo y levanta la cabeza. Tengo por ahí “nadie atiende en clase hasta que comete un error” esas leyes de Murphy.

Yo creo que el propio medio muchas veces facilita que no te pares a pensar lo que estás diciendo. El medio facilita la inmediatez.

Bloque perspectiva de xénero

1. Na Super Bowl do ano 2004, durante unha actuación, Justin Timberlake arrincoulle parte da tea á actriz Janet Jackson deixando ao descuberto un peito. O feito, tivo gran impacto mediático. Con todo, as consecuencias para Justin

Timberlake e Janet Jackson foron significativamente distintas. Exemplo disto é que mentres a artista foi rexeitada da seguinte gala dos Grammy, Timberlake non só asistiu senón que tamén actuou e recibiu un premio. Son as mulleres máis susceptibles de sufrir consecuencias maiores que os homes?

Yo creo que sí, por supuesto que sí. A mí me parece que el tema del feminismo es elitista, no en el sentido negativo sino de personas concienciadas, personas leídas, preocupadas,... Pero la sociedad sigue castigando el excesivo protagonismo de la mujer, y eso se ve, es palpable. Mientras que el del hombre, no es criticable. Las meteduras de pata, las salidas de todo, las borracheras, los comentarios,... son mucho más castigados en una mujer que en un hombre.

Igual en el ámbito universitario se nota menos, porque estamos sometidos a mucha más información, pero en otros ámbitos no.

A mí me gusta el deporte y voy a verlo con mis amigos a una cafetería. Y allí se oye de todo, de todo. Ahora, si lo dice una mujer... ni la milésima parte de lo que dicen algunos hombres, todo el mundo mira. Estoy hablando de personas que no están metidas en ese ámbito.

Hay una especie de molestia ante el protagonismo de una mujer. Protagonismo me refiero en el sentido de decir lo que piensa, de utilizar cierto tipo de lenguajes,... Yo creo que sigue estando castigada, sigue estando penalizado.

2. Débese analizar a *cultura da cancelación* con perspectiva de xénero?

Sí, creo que se debería de tener cuidado, y se debería de proteger, por supuesto. Es decir, teniendo en cuenta que una persona va a ser mucho más castigada o silenciada o criticada

por el simple hecho de ser mujer, de cualquier otro colectivo, pues tiene que haber algún tipo de regulación, algún tipo de criterio.

Es complicado. Porque yo creo que desde muchos ámbitos se fomenta la desigualdad cuando yo creo que lo que prima es la igualdad. Es lo que se busca, la igualdad, no la separación.

Bloque saúde mental

1. Consideras que a tendencia actual da *cultura da cancelación*, ten un impacto sobre a saúde das persoas que se ven implicadas?

Todo depende de la fortaleza psíquica que tenga esa persona pero yo creo que sí, que sí hace daño. En el momento en el que no puedes responder a las críticas, en el momento en el que no puedes defenderte o rebatir o explicar mejor lo que estás pensando, eso supone un coste. Es decir, no poder desahogarse, es un coste, que muchas veces es grave, que muchas veces acaba en situaciones graves, en aislamiento. El aislamiento no digo que es una enfermedad mental pero está por ahí. Es una enfermedad social, el aislarte porque no te sientes comprendido.

9.3. Entrevista a José Manuel Sabucedo

Bloque cultura da cancelación respecto á democracia

1. Internet e as redes sociais democratizaron a información e permitieron que as minorías agora poidan ter voz. Non obstante, o funcionamento das propias redes, cos algoritmos, o fenómeno da *cámara de eco* e os caracteres limitados, ofrecen unhas regras de xogo que determinan o desenvolvemento do debate público en redes sociais. Como valoras a calidade do debate público en redes sociais?

Yo creo que las redes sociales lo que hacen es básicamente potenciar ciertas dinámicas que son muy propias de lo que ha sido la dinámica social. Hoy hablamos de la cultura de la cancelación, pero eso existió siempre. Es una forma de censura; yo trato de evitar aquellas opiniones con las que no coincido y quiero eliminar. Hoy eso es mucho más visible. Pero la cultura de la cancelación con otros términos existió siempre. Siempre se intentó censurar, a veces de forma democrática, a veces de forma autoritaria, aquellas opiniones que no compartimos.

Porque partimos de un hecho fundamental, lo que hablabas antes de la evolución de la historia, de la opinión pública, etc,... ha habido y hay siempre un elemento fundamental: que los seres humanos, las personas, creemos y confiamos en aquellas creencias que forman parte de lo que es nuestra interpretación de la realidad. Porque una cosa son los hechos y otra cosa es la interpretación de cada uno de los hechos. Y ante un mismo hecho hay opiniones distintas. Lo que está en debate hoy en día, y que estuvo siempre, es la interpretación que cada uno hace los hechos de la realidad. Y nosotros vamos a compartir aquellas opiniones que son propias de nuestro grupo, de aquellas opiniones que se han ido elaborando a través de las interacciones que tiene nuestro grupo sobre distintos aspectos de la realidad. Y ahí las vamos a meter por una razón muy simple: porque nuestro

mecanismo, nuestro sistema humano tiene una serie de mecanismos que lo que hacen es proteger las creencias intergrupales. ¿A través de qué mecanismos? A través de un mecanismo fundamental que es la exposición selectiva. Nosotros nos exponemos únicamente a aquello que comparten tus puntos de vista. Las personas leemos siempre los mismos periódicos, oímos las mismas radios, vemos las mismas televisiones. Y cuando hay algún valiente que coge algún periódico que tiene una opinión distinta a la suya lo hace cabreado.

¿Cuál es el enorme problema que está produciendo y produjo siempre a la calidad democrática este tipo de cultura de cancelación o estos sesgos intergrupales? Es que no permiten debate. Si nosotros nos exponemos únicamente a aquello ...

¿Por qué nos cuesta tanto modificar las opiniones? Nosotros somos lo que pensamos y lo que creemos. Como somos lo que pensamos y lo que creemos vamos a ser muy resistentes a someternos a otro tipo de creencias y sobre todo a admitirlas. Y también por una razón muy elemental: el ser humano se construye a partir de nuestra pertenencia grupal. Tiene sus ventajas y desventajas. A lo largo de la evolución fue fundamental. Gracias a que la especie humana, que fue una especie débil respecto a otras, se unió para combatir los desafíos del entorno ambiental muy agresivo, fuimos capaces de sobrevivir. La cooperación permitió la supervivencia de la especie. Eso hace que el grupo tenga, para nosotros, un enorme valor. El grupo nos proporciona cantidad de beneficios personales y psicológicos: el grupo nos da apoyo cuando lo necesitamos, nos protege frente a enemigos externos, el grupo nos ayuda a interpretar la realidad. Por lo tanto, vamos creciendo dentro de un grupo que constantemente va reafirmando nuestras creencias. El gran avance que se produjo hace unas décadas fue que uno pudo exponerse a creencias diferentes. Y esas creencias diferentes hacen entender al contrario, hace que dudes de tus opiniones. La cultura de la cancelación es justo lo contrario, volvemos, de nuevo, al sesgo de

confirmación. Yo si rechazo otro punto de vista lo que hago es simplemente reforzar mi punto de vista, entonces, es imposible el cambio. Pero no solo eso. Cuando yo reafirmo mis posiciones, las reafirmo frente a otro. Aquí el proceso es fundamental: que es lograr una identidad social positiva para el grupo.

Un elemento fundamental es nuestra autoestima. ¿Cómo nosotros logramos tener una autoestima alta? ¿Cómo logramos sentirnos bien con nosotros mismos? Viendo que actuamos correctamente, que somos bien valorados por la gente que a nosotros nos interesa. Cuando nos damos feedback positivo, esto lo que estamos haciendo es mejorando tu autoestima.

¿Qué ocurre cuando eso no se produce? Pues se produce justo lo contrario. Te están machacando como individuo.

Entonces, si yo pertenezco a un grupo y observo a otro grupo que rechaza mis creencias, yo me siento rechazado, en mi pertenencia grupal y en mi identidad personal. Y lo que se produciría es lo que estamos viendo ahora: una enorme polarización intergrupal. Porque yo no entiendo entenderme con el otro grupo. Yo intento imponer sobre el otro grupo. Y aquí manejamos un concepto que es el monopolio de la verdad. Es una línea de investigación que estamos desarrollando desde hace años que lo que intenta analizar es qué grupo de personas cree que sus creencias son las únicas verdaderas, pero no solo eso, sino que, como yo creo que son las únicas verdaderas, y como al mismo tiempo necesito sentirme buena persona, yo voy a elaborar un discurso justificativo de que yo intento imponer a los demás mis ideas, no porque yo sea autoritario sino porque lo hago por su propio bien. Ellos no saben qué es lo que le conviene; ahí están los famosos campos de re-educación que se hicieron a lo largo de la historia. Se hicieron por el bien de la humanidad.

Ahí hay un plan psicológico que se llama realismo ingenuo. El realismo ingenuo es creer que lo que uno piensa es verdad. Aquellas personas que tienen este sesgo de realismo ingenuo es: lo mío es la verdad y es como muy obvio, si los demás no la comparten es por tres razones básicamente: porque no tienen información suficiente, porque no tienen la capacidad suficiente o porque realmente no quieren creer porque son mala gente. En cualquiera de esos supuestos yo me siento legitimado para actuar. Para imponerle mis posiciones.

La cultura de la cancelación lleva esa tipo de cosas. Porque claro, ¿quién decide qué es lo que debo cancelar? Lo que a uno no le gusta. ¿Eso a qué lleva? A que mi posición sea la única válida y, por lo tanto, me sienta legitimado, justificado, para actuar anulando todo aquello que no quiero. ¿Y eso a qué lleva? A una simplificación de la vida, a un reforzamiento del sesgo de confirmación, a una polarización y a un intento de eliminar al otro.

El realismo (15:35) hoy en día, para la libertad de expresión, para el debate público, es mucho más grave que hace años. Hace años sabíamos quien estaba detrás de cada medio de comunicación y qué intereses representaba. Hoy no tenemos idea de quien está detrás de las redes. La persona controlando todo el sistema no sabemos de donde viene...

Una simplificación. Pero eso está ocurriendo por muchas razones. Está ocurriendo por las redes, está ocurriendo por el tipo de educación que están recibiendo los chavales, y por el tipo de interacción real. Hoy en día se está perdiendo la capacidad de retórica. Este tema está afectando también psicológicamente a las personas. Estamos perdiendo esa capacidad de estar una hora o media hora leyendo un texto. A la gente joven le aburre, no son capaces de soportarlo. Estamos creando una sociedad con un problema; si realmente las nuevas generaciones tienen dificultad de concentración, vamos fastidiados. Porque,

como tú bien planteabas, cualquier tema es muy complejo... Estamos simplificando los debates. Pero hasta el punto de que ya no hay debate. El debate se ciñe, por llamarlo de alguna manera, a ver quien insulta y quien utiliza la expresión más potente para desacreditar a la fuente, que sabes que es el primer elemento de cualquier proceso comunicativo. Esto se estudia mucho en psicología y también en relación a los medios de comunicación. Si tú desacreditas a la fuente, el mensaje ya no tiene impacto.

El mensaje comunicativo está muy estudiado. Un mismo mensaje, lanzado a personas distintas, tiene distinto impacto. Si tú enmarcas el emisor del mensaje como una persona próxima a tus ideas y lanzas el contenido, estoy de acuerdo con ella. Ese mismo mensaje, lo enmarcas en una persona que teóricamente no es de tu grupo, lo rechazas. La gente no acepta el rechazo en función del contenido, sino de quien lo emite. La credibilidad de la fuente. Por lo tanto, hoy en día el debate no da argumentos. Vamos a argumentar y después si quieres me llamas facha. Esto no es una democracia, es una falsa democracia.

2. Ante casos como os de Sindy Takanashi ou Victoria Martín (de *Estirando el chicle*), que acabaron borrando a súa cuenta de Twitter, ou o exemplo da actriz Jedet que chegou a afirmar que nunca máis falaría do tema, consideras que poderían enmarcarse dentro da teoría da *espiral do silencio* de Elisabeth Noëlle-Neumann? É dicir, hai unha tendencia actual a omitir opinións que non encaixan coa opinión maioritaria?

Eso existe ahora, potenciado. Pero es un principio que existió desde siempre. El principio es: nosotros necesitamos ser aceptados por nuestro grupo. Fuera del grupo, no es que se viva mal, es que no se vive. Porque el grupo nos cubre muchas de nuestras necesidades: afectivas, materiales, epistémicas, etc. Y esto hace que desde toda la historia de la especie humana esta vinculación con el grupo que es muy positiva, en principio. Pero tiene sus

efectos perversos. Cuando uno se conforma al grupo, cuando uno obedece al grupo, cuando uno mata en nombre del grupo,... Somos capaces, en la misma persona, de lo mejor y de lo peor. Las guerras lo demuestran.

Cuando se levantó de un día para otro la barrera de las identidades, es muy peligroso, cuando la gente empieza a resaltar su identidad... En principio, resaltar la identidad de un grupo está bien. Pero hay algo muy importante, si yo digo que mi grupo es muy bueno, ese concepto de “ser bueno en algo” siempre se establece a nivel comparativo. Esto acaba siempre en una perversión, si digo que mi grupo es bueno estoy diciendo que soy mejor que otros grupos. Y aquí de forma latente a veces cuando se trata de fortalecer la propia identidad intergrupal se da una diferenciación positiva y una diferenciación negativa (del éxodo del grupo).

Los grupos tienen su aspecto positivo, cumplen esas funciones que satisfacen necesidades humanas básicas. Pero si son mal conducidos tienen esa perversión.

El gran drama es que teóricamente estamos en una sociedad mucho más avanzada que antaño. En el tecnológico está clarísimo. Pero yo tengo dudas a veces de que estemos a una altura moral. En ciertos aspectos es verdad que en moral hemos avanzado mucho. Por ejemplo, hoy somos capaces, algo que hace 30 o 40 años era imposible de pensarse que hoy en día somos sensibles y estamos moralizando lo que es el maltrato a los animales. Nos hemos vuelto mucho más sensibles en ciertos temas. Ahí hemos avanzado mucho; ahí ha habido una moralización muy grande por parte del ser humano. Los derechos humanos ocurrió hace muy pocos años.

Pero en otras cosas nuestro discurso se ha empobrecido. Las redes lo están potenciando. Es fundamental que todo el mundo pueda decir lo que quiera, sino no avanzamos. Porque solo avanzamos cuando hay alguien que discrepa. Aquellos eslóganes que decía una

famosa Rosa Luxemburg “mi libertad es la de los otros”. Y ahora estamos en justo lo contrario. El que opine de forma diferente a la mía, lo suprimo. Primero una cancelación, y si llega el momento, eliminándolo.

Nosotros también trabajamos desde hace años el tema de la violencia política. En la violencia política surge lo siguiente: la violencia se produce cuando se activa un mecanismo psicológico. Nosotros muchas veces podemos y estamos muchas veces en desacuerdo con alguien, criticamos, debatimos, y no pasa nada. Nosotros hemos visto en nuestros trabajos que hay un salto en la confrontación. Y ese salto es: cuando yo, a mi adversario dejo de llamarlo por su nombre, empiezo a deshumanizarlo: eres una rata, eres un terrorista, un asesino, eres un animal. Cuando en un conflicto intergrupar observamos este cambio psicológico de deshumanizar al adversario sabemos que antes o después va a haber violencia contra ellos.

A todo el mundo nos cuesta matar a un igual. Pero qué nos cuesta más, si yo soy un buen miembro del grupo, si soy una persona responsable, y yo elaboro un discurso en función del cual mi grupo está sufriendo las consecuencias negativas de la negación de un exogrupo. Y digo que la gente de ese exogrupo son alimañas, son ratas que quieren acabar con nosotros. Yo si soy un buen miembro del grupo, lo que tengo que hacer es eliminar a las ratas. Y eso no me causa ningún tipo de problema. Yo sigo siendo una persona moral, íntegra, ética, y por ello estoy obligado a eliminar a las ratas que acaban con mi grupo. Esos procesos están presentes en cualquier conflicto intergrupar. Eso se llama desconexión moral.

3. Consideras que hai uns temas que son máis susceptibles de derivar na *cultura da cancelación*? De ser así, cales identificas?

Claro, aquellos temas que sean más relevantes para cada grupo. Lo que decía antes, un grupo se configura a partir de unos valores. Cuando tú atacas los valores de ese grupo, ese grupo va a reaccionar.

Todos, sobre todos los ideológicos. Ideológicos en el sentido amplio; la forma de ver el mundo, de entender el mundo. Y hoy en día está muy presente el tema de las identidades. Las identidades es un tema que hasta hace 30-40 años, no estaba presente. Y hoy está muy presente. E identidades más particulares. La identidad más clásica que la recogió Podemos a través de los trabajos de Laclau, la identidad de la élite: el pueblo es una división clásica de identidades. Son significantes vacíos, pero tienen una enorme potencia movilizadora. Porque apela a sentimientos básicos de la ciudadanía. Apela a emociones y hace un análisis muy simple de la realidad: yo soy el pueblo y tú eres la élite y me estás fastidiando. y eso fue con lo que el movimiento del 15m en su momento lograrse el apoyo del 75% de la población española. Y lo preocupante es el simplismo argumental que había detrás de eso; pero la gente compra ese tipo de producto.

Bloque saúde mental

1. Consideras que a tendencia actual da *cultura de la cancelación*, ten un impacto sobre a saúde das persoas que se ven implicadas?

Sí, en las redes sociales en general. Nuestra autoestima pasa porque los demás digan que valemos para algo. Sino si nosotros recibiésemos siempre feedback negativo nos metíamos en cama. Nosotros nos valoramos básicamente en función de lo que los demás opinen de nosotros, no de la mayoría, sino aquellos apreciamos. Pero si nosotros vemos

que quienes apreciamos nos valoran o dejan de valorarnos, entramos en crisis y afectan tu autoestima. Y eso produce depresión, ansiedad.

Y qué ocurre hoy en día con esto de las redes. Cuanta gente vive del *like*. Si decimos que es fundamental recibir inputs positivos, que eso ayuda a tu autoestima, a tu autoconcepto que es fundamental para andar por la vida, si tienes una autoestima baja no haces nada, no crees en ti mismo, pierdes tu instinto de eficacia. Si crees que vales para algo, vas a hacer cosas. Si crees que no vales porque los demás te dicen que no vales, la inacción es lo mejor, para qué voy a hacer algo si al final no sirve de nada. Y eso viene de la respuesta que nos dan los demás a nuestras conductas.

No hay ser humano en su sano juicio que aguante ese tipo de juicios. Y esa acritica se hace porque es anónima, carajo. Porque no te cuesta nada.

Bloque perspectiva de xénero

1. Na Super Bowl do ano 2004, durante unha actuación, Justin Timberlake arrincoulle parte da tea á actriz Janet Jackson deixando ao descuberto un peito. O feito, tivo gran impacto mediático. Con todo, as consecuencias para Justin Timberlake e Janet Jackson foron significativamente distintas. Exemplo disto é que mentres a artista foi rexeitada da seguinte gala dos Grammy, Timberlake non só asistiu senón que tamén actuou e recibiu un premio. Son as mulleres máis susceptibles de sufrir consecuencias maiores que os homes?

Las redes reflejan lo que ocurre en la realidad. No es un fenómeno únicamente de las redes.

2. Débese analizar a *cultura da cancelación* con perspectiva de xénero?

Sí, sí, claro. Me parece fundamental introducir en todas estas cuestiones la perspectiva de género. En este caso, aprovechando eso, mostrando las formas sutiles y a veces no tanto que manifiestan que sigue existiendo un problema social que aún no está solventado y que tampoco veo que se pueda solventar a medio plazo. Vemos, por ejemplo, por parte de chavales jóvenes actitudes claramente sexistas, que gente a los 40/50/60 a lo mejor no las tienen. No porque no crean que deben tenerlas, a lo mejor porque se reprimen. Hay chavales jóvenes que manifiestan actitudes explícitamente sexistas, y en el caso de violencia de género, es sorprendente que chavales jóvenes lo hagan. Me parece que hay que introducir la perspectiva de género en todas estas cuestiones, es un tema transversal.

Ahora hay conciencia de cuestiones. Ahora se problematizan cuestiones que antes no lo eran. Y el primer paso para que pueda cambiarse algo es problematizarlo. El problema del hombre y la mujer no es un problema personal entre ellos, es un problema social. A partir de eso se puede debatir socialmente, y cuando se abre el debate se puede solventar. El problema es cuando eso no existe como problema.

El tema de la infancia. Hoy en día en la infancia se da un trato especial. Durante muchos siglos los niños al nacer eran personas pequeñas. No había un trato diferenciado.

Hemos avanzado muchísimo. Otra cosa es que toda la sociedad avance al mismo nivel. Pero sí la sociedad que va avanzando acaba arrastrando al resto.

9.4. Entrevista a Paulo Carlos Lopez-Lopez

Bloque cultura da cancelación respecto á democracia

1. Internet e as redes sociais democratizaron a información e permitieron que as minorías agora poidan ter voz. Non obstante, o funcionamento das propias redes, cos algoritmos, o fenómeno da *cámara de eco* e os caracteres limitados, ofrecen unhas regras de xogo que determinan o desenvolvemento do debate público en redes sociais. Como valoras a calidade do debate público en redes sociais?

Parto dunha premisa que pode ser contraintuitiva e é que as redes sociais non democratizaron a vida política nin democratizaron o debate público. Isto quero tamén explicalo. En primeiro lugar, a existencia das redes sociais democratizan dende unha perspectiva formal a capacidade dos actores para poder expresarse libremente e que a súa mensaxe sexa difundida a un público moito máis amplo. Isto sería a definición formal da capacidade de expresar libremente as opinións por parte dos actores individuais ou colectivos. Formalmente si que existe esa capacidade.

Pero temos que concretar ata que punto ten efectos esa capacidade de expresarse libremente. E aquí introduzo un concepto que é o establecemento inverso da axenda, que está determinado por Casello Reipollés (?) no ano 2014 e que nos di que a capacidade de introducir temas de debate público por parte da cidadanía é limitada. É limitada porque existe unha primacía de fluxos verticais de información que significa que as redes sociais seguen estando totalmente controladas pola cualición entre medios de comunicación-partidos políticos.

Existen excepcións: existe o 15M en España, existen as primaveras árabes, existen certos temas con certos isos como poden ser os medioambientalistas, os feministas, que si

rompen o teito que permite introducir temas de debate no espazo público no sentido *habermasiano* pero se facemos un bosquexo, unha pesquisa de cales son os temas de debate nas redes sociais, indo nada máis ao trending topic de Twitter, que é a tematización, a axenda setting das redes sociais pois vemos que todos derivan do que son os medios de comunicación tradicionais ou derivan de temas inducidos ou formulados polo que son os medios. Por iso se ven nos últimos 20 anos, observamos unha literatura científica tendente a determinar as bondades das redes sociais; nos últimos cinco anos din que esa literatura foi excesivamente optimista e creo que cambiaron formalmente pero non cambiaron o sentido das estruturas de poder que seguen sendo as mesmas.

Hai tamén outra cuestión que opera nas redes sociais, ademais dos fluxos verticais e da cualición medios-partidos, que é como se estrutura intrinsecamente dende o punto de vista funcional a propia rede social, é dicir, algoritmo, é dicir, a caixa negra. Quen decide sobre esa caixa negra e quen non decide sobre esa caixa negra.

Temos publicado, de feito, mandamos onte o *paper* á revista que xa está aprobado, sobre unha análise de varias eleccións presidenciais latinoamericanas onde se indicaba quen construía a polarización. A polarización é un fenómeno que existe en redes e que moitas veces se discute sobre se é un fenómeno construído ou un fenómeno natural da propia rede social. As conclusións que nos levamos a cabo é que a polarización ten un compoñente intrínseco á propia rede social, que significa que o propio deseño das redes, neste caso de Twitter, pero poden ser todas as redes fomentan un debate polarizado. E isto, pois, reabre un vello debate sobre a caixa negra do algoritmo, que aínda está sen resolver; non sabes aínda como funciona nin como opera o algoritmo.

As redes sociais democratizan formalmente pero as estruturas de poder seguen sendo as mesmas e a capacidade de introducir novos temas está limitada e iso evidentemente ten

as súas consecuencias no debate público, no debate político. Vivimos mellor que fai 30 anos á hora de debater, á hora de expoñer, á hora de ser capaces de construír unha democracia máis deliberativa? Póño en dúbida.

2. Ante casos como os de Sindy Takanashi ou Victoria Martín (de Estirando el chicle), que acabaron borrando a súa cuenta de Twitter, ou o exemplo da actriz Jedet que chegou a afirmar que nunca máis falaría do tema, consideras que poderían enmarcarse dentro da teoría da espiral do silencio de Elisabeth Noëlle-Neumann? É dicir, hai unha tendencia actual a omitir opinións que non encaixan coa opinión maioritaria?

As teorías da comunicación, dende a teoría da sociedade de masas, pasando perfectamente pola disonancia cognitiva, axenda setting, espiral do silencio, todas aquelas que se desenvolven cos efectos limitados, teñen unha base epistemolóxica que eu creo que se reproduce nas redes sociais e na sociedade dixital. Dito doutra forma, existe unha vixencia clara das teorías da comunicación clásicas aplicadas ao contexto dixital.

Dende a perspectiva das redes sociais gustárame poder indicar un par de exemplos. Ao final opera nunha dobre dimensión a teoría da espiral do silencio en redes sociais. En primeiro lugar, aparece nunha sorte de auto-censura; nós publicamos como persoas individuais aquelas cousas que entendemos que van ter unha certa aceptación, non subimos unha publicación se sabemos que vai ter cero *engagement*, cero comentarios ou non vai ter interaccións. Evidentemente nós á hora de emitir unha publicación non estamos pensando que queremos dicir, estamos pensando como esa publicación se vai a adaptar aos gustos da nosa comunidade dixital. Este é un modelo de espiral do silencio aplicado a unha primeira dimensión que é a auto-censura: non publicamos aquelas cousas que non cremos que vaian ter certo *engagement*.

En segundo lugar, cando publicamos e recibimos unha serie de comentarios negativos, tendemos tamén a borrar as mensaxes, tendemos tamén a eliminarnos as contas. E iso sería unha segunda dimensión da teoría da espiral do silencio; unha vez publicado existe unha reacción por parte da comunidade dixital da opinión publicada en redes sociais que tamén provocan esa restrición da liberdade de expresión.

Por isto entendo que esta teoría é perfectamente aplicable ao contexto dixital nesa dobre dimensión e que non estamos libres de vivir nunha sociedade autoritaria que ao final constrúe dinámicas de opinión publicada que tamén teñen a súa vixencia nas redes sociais. O politicamente correcto tamén existe en redes. Existe o politicamente correcto en todas as comunidades dixitais.

As comunidades dixitais artículanse como compartimentos estancos, que se chaman cámaras de eco, e cada cámara de eco ten as súas regras, os seus códigos e ten as súas verdades universais. As persoas que operan nesas cámaras teñen que, por unha banda, asumir que teñen que estar sempre coa opinión maioritaria ou senón tenden a ser excluídos e a ser illados, porque o illamento tamén pode existir nas redes. Somos individuos e as redes, a pesar de que introducen este illamento do individuo porque a tecnoloxía adoita illar, non interactuamos con redes sociais senón que participamos en comunidades dixitais, que tendemos a asumir como propias e tendemos a asumir as súas regras.

Polo tanto, en resumo, as teorías da comunicación operan en redes sociais, operan na comunidade dixital, seguen vixentes e a espiral do silencio concrétese nunha dobre dimensión: autocensura e exclusión das opinións que non van coa maioría.

Bloque perspectiva de xénero

1. Na Super Bowl do ano 2004, durante unha actuación, Justin Timberlake arrincoulle parte da tea á actriz Janet Jackson deixando ao descuberto un peito. O feito, tivo gran impacto mediático. Con todo, as consecuencias para Justin Timberlake e Janet Jackson foron significativamente distintas. Exemplo disto é que mentres a artista foi rexeitada da seguinte gala dos Grammy, Timberlake non só asistiu senón que tamén actuou e recibiu un premio. Son as mulleres máis susceptibles de sufrir consecuencias maiores que os homes?

Si, podería explicarcho por moitas razóns pero de inicio dígoche que si. A sociedade patriarcal está sustentada sobre o que son os aspectos de dominación, dende a dimensión máis simbólica á dimensión máis material. E isto evidentemente ten a súa traslación a todos os espazos e todos os ámbitos da vida, dende as redes sociais a todo tipo de espectáculos.

A min gustaríame facer fincapé, en todo caso, ás reaccións que existen e as formas de organización que teñen as mulleres e as propias redes porque me gustaría tamén poder reivindicar isto. Antes daba unha visión negativa de que as redes non promovían o debate político, o debate público; pero quero dar agora unha visión positiva de como as redes sociais foron capaces de xerar mecanismos de organización e de resistencia por parte das mulleres e isto tamén ten evidentemente consecuencias na cultura da cancelación e consecuencias directas nos mecanismos de resistencias.

Dende o ano 2010, 2011 ou 2012, estamos vendo como xorden redes de esperanza e resistencia en redes, como determinada Castells, e isto evidentemente ten as súas consecuencias máis directas naqueles colectivos que son máis minorizados e que son máis expostos a redes de dominación; utilizan as redes, aprópanse das redes e autorizan

mecanismos de resistencia. Vemos o movemento indíxena en lugares latinoamericanos, vemos tamén o movemento ambientalista, o movemento LGTBI e tamén o movemento das mulleres. Estamos no último movemento das mulleres; seguen sufrindo violencia tamén en redes, pero tamén as redes de solidariedade e esperanza permiten un modelo de organización que mellora notablemente non só aspectos como a sororidade senón tamén os mecanismos de solidariedade e mecanismos tamén de axuda directa. E isto creo que hai que poñelo en valor porque se senten co-partícipes dunha comunidade onde existen outras mulleres que sofren coma elas. E isto evidentemente temos que resaltalo como un aspecto de carácter positivo.

Indo ao segundo aspecto, nada máis que che podo dicir que si. Si, viviuse, existe, vivimos nunha sociedade que está sustentada sobre esas bases e evidentemente todos os espazos públicos no sentido *habermasiano* reproducen as estruturas de poder dominante e pódense ver na cultura da cancelación e pódese ver noutros aspectos.

2. Débese analizar la cultura de la cancelación con perspectiva de género?

Evidentemente si, porque é unha variable a ter en conta, unha variable determinante.

Bloque saúde mental

1. Consideras que a tendencia actual da *cultura da cancelación*, ten un impacto sobre a saúde das personas que se ven implicadas?

Vouche dar unha volta á pregunta. Cales son as formas que temos de exclusión para despois velo en relación coa saúde mental? Xa chámalle cultura da cancelación, chámalle espiral do silencio ou exclusión dun determinado espazo.

Primeiro temos unha perspectiva das opinións; exclúense ás persoas polas opinións. Se non estás adecuado á opinión maioritaria, sínteste excluído. E isto evidentemente ten unha consecuencia no ámbito da saúde mental, no ámbito psicolóxico dándote a pensar se realmente a construción das túas preferencias políticas son ou non erradas. E iso evidentemente xera unha crise de identidade e isto inflúe na saúde mental. Temos a primeira forma de exclusión que é o tema da identidade.

En segundo lugar temos a perspectiva máis física, o tema dos corpos; o modelo da cultura heteronormativa, que hai un modelo de corpo, sobre todo de muller, que é o normativo, o ideal e que todas aquelas mulleres que non entran dentro deste parámetro, son tamén excluídas. Temos unha segunda dimensión que ten que ver co aspecto máis puramente físico, onde te descoidan se non formas parte dun determinado patrón.

En terceiro lugar ten que ver co bullying. A ti poden excluírte dun determinado lugar porque é motivo de mofa, en xeral, non por como pensas ou es, senón polas actitudes que expresas. E isto faise por diversos mecanismos, que pode ser dende o mecanismo da envexa, o mecanismo da maldade ou outro tipo de mecanismo.

E agora mestúranse as tres cousas: podes ser excluído por como pensas, podes ser excluído por como es e podes ser excluído polas túas actitudes. Polo que este pode ser un resumo do modelo da cultura da cancelación e dos efectos da saúde mental (porque se ti tes unha identidade e se deconstrúe, aféctache; se ti tes un físico que expresas libremente con cariño o que es e hai un ataque a ese físico porque non entra dentro dos patróns, afecta realmente á propia saúde mental. Se ti tes unhas actitudes que se solidifican a partir dos mecanismos de socialización primaria e secundaria, a partir do teu grupo de padres, do teu grupo de amigos ou da túa experiencia adquirida, están atacando o que es principalmente, pois evidentemente afecta á saúde mental.

E isto vivímolo sempre, pero si está exacerbado polo nacemento dun espazo dixital onde as interaccións son moito máis profundas, non moito máis profundas, senón moito máis habituais e onde o anonimato promove unha certa cultura moito máis abrasiva, moito máis agresiva e que é favorecida polo anonimato; parece que ao quitar a cara sénteste moito máis libre para atacar, pasa en política, pasa na vida.

2. Crees que hai temas que son máis susceptibles de provocar ou derivar nunha cultura da cancelación? De ser así, cales identificarías?

Nos anos 40, 50 e 60 do século XX, había certos temas que vertebraban o espazo do debate político, eran os que se chamaban “temas materiais” ou de carácter estrutural que viñan determinada pola condición de clase, pola condición económica, pola condición relixiosa e por unhas condicións que ao final estableceron a competición política dende despois da IIGM. Eran aqueles temas os que provocaban exclusión, os que provocaban a determinación de quen son os bos e quen son os malos ou quen está dentro do sistema e quen está fóra do sistema, ou quen está dentro do consenso o quen está fóra do consenso.

Pero a partir dos anos 70 e os anos 80 e, dende logo, reforzado nestes últimos anos, hai unha serie de valores pos-materiais superestruturais que son os que determinan ao fin e ao cabo o que son os modelos de exclusión. Pero que, a diferenza do que che poden dicir outras entrevistas, vouno matizar. Si que hai certos motivos superestruturais, que poden ser os que se determinan no movemento feminista, ambientalista, animalista, e que son os que vertebran o debate político na actualidade, pero que tamén se introduce cunha serie de temas que veñen dende os anos 40-50-60 que, de cando en vez, volven a aparecer no espazo público. E vouche dicir un exemplo concreto que é o tema da inmigración. A inmigración é un tema que xera consensos e que tamén xera disensos e que provoca exclusión. Pero cal é o consenso a día de hoxe coa inmigración? Cústame sabelo.

Creo que os debates posmateriais son os que están na actualidade, teñen que ver co movemento LGTBI, co tema das identidades, co aborto (que, por certo, segue sendo un debate que tamén xera antagonismo), son os que actualmente están provocando unha gran discusión nos espazos públicos e son ao final os que determinan a exclusión de certas persoas ou de certas opinións.

Pero por que son eses debates agora mesmo os que están determinando o debate público? A pirámide de Maslow estableceu certas condicións básicas da túa supervivencia. Cando ti tes as túas cubertas as túas necesidades básicas, pois a túa seguridade, a luz, a auga, a vivenda, os aspectos materiais máis básicos, o debate político non se establece sobre estes debates senón que se establece sobre outros debates que teñen que ver máis coa auto-realización. E como as sociedades occidentalizadas europeas, temos as necesidades básicas cubertas, trasladamos a competición política a aqueles aspectos que teñen que ver máis coa moralidade, o superestrutural, o posmaterial, hexemonizan o debate político e son sobre esas cuestións onde se xeran as exclusións. Socialmente tendemos a situarnos uns e outros, bos e malos, amigos e inimigos.

Pero tamén hai consensos sociais. E hai persoas que non son excluídas deses consensos porque agrupan a toda a sociedade. E tamén para dar un punto de esperanza no sentido de que non todo é malo e terrible, senón que xa hai consensos que xa temos absolutamente estandarizados e institucionalizados, e que non son obxecto de debate. E creo que iso estaría ben dicilo. Ninguén pon en debate o Estado do Benestar.

9.5. Entrevista a Fernando Vallespín

Bloque cultura da cancelación respecto á democracia

1. Internet e as redes sociais democratizaron a información e permitieron que as minorías agora poidan ter voz. Non obstante, o funcionamento das propias redes, cos algoritmos, o fenómeno da *cámara de eco* e os caracteres limitados, ofrecen unhas regras de xogo que determinan o desenvolvemento do debate público en redes sociais. Como valoras a calidade do debate público en redes sociais?

Yo creo que hay debate público pero creo que no es un debate público dirigido al entendimiento. En el presupuesto *habermasiano*, cuando alguien quiere entenderse con la otra persona trata de buscar ese entendimiento seleccionando puntos en común, escuchando cuales son los argumentos del otro, tratando de contradecirlos... Y yo creo que lo que hay es un espacio público sobre todo reactivo. Que uno reacciona frente a una noticia o uno reacciona frente a un posicionamiento de otro. Y claro un debate reactivo no es un debate argumentativo; sino que es un debate donde alguien simplemente valora negativamente lo que un agente político ha dicho y hay toda una enjambre que se muestra de acuerdo y una enjambre contraria que se muestra en desacuerdo, y tenemos una exhibición de enjambres que se mueven por un sitio y por otro. Pero no hay una conversación, propiamente dicha. Esto como consideración general...

Yo creo que dentro de las redes sociales, sin embargo, sí hay algunos espacios donde la gente debate. Suelen ser espacios que ocupan, por un lado, periodistas, académicos, personas interesadas en política que realmente no están demasiado interesadas en descalificar a alguien ni en agradar o tratar de alabar las posiciones del agente político en concreto, sino que se toman en serio el discutir sobre un determinado tema.

El mejor ejemplo es cuando de repente hay un proyecto de ley, pongamos el del alquiler o vivienda, y alguien presenta un artículo publicado por una determinada persona medio conocida y a partir de ahí se encuentra con que hay respuesta que sí que se argumentan, con más o menos profundidad, con más o menos longitud dependiendo de cual es la red social en concreto que se está utilizando. Y luego intervienen otros. No debemos perder de vista que no todo es enfrentamiento, sino que también hay pequeñas esferas de lo que se debate y argumenta. Y creo que también es importante subrayar esto. O sea que sí pero no.

Y sobre todo lo que sí hay es mucho ruido. Y muchas veces el ruido es lo que impide darse cuenta de que detrás de ese ruido hay unas pequeñas melodías que van introduciendo determinadas personas.

2. Ante casos como los de Sindy Takanashi ou Victoria Martín (de *Estirando el chicle*), que acabaron borrando a su cuenta de Twitter, ou o exemplo da actriz Jedet que chegou a afirmar que nunca máis falaría do tema, consideras que poderían enmarcarse dentro da teoría da espiral do silencio de Elisabeth Noëlle-Neumann? É decir, hai unha tendencia actual a omitir opinións que non encaixan coa opinión maioritaria?

No estoy seguro de que sea la misma cosa. La espiral del silencio es algo que comenzó teorizando Alexis de Toqueville; él lo que percibió fue que en los sistemas democráticos a la gente le gusta opinar como la mayoría, y solamente una minoría de atrevidos se atreve realmente a decir cual es su opinión. Ella lo utiliza, sobre todo, para tratar de interpretar algunas encuestas que fracasan en su prevención de resultados.

Es un fenómeno que yo creo que ahora se ha roto; se ha roto con el nuevo orden instaurado dentro de la opinión pública dentro de las redes. Por una razón fundamental y es que toda

opinión, por muy radical que sea, tiene un nicho en el espacio público. Por lo tanto, no estás solo opinando en contra de la mayoría, sino que tú opinas con tu grupo. Y como tú realmente sabes que tienes ese grupo, porque habitas tu cámara de eco, a ti no te genera ningún problema poder decir “estoy a favor o en contra radicalmente de esto”.

Este sería un poco el principio general... yo creo que la gente hoy se siente mucho más libre de disentir de lo que opina la mayoría. Pero hay excepciones que tienen mucho que ver con las fronteras entre unas opiniones y otras, y yo creo que el tema de la ley trans o la ley del solo si es si, son un buen ejemplo porque hay mucha gente que es de izquierdas que apoya este gobierno pero que sin embargo en eso no está de acuerdo, entonces es muy cautelosa a la hora de establecer sus críticas para que no puedan interpretarse como que están del lado de la derecha. Y esto es lo que le pasaban a muchas mujeres, que mantenían sus distancias respecto de la posición de Irene Montero, estaban más cerca respecto a la posición tradicional del feminismo del PSOE.

Si puede tener alguna presencia pero en los márgenes... Cuando tú te das cuenta de que, de repente, dentro de tu cámara de eco mantienes una posición que no es del agrado del grupo mayoritario de tu cámara de eco, pero frente a las otras te da igual. Y ahí es donde yo veo que puede haber una especie espiral del silencio y estoy seguro además de que no solo ocurre en ese tema.

3. Consideras que hai temas que son máis susceptibles de derivar na *cultura da cancelación*? De ser así, cales identificas?

Los temas clásicos son el racismo y sexismo. Yo creo que esos son los dos grandes temas. Luego hay un tercero que podríamos llamar “colonialismo”, que no sabemos exactamente qué es pero que tiene que ver con como percibimos el pasado,... Pero los que están siempre encima de la mesa son los sexistas y racistas.

Bloque perspectiva de xénero

1. Na Super Bowl do ano 2004, durante unha actuación, Justin Timberlake arrincoulle parte da tea á actriz Janet Jackson deixando ao descuberto un peito. O feito, tivo gran impacto mediático. Con todo, as consecuencias para Justin Timberlake e Janet Jackson foron significativamente distintas. Exemplo disto é que mentres a artista foi rexeitada da seguinte gala dos Grammy, Timberlake non só asistiu senón que tamén actuou e recibiu un premio. Son as mulleres máis susceptibles de sufrir consecuencias maiores que os homes?

Las mujeres siempre están en situación de mayor debilidad, me parece que es evidente. Pero yo creo que no tiene que ver tanto con el sexo, sino que tiene más que ver con la relevancia de la figura; Janet Jackson es más secundaria que Timberlake. Janet Jackson es una figura de cuarta fila en los Estados Unidos, incluso en aquel momento, con lo cual es más fácil machacarla que Justin Timberlake. Si hubiese sido al revés, quien hubiese sufrido hubiese sido el varón. Pero claro quien realmente dejó su pecho al descubierto fue ella. Y eso cambia un poco la forma en la que se percibe.

Y todo el mundo, más o menos, debió interpretar que había un acuerdo, que estaba programado, pues estas cosas son muy cuidadosas para evitarlas y sobre todo en una sociedad como la de Estados Unidos, un programa que lo están viendo niños,...

Entonces, si ella lo hubiera hecho a él, aunque eso es bastante inimaginable, dado lo que hemos visto a lo largo de la historia, pero si hubiera ocurrido algo a la inversa, no sé qué hubiera pasado pero probablemente él en ese caso sí hubiera sufrido también las consecuencias.

2. Débese analizar a *cultura da cancelación* con perspectiva de xénero?

La perspectiva de género es uno de los móviles que pone en marcha la cultura de la cancelación. El tema del sexismo. Y luego el posicionamiento en torno a los trans; por un lado está el feminismo patriarcado, por decirlo así, y a alguien lo machacan por ser demasiado patriarcalista o a la inversa o porque es demasiado feminista, y luego está la segunda dimensión, la cuestión trans.

Pero lo que no podemos perder de vista es lo que dije antes, potencialmente Rowling es más enemigo que cualquier otro precisamente por el atóritas que tiene. De lo que se trata es de apagar esa autoridad, de ponerla en cuestión para evitar que efectivamente pueda hacer daño a la causa que tú estás defendiendo.

Entonces, si yo en un programa de televisión me posiciono en contra de la posición trans, pues no pasa nada, es decir, a quien le importa, uno más opinando sobre eso. Pero cuando lo hace una persona de alta relevancia la cosa cambia, porque es mucho más peligroso para la posición que tú tratas de defender. Pero en último término hablamos de lo mismo: es tratar de taparle al boca a alguien porque no te gusta su opinión.

Bloque saúde mental

1. Consideras que a tendencia actual da *cultura da cancelación*, ten un impacto sobre a saúde das persoas que se ven implicadas?

El problema de la cultura de la cancelación es que tiene efectos...efectos reales que sí pueden producirte graves lesiones psicológicas, como perder tu empleo, por ejemplo, que hay gente de la universidad a la que le ocurrió. Eso en primer lugar. En segundo lugar, la autocensura; es decir, decidir no sacar este tema para evitar problemas. Esa especie de

autocensura tiene también efecto de menor autoestima, no tengo agallas para decir lo que pienso de verdad...

Pero conectar eso con enfermedad mental... yo diría algún tipo de lesión, que tiene que ver con la autoestima, por un lado, malestar indefinido... Pero enfermedad mental es un contenido patológico... Obviamente te puede conducir a una depresión, pero no es una enfermedad mental.

Yo diría que es tremendamente desagradable y, luego por otra parte, te sientes indefenso; una vez te han colgado el San Benito tú ya no te lo puedes quitar.

Entramos en una especie de inquisición 4.0. y todos vamos a salir perdiendo. Porque además e sin ejército sin rostro, no sabes quien te puede saltar.

Pero claro, la gran ventaja que tienen los límites de la libertad de expresión es que, primero, tiene una dimensión judicial (si crees que alguien te ha calumniado acudes a un juzgado y el juzgado decide si te han calumniado o no), si esa calumnia o no está protegida por tu libertad de expresión, y en tercer lugar, y muy importante, la persona puede sentirse agraviada por lo que tú dices, no es quien para enjuiciar si efectivamente tú tenías un ánimo agravante.